UNIONIN YLEISEN TUOMIOISTUIMEN TUOMIO (toinen jaosto)

3 päivänä maaliskuuta 2011 *

Asioissa T-117/07 ja T-121/07,

Areva, osakeyhtiö, kotipaikka Pariisi (Ranska),

Areva T & D Holding SA, kotipaikka Pariisi,

Areva T & D SA, kotipaikka Pariisi, ja

Areva T & D AG, kotipaikka Oberentfelden (Sveitsi),

edustajinaan asianajajat A. Schild ja J.-M. Cot sekä

Alstom, osakeyhtiö, kotipaikka Levallois-Perret (Ranska), edustajinaan aluksi asianajaja J. Derenne, solicitor W. Broere sekä asianajajat A. Müller-Rappard ja C. Guirado, sittemmin asianajajat Derenne ja Müller-Rappard,

kantajina,

* Oikeudenkäyntikieli: ranska.

vastaan

Euroopan komissio, asiamiehinään aluksi X. Lewis ja F. Arbault, sittemmin Lewis ja lopuksi V. Bottka ja N. Von Lingen,

vastaajana,

jossa vaaditaan ensisijaisesti, että komission EY 81 artiklan ja ETA-sopimuksen 53 artiklan mukaisesta menettelystä (asia COMP/F/38.899 – Kaasueristeiset kytkinlaitteet) 24.1.2007 tekemä päätös K(2006) 6762 lopullinen kumotaan osittain, ja toissijaisesti, että kantajille määrättyä sakkoa alennetaan,

UNIONIN YLEINEN TUOMIOISTUIN (toinen jaosto),

toimien kokoonpanossa: jaoston puheenjohtaja I. Pelikánová (esittelevä tuomari) sekä tuomarit K. Jürimäe ja S. Soldevila Fragoso,

kirjaaja: hallintovirkamies C. Kristensen,

ottaen huomioon kirjallisessa käsittelyssä ja 24.3.2009 pidetyssä istunnossa esitetyn,

on antanut seuraavan

tuomion

Asian tausta

1 Asian tausta ilmenee olennaisin osin Euroopan yhteisöjen komission EY 81 artiklan ja ETA-sopimuksen 53 artiklan mukaisesta menettelystä (asia COMP/F/38.899 – Kaasueristeiset kytkinlaitteet) 24.1.2007 tekemästä päätöksestä K(2006) 6762 lopullinen (jäljempänä riidanalainen päätös). Näitä seikkoja on tässä asiassa pidettävä toteen näytettyinä niiltä osin kuin asianosaiset eivät niitä ole kiistäneet tai ainakaan pätevästi kiistäneet.

Kyseessä oleva tuote

2 Kaasueristeisiä kytkinlaitteita (jäljempänä myös GIS) käytetään ohjaamaan energian virtausta sähköverkoissa. Ne ovat raskaita sähkölaitteita, joita käytetään toimintavalmiiden sähköasemien pääasiallisina komponentteina.

3 Sähköasemat ovat apusähköasemia, jotka muuntavat sähkövirran. Sähköasemat koostuvat muuntajan lisäksi valvontajärjestelmistä, releistä, pattereista, latureista ja kytkinlaitteista. Kytkinlaitteen tehtävänä on suojella muuntajaa ylikuormitukselta ja/tai eristää piiri ja viallinen muuntaja.

4 Kytkinlaitteet voivat olla kaasueristeisiä, ilmaeristeisiä tai hybridieristeisiä, kun niissä yhdistyy kaksi edellistä tekniikkaa. Kaasueristeisiä kytkinlaitteita myydään kaikkialla maailmassa toimintavalmiiden sähköasemien osina tai tällaisiin sähköasemiin liitettävinä erillisinä osina. Niiden arvo on noin 30–60 prosenttia näiden sähkölaitteiden kokonaishinnasta.

5 Riidanalainen päätös koskee GIS-hankkeita, joiden jännite on suurempi tai yhtä suuri kuin 72,5 kV (jäljempänä GIS-hankkeet), ja niihin sisältyviä yksittäisiä GIS-tuotteita kaikkine niihin liittyvine palveluineen (kuljetus, asennus, kokeilut, eristys, jne.) sekä kaasueristeisiä kytkinlaitteita sisältäviä toimintavalmiita sähköasemia, jotka sisältävät kaasueristeisiä kytkinlaitteita ja muita sähköaseman osia kuten muuntajia, sekä kaikkia niihin liittyviä palveluja (kuljetus, kaapelointi, asennus, eristys, jne.).

Kyseessä olevat yritykset

6 Alstom (aikaisemmalta nimeltään Alsthom), Ranskan oikeuden mukaan perustettu osakeyhtiö (société anonyme à conseil d'administration), on erään yritysryhmän emoyhtiö (jäljempänä Alstom-ryhmä). Alstom-ryhmä toimi 15.4.1988 ja 8.1.2004 välisenä aikana sähkön siirto- ja jakelualalla ja etenkin kaasueristeisten kytkinlaitteiden alalla.

7 Alstom-ryhmän GIS-alan toimintaa harjoitti Ranskassa Alsthom SA (France) vuoteen 1989, jolloin sen uudeksi nimeksi annettiin GEC Alsthom SA, jonka omisti kokonaan GEC Alsthom NV. Kléber Eylau SA perustettiin 16.11.1992, ja sille annettiin GIS-alan toiminta Ranskassa 7.12.1992 voimaan tulleella sopimuksella. GEC Alsthom SA omisti Kléber Eylausta 99,76 prosenttia ja Étoile Kléber omisti siitä 0,04 prosenttia. Kléber Eylausta tuli kesäkuussa 1993 GEC Alsthom T&D SA, josta puolestaan tuli kesäkuussa 1998 Alstom T & D SA. Alstom Holdings (France), joka oli kokonaan Alstomin omistuksessa, omisti Alstom T & D SA:n kokonaisuudessaan.

8 Tammikuusta 1986 lähtien Alstom-ryhmän GIS-alan toiminta tapahtui samanaikaisesti Sveitsissä ja Ranskassa, kun Sprecher Energie AG:stä tuli Alsthomin kokonaan omistama tytäryhtiö. Marraskuussa 1993 Sprecher Energiestä tuli GEC Alsthom T & D AG, josta tuli heinäkuussa 1997 GEC Alsthom AG ja kesäkuussa 1998 Alstom AG (jäljempänä Alstom (Sveitsi)). Alstom Power (Schweiz) AG osti 22.12.2000 viimeksi mainitun. Uuden yksikön nimeksi annettiin Alstom (Schweiz) AG. Alstom-ryhmään perustettiin marraskuussa 2002 uusi oikeudellinen yksikkö, jolle sähkön siirto- ja jakelualan toiminta Sveitsissä siirrettiin. Tämän uuden yksikön, jonka nimi oli aluksi Alstom (Schweiz) Services AG, nimeksi annettiin sittemmin Alstom T & D AG.

9 Alstom-ryhmän koko sähkön siirto- ja jakelualan toiminta luovutettiin 8.1.2004 ryhmälle, jonka emoyhtiö on Areva, Ranskan oikeuden mukaan perustettu osakeyhtiö (société anonyme de droit français à directoire et à conseil de surveillance) (jäljempänä Areva-ryhmä). Areva-ryhmän GIS-alan toimintoja harjoittivat 9.1. ja 11.5.2004 välisenä aikana Areva T & D SA ja Areva T & D AG, Areva T & D Holding SA:n, jonka Areva omisti kokonaan, kokonaan omistamat tytäryhtiöt (jäljempänä Areva-ryhmän yhtiöt).

Hallinnollinen menettely

10 ABB Ltd ilmoitti 3.3.2004 komissiolle siitä, että GIS-alalla oli olemassa kilpailunvastaisia menettelyjä, ja se esitti sille suullisesti sakoista vapauttamista koskevan pyynnön sakoista vapauttamisesta ja sakkojen lieventämisestä kartelleja koskevissa asioissa 19.2.2002 annetun komission tiedonannon (EYVL 2002, C 45, s. 3; jäljempänä yhteistyötiedonanto) mukaisesti.

11 ABB:n ilmiantamiin käytäntöihin kuuluivat GIS-hankkeiden myynnin maailmanlaajuinen koordinointi, joka edellytti markkinaosuuksia, kiintiöiden jakamista ja vastaavien markkinaosuuksien pysyttämistä, GIS-hankkeiden jakamista tätä varten nimetyille tuottajille ja tarjouskilpailumenettelyjen manipulointia (tarjouskeinottelu), jotta sopimukset tehtäisiin näiden tuottajien kanssa, hintojen määräämistä niihin GIS-hankkeisiin liittyvillä monitahoisilla järjestelyillä, joista ei ollut tehty sopimuksia, lisenssisopimusten päättämistä kartelliin kuulumattomien osapuolten kanssa sekä arkaluonteisten kaupallisten tietojen vaihtamista.

12 ABB täydensi esittämäänsä suullista sakoista vapauttamista koskevaa pyyntöä muun muassa 7.5.2004 suullisilla huomautuksilla ja asiakirjatodisteilla. Komissio myönsi 25.4.2004 ABB:lle ehdollisen vapautuksen sakoista.

13 Komissio aloitti ABB:n ilmoitusten perusteella tutkinnan, ja se toimitti 11. ja 12.5.2004 tarkastuksia useiden GIS-alalla toimivien yhtiöiden tiloissa.

14 Areva-ryhmä toimi 14. ja 25.5.2004 välisenä aikana yhteistyössä komission kanssa ja toimitti sille yhteistyötiedonannon perusteella useita eri asiakirjatodisteita ja tietoja.

15 ABB vastasi 4.10.2004 komission tietojensaantipyyntöön.

16 Komissio osoitti 6.2.2006 tietojensaantipyynnön Alstomille, joka vastasi siihen 24.2.2006 päivätyllä kirjeellä.

17 Komissio antoi 20.4.2006 väitetiedoksiannon, joka osoitettiin Alstomin ja Areva-ryhmään kuuluvien yhtiöiden lisäksi ABB:lle, Fuji Electric Holdings Co., Ltd:lle ja Fuji Electric Systems Co., Ltd:lle (jäljempänä yhdessä Fuji-ryhmän yhtiöt), Hitachille ja Hitachi Europe Ltd:lle (jäljempänä yhdessä Hitachi-ryhmän yhtiöt), Japan AE Power Systems Corp:lle (jäljempänä JAEPS), Mitsubishi Electric System Corp:lle (jäljempänä Melco), Nuova Magrini Galileo SpA:lle, Schneider Electric SA:lle (jäljempänä Schneider), Siemens AG:lle, Toshiba Corp:lle sekä niille ryhmän viidelle yhtiölle, joiden emoyhtiö oli VA Technologie AG (jäljempänä VA Tech -ryhmä), itse VA Technologie mukaan lukien.

18 Alstom sai 5.5.2006 tutustua muiden asiaan sekaantuneiden yhtiöiden esittämiin suullisiin ilmoituksiin yhteistyötiedonannon mukaisesti.

19 Alstom- ja Areva-ryhmän yhtiöt osoittivat asetetussa määräajassa 30.6.2006 komissiolle huomautuksensa vastauksena väitetiedoksiantoon. Alstom esitti väitetiedoksiantoon antamansa vastauksen liitteessä useita Alstom-ryhmän sisäisiä asiakirjoja, jotka se pyysi käsittelemään luottamuksellisesti kaikkiin muihin ulkopuolisiin

paitsi komissioon nähden. Samoin ABB, Fuji-ryhmän yhtiöt, Hitachi ja JAEPS, Melco, Schneider, Siemens AG Österreich, Siemens ja Toshiba vastasivat määräajassa kirjallisesti väitetiedoksiantoon.

20 Fuji-ryhmän yhtiöt olivat 12.7.2006 päivätyllä kirjeellä yhteistyössä komission kanssa, ja ne toimittivat sille yhteistyötiedonannon mukaisesti useita eri asiakirjatodisteita ja tietoja.

21 ABB lähetti 14.7.2006 komissiolle ”täydentävän vastauksen väitetiedoksiantoon”.

22 Komissio kuuli 18. ja 19.7.2006 niitä yhtiöitä, joille väitetiedoksianto oli osoitettu.

23 Komissio antoi 25.8.2006 menettelyn osapuolten käytettäväksi ja kommentoitavaksi otteita Fuji-ryhmän yhtiöiden 12.7.2006 väitetiedoksiantoon antaman vastauksen ei-luottamuksellisesta versiosta (ks. edellä 20 kohta), ABB:n täydentävän vastauksen väitetiedoksiantoon ja täydentäviä asiakirjoja. Alstom esitti näitä asiakirjoja koskevat huomautuksensa 15.9.2006 toimittaen samalla erään työntekijänsä, S:n, joka sen mukaan tunsi hyvin riidanalaiset tosiseikat, antaman ilmoituksen.

24 Komissio osoitti 20.9.2006 Areva-ryhmän yhtiöille tietojensaantipyynnön, johon viimeksi mainitut vastasivat 6.10.2006 esittämällä lukuisia asiakirjoja, jotka liittyivät edellä 9 kohdassa mainittuun, Alstom-ryhmässä tapahtuneeseen ryhmän sisäiseen sähkön siirto- ja jakelualan toimintojen uudelleen järjestämiseen.

25 Komissio ilmoitti 14.11.2006 englanniksi Alstomille kantansa edellä 23 kohdassa mainittuihin täydentäviin asiakirjoihin, ja Alstomin 17.11.2006 sitä pyydettyä se ilmoitti 22.11.2006 tämän kannan sille ranskaksi. Alstom esitti 27.11.2006 kyseistä kantaa koskevat huomautuksensa.

26 Alstom lähetti 4.12.2006 komissiolle kirjeen, joka liittyi niiden oikeushenkilöiden yksilöintiin, joita riidanalaiset tosiseikat koskivat. Tämä kirje sisälsi muun muassa useita kaavioita, joilla kuvattiin Alstom-ryhmässä tapahtuneita sähkön siirto- ja jakelualan toimintoihin liittyneitä eri rakenneuudistustoimenpiteitä.

Riidanalainen päätös

27 Komissio teki 24.1.2007 riidanalaisen päätöksen, jonka lyhennelmä on 10.1.2008 julkaistu Euroopan unionin virallisessa lehdessä (EUVL C 5, s. 7). Se annettiin 8.2.2007 tiedoksi Alstomille ja Areva-ryhmän yhtiöille.

28 Alstomin ja Areva-ryhmän yhtiöiden lisäksi riidanalainen päätös oli osoitettu ABB:lle, Fuji-ryhmän yhtiöille, Hitachi-ryhmän yhtiöille, JAEPS:lle, Melcolle, Nuova Magrini Galileolle, Schneiderille, Siemensille, Siemens AG Österreichille, Siemens Transmission & Distribution Ltd:lle (jäljempänä Reyrolle), Siemens Transmission & Distribution SA:lle, Toshiballe ja VA Tech Transmission & Distribution GmbH & Co. KEG:lle.

29 Komissio toteaa riidanalaisen päätöksen 113–123 perustelukappaleessa, että kartelliin osallistuneet eri yritykset olivat maailmanlaajuisesti yhteensovittaneet GIS-hankkeita koskevien sopimusten tekemisen – tiettyjä markkinoita lukuun ottamatta – sovittujen sääntöjen mukaan, voidakseen muun muassa pitää voimassa kiintiöitä, jotka heijastivat suurelta osin niiden arvioituja historiallisia markkinaosuuksia. Se täsmentää, että GIS-hankkeet myönnettiin ”japanilaisen” yhdistetyn kiintiön ja ”eurooppalaisen” yhdistetyn kiintiön perusteella ja että japanilaisten ja eurooppalaisten tuottajien piti tämän jälkeen jakaa ne keskenään. Wienissä 15.4.1988 tehdyssä sopimuksessa (jäljempänä GQ-sopimus) määrättiin säännöistä, jotka mahdollistivat sen, että GIS-hankkeita koskevat sopimukset tehtiin joko japanilaisten tai eurooppalaisten tuottajien kanssa ja että niiden arvo kohdistettiin vastaavalle kiintiölle. Komissio täsmentää riidanalaisen päätöksen 124–132 perustelukappaleessa lisäksi, että kartelliin osallistuneet eri yritykset olivat tehneet sopimuksen, joka ei ollut kirjallinen (jäljempänä yhteinen sopimus), jonka perusteella GIS-hankkeet yhtäältä Japanissa ja toisaalta kartellin eurooppalaisissa jäsenmaissa, joita yhdessä kutsuttiin GIS-hankkeiden ”rakentajamaiksi”, oli varattu vastaavasti kartellin japanilaisille ja eurooppalaisille jäsenille. Näiden kahden ryhmän välillä ei vaihdettu tietoja ”rakentajamaiden” GIS-hankkeista, eikä niitä kohdistettu vastaaviin kiintiöihin.

30 GQ-sopimus sisälsi myös sääntöjä, jotka liittyivät näiden kahden valmistajaryhmän väliseen, kartellin toiminnan kannalta tarvittavien tietojen vaihtoon, mikä kuului kyseisten ryhmien sihteerien tehtäviin, kyseisten tarjouskilpailujen manipulointiin ja hintojen vahvistamiseen niille GIS-hankkeille, joita koskevia sopimuksia ei voitu tehdä. GQ-sopimuksen liitteessä 2 määrätyn mukaisesti tätä sopimusta sovellettiin maailmanlaajuisesti mutta ei kuitenkaan Yhdysvalloissa, Kanadassa, Japanissa eikä 17:ssä

läntisen Euroopan maassa. Yhteisen sopimuksen mukaan GIS-hankkeet muissa Euroopan maissa kuin ”rakentajamaissa” oli nekin varattu eurooppalaiselle ryhmälle, koska japanilaiset valmistajat olivat sitoutuneet olemaan esittämättä GIS-hankkeita koskevia tarjouksia Euroopassa.

31 Komission mukaan GIS-hankkeiden jakautumista eurooppalaisten valmistajien kesken säänneltiin sopimuksella, joka sekin oli tehty Wienissä 15.4.1988 ja jonka otsikko oli ”E-Group Operation Agreement for GQ-Agreement” (E-ryhmän sopimus GQ-sopimuksen toimeenpanosta) (jäljempänä EQ-sopimus). Se toteaa, että Euroopassa noudatettiin GIS-hankkeita koskevia sopimuksia tehtäessä samoja sääntöjä ja menettelyitä kuin tehtäessä GIS-hankkeita koskevia sopimuksia muissa maissa. Euroopan GIS-hankkeet piti myöskin ilmoittaa, luetteloida, myöntää, järjestää tai niihin oli sovellettava vähimmäishintaa.

32 Komissio toteaa riidanalaisen päätöksen 142 perustelukappaleessa, että kartellin eri jäsenet oli GQ-sopimuksessa ja EQ-sopimuksessa kartellin järjestämistä ja toimintaa varten yksilöity koodilla, joka muodostui eurooppalaisten jäsenten osalta numeroista ja japanilaisten jäsenten osalta kirjaimista. Alun perin annetut koodit korvattiin heinäkuusta 2002 lähtien numeroilla.

33 Komissio toteaa riidanalaisen päätöksen 1 artiklan b alakohdassa, että Alstom oli rikkonut EY 81 artiklaa ja Euroopan talousalueesta tehdyn sopimuksen (jäljempänä ETA-sopimus) 53 artiklaa osallistumalla yhdenmukaistettujen sopimusten ja menettelytapojen kokonaisuuteen GIS-hankkeiden alalla ETA:lla 15.4.1988 ja 8.1.2004 välisen ajanjakson aikana. Se toteaa riidanalaisen päätöksen 1 artiklan c, d, e ja f alakohdassa, että näihin kahteen rikkomiseen olivat syyllistyneet myös Areva ja Areva T & D Holding 9.1. ja 11.5.2004 välisenä aikana, Areva T & D AG 22.12.2003 ja 11.5.2004 välisenä aikana ja Areva T & D SA 7.12.1992 ja 11.5.2004 välisenä aikana.

34 Alstomille on riidanalaisen päätöksen 1 artiklassa todetuista rikkomisista määrätty riidanalaisen päätöksen 2 artiklan b ja c alakohdassa 11 475 000 euron suuruinen henkilökohtainen sakko ja 53 550 000 euron suuruinen sakko, joka on maksettava yhteisvastuullisesti Areva T & D SA:n kanssa.

35 Areva T & D SA:lle on riidanalaisen päätöksen 1 artiklassa todetuista rikkomisista määrätty riidanalaisen päätöksen 2 artiklan c alakohdassa 53 550 000 euron suuruinen sakko, joka on maksettava yhteisvastuullisesti Alstomin kanssa, ja tästä määrästä 25 500 000 euroa on maksettava yhteisvastuullisesti Arevan, Areva T & D Holdingin ja Areva T & D AG:n kanssa.

Oikeudenkäynti ja asianosaisten vaatimukset

36 Areva-ryhmän yhtiöt ja Alstom nostivat nyt käsiteltävänä olevat kanteet, jotka kirjattiin asianumeroilla T-117/07 ja T-121/07, unionin yleisen tuomioistuimen kirjaamoon 18.4.2007 jättämillään kannekirjelmillä.

37 Unionin yleinen tuomioistuin (toinen jaosto) päätti esittelevää tuomaria kuultuaan aloittaa asioissa T-117/07 ja T-121/07 suullisen menettelyn.

38 Sen jälkeen kun asianosaisia oli kuultu, unionin yleisen tuomioistuimen toisen jaoston puheenjohtaja yhdisti 12.3.2009 antamallaan määräyksellä asiat T-117/07 ja T-121/07 suullista käsittelyä unionin yleisen tuomioistuimen työjärjestyksen 50 artiklan mukaisesti. Lisäksi hän määräsi, että Alstomin väitetiedoksiantoon antamaan

vastaukseen liitettyjä asiakirjoja, jotka oli otettu asian T-121/07 asiakirja-aineistoon, oli käsiteltävä luottamuksellisesti (ks. edellä 19 kohta).

39 Asianosaisten lausumat ja vastaukset unionin yleisen tuomioistuimen esittämiin kysymyksiin kuultiin 24.3.2009 pidetyssä istunnossa. Kantajat vahvistivat, että niiden kanneperusteiden ja väitteiden, jotka koskivat EY 81 artiklan rikkomista, on tulkittava koskevan myös ETA-sopimuksen 53 artiklaa. Komissio esitti kannanoton, jonka mukaan kilpailuoikeuden rikkomiseen perustuvan yhteisvastuun oletetaan jakautuvan yhtä suuriin osiin silloin, kun tämän vastuun toteavan päätöksen päätösosassa ei muuta täsmennetä. Kantajat ovat sitä vastoin kiistäneet tällaisen olettaman soveltamisen. Komissio on lopuksi todennut, että kilpailuoikeuden rikkomisen johtajan asemaa arvioitaessa on punnittava kaikkia perusteita, mukaan lukien sitä, miten kauan tässä asemassa on toimittu, ja tämän toiminnan intensiteettiä. Nämä huomautukset on merkitty istuntopöytäkirjaan. Areva-ryhmän yhtiöt ovat loppuhuomautuksissaan vedonneet aineelliseen virheeseen, joka on tehty katsottaessa, että Areva T & D AG on sama yhtiö kuin Alstom T & D AG, jonka toiminimeä oli vain muutettu.

40 Alstom ja Areva-ryhmän yhtiöt ovat kirjaamoon 29. ja 30.4.2009 jättämissään kirjeissä esittäneet tiettyjä huomautuksia sen istuntopöytäkirjan sisällöstä, joka koskee komission unionin yleisen tuomioistuimen kysymyksiin antamia, kilpailuoikeuden rikkomisesta seuraavaan solidaariseen vastuujärjestelmään liittyviä vastauksia.

41 Suullinen käsittely on unionin yleisen tuomioistuimen 3.6.2009 antamalla määräyksellä aloitettu uudelleen. Unionin yleisen tuomioistuimen toisen jaoston puheenjohtaja on päättänyt unionin kirjaamon ohjesäännön 7 artiklan 2 kohdan mukaisesti ottaa 29. ja 30.4.2009 jätetyt kirjeet asiakirja-aineistoon.

42 Komissio on unionin yleisen tuomioistuimen kirjaamossa 18.6.2009 kirjatussa kirjeessä esittänyt huomautuksensa kyseisistä kirjeistä. Se on tässä yhteydessä väittänyt, että kun se asettaa sakon, joka useiden yhtiöiden on maksettava solidaarisesti, esittämättä päätöksensä päätösosassa muita täsmennyksiä tai toteamuksia, sen tarkoituksena ei ole ratkaista kysymystä siitä, miten eri yhteisvelalliset keskinäisissä suhteissaan osallistuvat tämän sakon maksamiseen.

43 Unionin yleisen tuomioistuimen toisen jaoston puheenjohtaja on 1.7.2009 tekemällään päätöksellä hylännyt istuntopöytäkirjan muuttamista koskeneet pyynnöt tarkistettuaan ensin komission kyseisessä istunnossa antamien suullisten vastausten tarkan sisällön.

44 Alstom vaatii, että unionin yleinen tuomioistuin

– kumoaa riidanalaisen päätöksen 1 artiklan b alakohdan ja 2 artiklan b ja c alakohdan

– toissijaisesti lieventää sille riidanalaisen päätöksen 2 artiklan b ja c alakohdassa määrättyä sakkoa huomattavasti

– velvoittaa komission korvaamaan oikeudenkäyntikulut.

45 Areva-ryhmän yhtiöt vaativat, että unionin yleinen tuomioistuin

– kumoaa riidanalaisen päätöksen 1 artiklan siltä osin kuin siinä yhtäältä katsotaan Areva T & D SA:n ja Alstomin olevan solidaarisessa vastuussa 7.12.1992 ja 8.1.2004 välisenä aikana tapahtuneesta rikkomisesta ja kuin siinä toisaalta katsotaan niiden olevan solidaarisessa vastuussa 9.1. ja 11.5.2004 välisenä aikana tapahtuneesta rikkomisesta

– toissijaisesti kumoaa tai lieventää huomattavasti niille riidanalaisen päätöksen 2 artiklan c alakohdassa määrättyä sakkoa

– velvoittaa komission korvaamaan oikeudenkäyntikulut.

46 Komissio vaatii, että unionin yleinen tuomioistuin

– hylkää kanteet perusteettomina

– velvoittaa kantajat korvaamaan oikeudenkäyntikulut.

Oikeudellinen arviointi

47 Koska nyt esillä olevat asiat liittyvät asiasisällöltään toisiinsa ja koska asianosaisia on tältä osin kuultu, unionin yleinen tuomioistuin katsoo, että ne on työjärjestyksen 50 artiklan mukaisesti yhdistettävä tuomion antamista varten.

48 Kanteissa vaaditaan pääasiallisesti riidanalaisen päätöksen 1 artiklan b, c, d, e ja f alakohdan kumoamista sekä pääasiallisesti tai toissijaisesti riidanalaisen päätöksen 2 artiklan b ja c alakohdan kumoamista ja toissijaisesti riidanalaisen päätöksen 2 artiklan b ja c alakohdan uudelleen muotoilemista.

49 Ensin on tutkittava riidanalaisen päätöksen 1 artiklan b, c, d, e ja f alakohdan kumoamista koskevat vaatimukset. Tämän jälkeen tutkitaan tarpeen mukaan riidanalaisen päätöksen 2 artiklan b ja c alakohdan kumoamista koskevat vaatimukset. Lopuksi tutkitaan tarvittaessa riidanalaisen päätöksen 2 artiklan b ja c alakohdan uudelleen muotoilemista koskevat vaatimukset.

50 Areva-ryhmän yhtiöt tukevat asiassa T-117/07 esittämiään vaatimuksia seitsemällä kanneperusteella. Ensimmäinen peruste koskee EY 253 artiklassa määrätyn perusteluvelvollisuuden loukkaamista. Toinen peruste koskee pääasiallisesti niiden sääntöjen rikkomista, jotka koskevat vastuuseen joutumista EY 81 artiklan 1 kohdan ja ETA-sopimuksen 53 artiklan 1 kohdan rikkomisesta, ja oikeusvarmuuden sekä taannehtivuuskiellon yleisten periaatteiden loukkaamista. Kolmas peruste liittyy pääasiallisesti niiden sääntöjen rikkomiseen, jotka koskevat vastuuseen joutumista EY 81 artiklan 1 kohdan ja ETA-sopimuksen 53 artiklan 1 kohdan rikkomisesta. Neljäs peruste perustuu pääasiallisesti niiden sääntöjen rikkomiseen, jotka koskevat

vastuuseen joutumista EY 81 artiklan 1 kohdan ja ETA-sopimuksen 53 artiklan 1 kohdan rikkomisesta ja niiden nojalla määrättyjen sakkojen solidaarista maksamista, EY 7 artiklan rikkomista ja yhdenvertaista kohtelua sekä suhteellisuutta, oikeusvarmuutta, taannehtivuuskieltoa ja tehokasta oikeussuojaa koskevien yleisten periaatteiden loukkaamista. Viides peruste liittyy niiden sääntöjen rikkomiseen, jotka koskevat EY 81 artiklan 1 kohdan ja ETA-sopimuksen 53 artiklan 1 kohdan nojalla määrättyjen sakkojen solidaarista maksamista. Kuudes peruste koskee pääasiallisesti [EY] 81 ja [EY] 82 artiklassa vahvistettujen kilpailusääntöjen täytäntöönpanosta 16.12.2002 annetun neuvoston asetuksen (EY) N:o 1/2003 (EYVL L 1, s. 1) 23 artiklan 2 kohdan a alakohdan ja asetuksen N:o 17 15 artiklan 2 kohdan ja [HT] 65 artiklan 5 kohdan mukaisesti määrättävien sakkojen laskennasta annettujen suuntaviivojen (EYVL 1998, C 9, s. 3; jäljempänä suuntaviivat) rikkomista, arviointivirhettä sekä yhdenvertaista kohtelua ja suhteellisuutta koskevien yleisten periaatteiden loukkaamista. Seitsemäs peruste liittyy lopuksi pääasiallisesti arviointivirheeseen ja EY 81 artiklan ja ETA-sopimuksen 53 artiklan 1 kohdan sekä yhteistyötiedonannon rikkomiseen.

51 Alstom esittää asiassa T-121/07 esittämiensä vaatimusten tueksi kahdeksan kanneperustetta. Ensimmäinen peruste liittyy siihen, että oikeutta tehokkaisiin oikeussuojakeinoihin on loukattu. Toinen peruste koskee pääasiallisesti niiden sääntöjen rikkomista, jotka koskevat EY 81 artiklan ja ETA-sopimuksen 53 artiklan nojalla määrättyjen sakkojen solidaarista maksamista, oikeusvarmuutta ja rangaistusten henkilökohtaisuutta koskevien yleisten periaatteiden sekä perusteluvelvollisuuden loukkaamista. Kolmas peruste koskee EY 253 artiklassa määrätyn perusteluvelvollisuuden loukkaamista. Neljäs peruste koskee pääasiallisesti niiden sääntöjen rikkomista, jotka koskevat vastuuseen joutumista EY 81 artiklan ja ETA-sopimuksen 53 artiklan rikkomisesta ja oikeudellista virhettä, ja toissijaisesti asetuksen N:o 1/2003 25 artiklan rikkomista. Viides peruste perustuu pääasiallisesti arviointivirheeseen, suuntaviivojen rikkomiseen, yhdenvertaista kohtelua ja suhteellisuutta koskevien periaatteiden sekä perusteluvelvollisuuden loukkaamiseen. Kuudes peruste koskee pääasiallisesti niiden sääntöjen rikkomista, jotka liittyvät asetuksen N:o 1/2003 23 artiklan 3 kohdassa ja 6.2.1962 annetun neuvoston asetuksen N:o 17, joka on [EY 81] ja [EY 82] artiklan ensimmäinen täytäntöönpanoasetus (EYVL 1962, 13, s. 204), 15 artiklan 2 kohdassa säädettyjen, rikkomisen jatkumisen todistamista koskevien sääntöjen rikkomiseen, ja

oikeusvarmuuden periaatteen loukkaamista. Seitsemäs peruste perustuu puolustautumisoikeuksien kunnioittamista koskevan periaatteen loukkaamiseen ja asetuksen N:o 1/2003 27 artiklan 1 kohdan rikkomiseen. Kahdeksas peruste koskee pääasiallisesti suuntaviivojen rikkomista ja toissijaisesti suhteellisuusperiaatteen loukkaamista.

52 Kantajien esittämät perusteet käsitellään yhteneviltä kohdiltaan yhdessä hyvään oikeudenhoitoon liittyvien näkökohtien vuoksi.

Riidanalaisen päätöksen 1 artiklan b, c, d, e ja f alakohdan kumoamista koskeva vaatimus

53 Kanteissa esitetyt perusteet ja väitteet, joilla riitautetaan komission toteamus, jonka mukaan Areva-ryhmän yhtiöt ja Alstom olivat rikkoneet EY 81 artiklaa ja ETA-sopimuksen 53 artiklaa osallistumalla yhtenä kokonaisuutena pidettäviin sopimuksiin ja yhdenmukaistettuihin menettelytapoihin ETA-alueella riidanalaisen päätöksen 1 artiklassa mainittuina ajanjaksoina, kohdistuvat riidanalaisen päätöksen 1 artiklan b, c, d, e ja f alakohtaan (ks. edellä 33 kohta).

54 Asiassa T-117/07 riidanalaisen päätöksen 1 artiklan c, d, e ja f alakohdan kumoamista koskevia vaatimuksia tuetaan kannekirjelmässä esitetyillä perusteilla ja väitteillä, joilla kyseenalaistetaan komission arvioinnit, joiden mukaan Areva T & D SA 7.12.1992 ja 11.5.2004 välisenä aikana, Areva T & D AG 22.12.2003 ja 11.5.2004 välisenä aikana ja Areva sekä Areva T & D Holding SA 9.1. ja 11.5.2004 välisenä aikana ovat henkilökohtaisessa vastuussa siitä, että niiden GIS-toimialat tai niiden tytäryhtiöt osallistuivat yhtenä kokonaisuutena pidettäviin sopimuksiin ja yhdenmukaistettuihin menettelytapoihin ETA-alueella (toinen, kolmas, neljäs ja viides kanneperuste), tai joissa

vedotaan sellaiseen olennaisten menettelymääräysten rikkomiseen, joka on voinut vaikuttaa kyseisiin arviointeihin (ensimmäinen kanneperuste).

55 Asiassa T-121/07 riidanalaisen päätöksen 1 artiklan b alakohdan kumoamisvaatimusta tuetaan kannekirjelmässä esitetyillä perusteilla tai väitteillä, joilla kyseenalaistetaan komission arvioinnit, joiden mukaan Alstom on henkilökohtaisessa vastuussa siitä, että sen GIS-toimialat tai sen tytäryhtiöt osallistuivat yhtenä kokonaisuutena pidettäviin sopimuksiin ja yhdenmukaistettuihin menettelytapoihin ETA-alueella 15.4.1988 ja 8.1.2004 välisenä aikana (neljäs ja kuudes kanneperuste), tai joissa vedotaan sellaiseen olennaisten menettelymääräysten rikkomiseen, joka on voinut vaikuttaa kyseisiin arviointeihin (kolmas ja seitsemäs kanneperuste).

Alustavia huomautuksia

56 Kanteissa esitetyistä perusteista tai väitteistä ilmenee, että yhtäältä Areva-ryhmän yhtiöt ja toisaalta Alstom esittävät väitteitä, jotka ovat keskenään täysin vastakkaisia siinä suhteessa, voivatko ne joutua vastuuseen rikkomisesta 15.4.1988 ja 11.5.2004 väliseltä koko ajanjaksolta tai sen osalta.

57 Alstom väittää pääasiallisesti, että henkilökohtainen vastuu, joka sillä oli siitä syystä, että sen GIS-toimiala oli osallistunut rikkomiseen 15.4.1988 ja 8.1.2004 välisenä aikana, oli siirtynyt Alstom T & D SA:lle ja Alstom T & D AG:lle sen ryhmässä sähkön siirto- ja jakelualalla toteutettujen rakenneuudistustoimenpiteiden johdosta. Se väittää lisäksi, ettei sen voida katsoa olevan henkilökohtaisessa vastuussa kyseisten tytäryhtiöiden osallistumisesta rikkomiseen 7.12.1992 ja 8.1.2004 sekä 22.12.2003 ja 8.1.2004 välisinä aikoina, koska Alstom T & D SA ja Alstom T & D AG, joille kyseiset

toiminnat oli siirretty, päättivät itsenäisesti markkinakäyttäytymisestään. Alstom väittää lopuksi, että henkilökohtainen vastuu, jossa sen on katsottu olleen GIS-toimialansa, Alstom T & D SA:n ja Alstom T & D AG:n osallistumisesta rikkomiseen 15.4.1988 ja 8.1.2004 välisenä aikana, on siirtynyt kyseisen toimialan ja mainittujen tytäryhtiöiden (joista on sitten tullut Areva T & D SA ja Areva T & D AG) mukana Areva-ryhmän yhtiöille sen ryhmien välisen toimenpiteen yhteydessä, jolla sähkön siirto- ja jakelualan toiminnat siirrettiin.

58 Areva-ryhmän yhtiöt väittävät sitä vastoin, ettei niiden voida millään tavoin katsoa olevan henkilökohtaisessa vastuussa siitä, että Alstom-ryhmän yhtiöt osallistuivat rikkomiseen 7.12.1992 ja 8.1.2004 sekä 22.12.2003 ja 8.1.2004 välisenä aikana, koska Alstom päätti Alstom T & D SA:n ja Alstom T & D AG:n, joille GIS-alan toiminnat oli siirretty, markkinakäyttäytymisestä. Areva ja Areva T & D Holding SA väittävät lisäksi, etteivät ne voi joutua millään tavoin henkilökohtaiseen vastuuseen siitä, että niiden tytäryhtiöt osallistuivat rikkomiseen 9.1. ja 11.5.2004 välisenä aikana, koska Areva T & D SA ja Areva T & D AG, joille kyseiset toiminnat oli luovutettu, päättivät itsenäisesti markkinakäyttäytymisestään.

59 On todettava, että kantajat nojautuvat kirjelmissään siihen, että Areva T & D SA ja Areva T & D AG ovat vain Alstom T & D SA:n ja Alstom T & D AG:n uusia toiminimiä, jotka niille annettiin sen jälkeen, kun ne 8.1.2004 luovutettiin Areva-ryhmään. Areva-ryhmän yhtiöiden istunnossa esittämissään loppuhuomautuksissa esittämiä väitteitä, joiden mukaan komissio on tehnyt aineellisen virheen katsoessaan, että Areva T & D AG oli sama yhtiö kuin Alstom T & D AG, ei voida ottaa huomioon. Sikäli kuin nämä väitteet ovat sen perusteen taustalla, jonka mukaan riidanalaisessa päätöksessä on tältä osin tosiseikkoihin liittyvä virhe, on syytä muistuttaa, että työjärjestyksen 48 artiklan 2 kohdan ensimmäisen alakohdan mukaan asian käsittelyn

kuluessa ei saa vedota uuteen perusteeseen, ellei se perustu käsittelyn aikana esille tulleisiin tosiseikkoihin tai oikeudellisiin seikkoihin. Koska Areva-ryhmän yhtiöt eivät ole esittäneet sellaisia olennaisia tosiseikkoja, joihin niiden uusi peruste perustuisi, ja a fortiori, koska ne eivät ole väittäneet, että nämä seikat ovat tulleet esille käsittelyn aikana, niiden edellä mainitut väitteet on jätettävä tutkittaviksi ottamatta. Näin ollen asiassa T-117/07 ja asiassa T-121/07 on syytä katsoa, että Alstom T & D AG ja Areva T & D AG ovat yksi ja sama oikeushenkilö, jolla on eri toiminimiä.

Alstomille sen GIS-toimialan osallistumisesta rikkomiseen 15.4.1988 ja 6.12.1992 välisenä aikana aiheutuvan henkilökohtaisen vastuun siirtyminen Areva T & D SA:lle ja Areva T & D AG:lle

– Asianosaisten lausumat

60 Alstom moittii oikeudellista virhettä koskevan neljännen kanneperusteensa toisessa osassa komissiota siitä, ettei se ole riidanalaisessa päätöksessä siirtänyt Areva T & D SA:lle ja Areva T & D AG:lle sitä henkilökohtaista vastuuta, joka Alstomille aiheutui sen vuoksi, että osa sen sähkön siirto- ja jakelualasta oli osallistunut rikkomiseen 15.4.1988 ja 6.12.1992 välisenä aikana.

61 Alstomin mukaan komissio on tehnyt virheen soveltaessaan sääntöjä, jotka koskevat vastuuseen joutumista EY 81 artiklan ja ETA-sopimuksen 53 artiklan rikkomisesta,

koska komissio ei ole soveltanut Alstomin ja sen sähkön siirto- ja jakelualalla toimivien entisten tytäryhtiöiden välisiin suhteisiin ”taloudelliseksi jatkumoksi” kutsuttua arviointiperustetta, sellaisena kuin se ilmenee oikeuskäytännöstä (yhdistetyt asiat C-204/00 P, C-205/00 P, C-211/00 P, C-213/00 P, C-217/00 P ja C-219/00 P, Aalborg Portland ym. v. komissio, tuomio 7.1.2004, Kok., s. I-123, 356–359 kohta ja asia T-43/02, Jungbunzlauer v. komissio, tuomio 27.9.2006, Kok., s. II-3435, 132 kohta), ja koska komissio on katsonut Alstomin olevan henkilökohtaisessa vastuussa siitä, että osa sen sähkön siirto- ja jakelualasta osallistui rikkomiseen 15.4.1988 ja 6.12.1992 välisenä aikana, ottamatta huomioon sitä, että tämä yritys oli luovutettu sen sähkön siirto- ja jakelualalla toimiville entisille tytäryhtiöille Alstom-ryhmässä toteutettujen rakenneuudistustoimenpiteiden jälkeen. Se katsoo pääasiallisesti, että vaikka Alstom-ryhmän sähkön siirto- ja jakelualalla ei ennen 7.12.1992 ollut oikeushenkilöllisyyttä, tytäryhtiö Kléber Eylau (jonka nimi oli aikaisemmin ollut Alstom T & D SA ja sitten Areva T & D SA), jonka erityisiin tehtäviin kuului huolehtia siitä Sveitsin ulkopuolella, perustaminen tuona samana päivänä oli mahdollistanut sen, että komissio saattoi riidanalaisen päätöksen tekopäivänä yksilöidä sen oikeushenkilön, jolle rikkomiseen osallistunut yritys oli siirretty ja jonka vastuulle kyseinen rikkominen voitiin näin panna. Samanlaista ajatuksenkulkua voidaan soveltaa myös siihen 22.12.2003 tapahtuneeseen toimenpiteeseen, jolla Alstom-ryhmän sähkön siirto- ja jakelualan toiminnat Sveitsissä siirrettiin Alstom (Schweiz) Services AG:lle (jonka nimeksi annettiin myöhemmin Alstom T & D AG, sitten Areva T & D AG).

62 Komissio kiistää Alstomin esittämät väitteet ja vaatii tämän kanneperusteen hylkäämistä.

– Unionin yleisen tuomioistuimen arviointi asiasta

63 Kilpailuoikeudessa käsitteellä yritys on katsottava tarkoitettavan taloudellista kokonaisuutta kysymyksessä olevan rikkomisen kohteen kannalta arvioiden (ks. vastaavasti asia 170/83, Hydrotherm Gerätebau, tuomio 12.7.1984, Kok., s. 2999, 11 kohta;

asia T-234/95, DSG v. komissio, tuomio 29.6.2000, Kok., s. II-2603, 124 kohta ja asia T-325/01, DaimlerChrysler v. komissio, tuomio 15.9.2005, Kok., s. II-3319, 85 kohta). EY 81 artiklan 1 kohta, jossa yrityksiä kielletään muun muassa tekemästä sopimuksia tai osallistumasta yhdenmukaistettuihin menettelytapoihin, jotka ovat omiaan vaikuttamaan jäsenvaltioiden väliseen kauppaan ja joiden tarkoituksena on estää, rajoittaa tai vääristää kilpailua sisämarkkinoilla tai joista seuraa, että kilpailu estyy, rajoittuu tai vääristyy sisämarkkinoilla, on osoitettu taloudellisille yksiköille, jotka muodostuvat sellaisesta inhimillisten, aineellisten ja aineettomien tekijöiden organisaatiosta, jolla on tietty pitkän aikavälin taloudellinen tavoite ja joka voi myötävaikuttaa siihen, että tässä määräyksessä tarkoitettu rikkominen toteutuu (ks. vastaavasti asia T-6/89, Enichem Anic v. komissio, tuomio 17.12.1991, Kok., s. II-1623, Kok. Ep. XI, s. II-1, 235 kohta ja asia T-11/89, Shell v. komissio, tuomio 10.3.1992, Kok., s. II-757, Kok. Ep. XII, s. II-49, 311 kohta).

64 EY 81 artiklan nojalla tehtyjen päätösten on kuitenkin oltava osoitettuja yksiköille, jotka ovat oikeushenkilöitä (ks. vastaavasti yhdistetyt asiat T-305/94-T-307/94, T-313/94-T-316/94, T-318/94, T-325/94, T-328/94, T-329/94 ja T-335/94, Limburgse Vinyl Maatschappij ym. v. komissio, tuomio 20.4.1999, Kok., s. II-931, 978 kohta, ns. PVC II -tapaus ja asia T-112/05, Akzo Nobel ym. v. komissio, tuomio 12.12.2007, Kok., s. II-5049, 59 kohta). Kun komissio tekee EY 81 artiklan 1 kohdan nojalla päätöksen, sen on yksilöitävä se luonnollinen henkilö tai oikeushenkilö taikka luonnolliset henkilöt tai oikeushenkilöt, joiden voidaan katsoa olevan vastuussa kyseisen yrityksen menettelystä ja joille voidaan tällä perusteella määrätä seuraamuksia, ja se osoittaa päätöksen tälle henkilölle tai näille henkilöille (ks. vastaavasti edellä 63 kohdassa mainittu asia Hydrotherm Gerätebau, tuomion 11 kohta).

65 Henkilökohtaista vastuuta koskevan periaatteen (asia 48/69, ICI v. komissio, tuomio 14.7.1972, Kok., s. 619, Kok. Ep. II, s. 25, 131–141 kohta; asia C-49/92 P, komissio v. Anic Partecipazioni, tuomio 8.7.1999, Kok., s. I-4125, 78 kohta; asia C-280/06, ETI ym., tuomio 11.12.2007, Kok., s. I-10893, 39 kohta; ks. myös em. asia ETI ym., julkisasiamies Kokottin ratkaisuehdotus, Kok., s. I-10892, 71 kohta ja sitä seuraavat kohdat), jonka mukaan henkilön voidaan katsoa olevan vastuussa vain omasta toiminnastaan (em. asia komissio v. Anic Partecipazioni, julkisasiamies Cosmasin ratkaisuehdotus,

Kok., s. I-4130, 74 kohta), mukaisesti henkilö, joka johti asianomaista yritystä aikana, jona yritys osallistui kilpailusääntöjen rikkomiseen, vastaa niiden rikkomisesta, vaikka kilpailusääntöjen rikkomisen toteavan päätöksen tekemispäivänä yritys olisi toisen henkilön vastuulla tai johdettavana (asia C-297/98 P, SCA Holding v. komissio, tuomio 16.11.2000, Kok., s. I-10101, 27 kohta; asia C-286/98 P, Stora Kopparbergs Bergslags v. komissio, tuomio 16.11.2000, Kok., s. I-9925, 37 kohta; ks. myös vastaavasti asia C-279/98 P, Cascades v. komissio, tuomio 16.11.2000, Kok., s. I-9693, 79 kohta).

66 Oikeuskäytännössä sallitaan, että henkilökohtaisen vastuun periaatteesta voidaan tietyissä poikkeuksellisissa olosuhteissa poiketa niin kutsuttua taloudellista jatkumoa koskevan arviointiperusteen nojalla, jonka mukaan kilpailusääntöjä rikkoneen oikeushenkilön taloudellisen seuraajan voidaan katsoa olevan vastuussa kilpailusääntöjen rikkomisesta, vaikka kyseinen oikeushenkilö olisikin edelleen olemassa rikkomisen toteavan päätöksen tekoajankohtana, jotteivät muun muassa asianomaisten yhtiöiden oikeudelliseen muotoon tehdyt muutokset vaarantaisi näiden sääntöjen tehokasta vaikutusta (asia T-9/99, HFB ym. v. komissio, tuomio 20.3.2002, Kok., s. II-1487, 105 ja 106 kohta).

67 Yhteisöjen tuomioistuin katsoi edellä 61 kohdassa mainitussa asiassa Aalborg Portland ym. vastaan komissio (tuomion 356–359 kohta), ettei ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuin ollut tehnyt virhettä katsoessaan, että komissiolla oli ollut oikeus yritysryhmän sisällä tapahtuneen luovutuksen yhteydessä katsoa luovuttavan yhtiön olevan vastuussa yrityksen ennen sen luovuttamista tekemästä rikkomuksesta, ja näin oli siitäkin huolimatta, että luovuttava yhtiö oli oikeudellisesti yhä olemassa. Poiketessaan näin edellä 65 kohdassa mainitussa asiassa komissio vastaan Anic Partecipazioni antamansa tuomion 145 kohdassa esitetystä ratkaisusta, jonka mukaan arviointiperusteella ”taloudellinen jatkumo” voi olla merkitystä vain siinä tapauksessa, että yrityksen toiminnasta vastuussa oleva oikeushenkilö ei enää ole oikeudellisesti olemassa rikkomuksen tekemisen jälkeen, yhteisöjen tuomioistuin käytti perustana sitä, että luovuttava yhtiö oli luovuttanut kaiken taloudellisen toimintansa luovutuksensaajayhtiölle säilyttäen kuitenkin rakenteellisen yhteyden viimeksi mainittuun, jonka osakkeista se omisti 50 prosenttia.

68 Ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuin on edellä 61 kohdassa mainitussa asiassa Jungbunzlauer vastaan komissio (tuomion 132 ja 133 kohta) katsonut edellä 61 kohdassa mainittuun asiaan Aalborg Portland ym. vastaan komissio viitaten, että yhtiö voi kilpailuoikeuden nojalla olla edelleenkin olemassa siitä huolimatta, että kilpailuoikeudessa tarkoitetun yrityksen muodostama osa sen toiminnoista luovutetaan toiselle yhtiölle, joka joutuu vastuuseen kyseisen yrityksen tekemistä rikkomuksista. Ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuin on näin ollen todennut, ettei komissio ollut tehnyt virhettä katsoessaan yrityksen ryhmän sisällä tapahtuneen luovutuksen yhteydessä, että luovuttavan yhtiön oli katsottava olevan vastuussa tämän yrityksen ennen luovutusta tekemästä rikkomuksesta, vaikka luovuttava yhtiö oli edelleen oikeudellisesti olemassa. Vaikka luovuttava yhtiö oli tuossa tapauksessa säilyttänyt kyseiseen yritykseen liittyvän tuotantotoiminnan, se oli siirtänyt erityisesti tämän yrityksen hoidon tai johdon luovutuksensaajayhtiölle, jota voitiin tältä osin pitää luovuttavan yhtiön taloudellisena seuraajana.

69 Yhteisöjen tuomioistuin perusteli edellä 65 kohdassa mainitussa asiassa ETI ym. annetun tuomion 38–42 kohdassa ”taloudelliseksi jatkumoksi” kutsuttua arviointiperustetta tarpeella varmistaa kilpailuoikeuden rikkomisesta määrättävän seuraamuksen varoittava vaikutus. Edellä 61 kohdassa mainitussa asiassa Aalborg Portland ym. vastaan komissio annetun tuomion 48–51 kohdassa yhteisöjen tuomioistuin totesi, että tällainen seuraamuksen täytäntöönpano on sallittua eikä ole ristiriidassa henkilökohtaista vastuuta koskevan periaatteen kanssa, vaikka rikkomuksen tehnyt yksikkö olisikin vielä olemassa ajankohtana, jona sille yksikölle, jolle sen taloudelliset toiminnat on siirretty, määrätään seuraamus, jos nämä kaksi yksikköä ovat olleet saman henkilön määräysvallassa ja jos ne ovat näitä yrityksiä yhdistävien läheisten taloudellisten ja oikeudellisten siteiden vuoksi olennaisin osin noudattaneet samoja liiketoiminnallisia ohjeita. Näin se katsoi, että EY 81 artiklaa ja sitä seuraavia artikloja on tulkittava siten, että silloin kun tilanteessa, jossa on kyse saman viranomaisen alaisuudessa toimivista yksiköistä, yksi yksikkö on ryhtynyt kilpailusääntöjen rikkomista merkitsevään toimintaan, minkä jälkeen toinen yksikkö, joka on tullut ensimmäisen yksikön seuraajaksi kuitenkin siten, ettei ensimmäinen yksikkö ole lakannut olemasta, on saattanut kyseisen toiminnan päätökseen, rikkomisen perusteella määrättävä seuraamus voidaan määrätä kokonaisuudessaan mainitulle toiselle yksikölle, jos osoitetaan, että kyseiset kaksi yksikköä ovat olleet mainitun viranomaisen määräysvallassa.

70 Edellä mainittu oikeuskäytäntö on analogisesti sovellettavissa ETA-sopimuksen 53 artiklan 1 kohtaan.

71 Nyt esillä olevassa asiassa on aluksi tärkeää yksilöidä se kilpailuoikeudessa tarkoitettu ”yritys”, joka osallistui riidanalaisen päätöksen 1 artiklan b alakohdassa Alstomin vastuulle pantuun rikkomiseen. Riidanalaisen päätöksen 5–87 perustelukappaleessa (”Menettelyn kohteena oleva ala”) ja sen 16–22 perustelukappaleessa (”Yritykset, joita menettely koskee”) olevasta kuvauksesta ilmenee, että asianomainen yritys muodostuu sellaisesta inhimillisten, aineellisten tai aineettomien tekijöiden organisaatiosta, joka ensin Alstom-ryhmän sisällä ja 8.1.2004 tapahtuneen ryhmien välisen luovutuksen jälkeen (ks. edellä 9 kohta) Areva-ryhmän sisällä harjoitti GIS-alan toimintoja (jäljempänä asianomainen yritys). Alstom on näin ollen väärässä väittäessään, että asianomainen yritys muodostui Alstom-ryhmän sähkön siirto- ja jakelualasta tai, laajemmin ottaen, kaikista tämän alan toimintaan myötävaikuttavista osista.

72 Riidanalaisen päätöksen 357 ja 358 perustelukappaleesta ilmenee myös, että voidakseen panna Alstomin vastuulle sen, että asianomainen yritys osallistui rikkomiseen 15.4.1988 ja 6.12.1992 välisenä aikana, komissio toteaa, että ennen 7.12.1992 GIS-alan toimintoja Alstom-ryhmässä harjoittivat Alsthom SA ja tämän jälkeen GEC Alsthom SA eivätkä Areva T & D SA:n ja Areva T & D AG:n edeltäjät. Se toteaa myös, että Alstom-ryhmän sähkön siirto- ja jakelualan toimintoja Sveitsissä harjoitti ennen joulukuuta 2002 Sprecher Energie (jonka Alsthom SA osti tammikuussa 1986), josta tuli Alstom AG (Suisse). Todettuaan, että asianomaiset oikeudelliset yksiköt olivat edelleen Alstom-ryhmässä uusilla toiminimillä, se katsoo, että Alstom oli nämä eri yksiköt kokonaan omistavana emoyhtiönä edelleen vastuussa niiden toiminnasta ennen Areva T & D SA:n ja Areva T & D AG:n edeltäjien perustamista. Komissio päättelee tästä, ettei Areva T & D SA:n ja Areva T & D AG:n ollut katsottava olevan

oikeudellisina ja taloudellisina seuraajina vastuussa siitä, että asianomainen yritys oli osallistunut rikkomiseen kyseisenä aikana, vaikka Alstom-ryhmän sähkön siirto- ja jakelualan toiminnat oli tämän jälkeen siirretty niiden edeltäjille.

73 Alstom ei esitä erityisiä perusteita tai väitteitä niistä riidanalaisen päätöksen perusteluista, joissa sen katsotaan olevan vastuussa asianomaisen yrityksen osallistumisesta 15.4.1988 ja 6.12.1992 välisenä aikana tapahtuneeseen rikkomiseen siitä syystä, että tosiseikkojen tapahtuma-aikana se johti kyseistä yritystä kokonaan tai melkein kokonaan omistamiensa tytäryhtiöiden välityksellä. Se tyytyy vain väittämään, että sillä tältä osin ollut vastuu oli siirtynyt Areva T & D SA:lle ja Areva T & D AG:lle edellä 61 kohdassa mainituista asiasta Aalborg Portland ym. vastaan komissio ja asiasta Jungbunzlauer vastaan komissio ilmenevän, ”taloudelliseksi jatkumoksi” kutsutun arviointiperusteen mukaisesti.

74 Aluksi on syytä täsmentää, ettei riidanalaisen päätöksen 339 perustelukappaleen, johon 357 perustelukappaleessa viitataan, voida katsoa tukevan komission päätöstä olla siirtämättä Areva T & D SA:lle ja Areva T & D AG:lle vastuuta asianomaisen yrityksen osallistumisesta 15.4.1988 ja 6.12.1992 välisenä aikana tapahtuneeseen rikkomiseen. Riidanalaisen päätöksen 339 perustelukappaleessa nimittäin käsitellään edellä 61 kohdassa mainituista, asiassa Aalborg Portland ym. vastaan komissio annetusta tuomiosta (356–359 kohta) ja asiassa Jungbunzlauer vastaan komissio annetusta tuomiosta (132 kohta) ilmenevät periaatteet huomioiden sitä, miten vastuu siirtyy samaan ryhmään kuuluvien yhtiöiden välillä ”taloudelliseksi jatkumoksi” kutsutun arviointiperusteen nojalla. Komissio toteaa siinä, ettei se, että yhtiö säilyttää oikeushenkilöllisyytensä luovutettuaan osan toiminnoistaan samaan ryhmään kuuluvalle toiselle yhtiölle, estä sitä katsomasta, että toinen yhtiö on vastuussa ensimmäisen yhtiön tekemistä rikkomuksista. Tästä seuraa, ettei riidanalaisen päätöksen 357 perustelukappaleessa olevaa viittausta sen 339 perustelukappaleeseen voida ottaa huomioon arvioitaessa, oliko se, ettei asianomaisen yrityksen vastuu 15.4.1988 ja 6.12.1992 välisenä aikana tapahtuneesta rikkomisesta siirtynyt Areva T & D SA:lle ja Areva T & D AG:lle, perusteltua.

75 Komissio väittää asiassa T-121/07 antamassaan vastineessa pitäytyneensä riidanalaisessa päätöksessä henkilökohtaisesta vastuusta johtuvien sääntöjen soveltamiseen (ks. edellä 65 kohta). Riidanalaisen päätöksen 357 ja 358 perustelukappaleesta, joiden sisältö on esitetty lyhyesti edellä 72 kohdassa, ilmenee, että asianomaisen yrityksen osallistuminen 15.4.1988 ja 6.12.1992 välisenä aikana tapahtuneeseen rikkomiseen on pantu Alstomin vastuulle siitä syystä, että se johti tosiseikkojen tapahtuessa kyseistä yritystä kokonaan tai melkein kokonaan omistamiensa sellaisten tytäryhtiöiden välityksellä, jotka yhä kuuluvat Alstom-ryhmään.

76 Tästä syystä on vastattava kysymykseen, onko vastuu asianomaisen yrityksen osallistumisesta 15.4.1988 ja 6.12.1992 välisenä aikana tapahtuneeseen rikkomiseen siirrettävä Areva T & D SA:lle ja Areva T & D AG:lle siitä syystä, että GEC Alsthom SA 7.12.1992 ja Alstom AG (Suisse) 22.12.2003 olivat luovuttaneet asianomaisen yrityksen edeltäjilleen, eli Kléber Eylaulle ja Alstom (Schweiz) Servicesille.

77 Tältä osin on syytä todeta, että Alstomin esittämällä näkemyksellä päädyttäisiin siihen, että Areva T & D SA ja Areva T & D AG vastaisivat rikkomisesta, josta ovat henkilökohtaisessa vastuussa GEC Alsthom SA ja Alstom AG (Suisse), jotka Alstom-ryhmän sisällä olivat tosiseikkojen tapahtuessa Alstomin tai sen edeltäjien kokonaan tai melkein kokonaan omistamia tytäryhtiöitä.

78 Tällaisessa tilanteessa ”taloudelliseksi jatkumoksi” kutsuttua arviointiperustetta sovellettaisiin kuitenkin vain niiltä osin kuin asianomaista yritystä ei enää asetettu Alstomin vastuun tai johdon alaisuuteen 7.12.1992 ja 22.12.2003 tapahtuneiden Alstom-ryhmän rakenneuudistustoimenpiteiden jälkeen. Sitä vastoin oletettaessa, ettei Alstom olisi kokonaan tai melkein kokonaan omistamiensa tytäryhtiöiden välityksellä koskaan lakannut johtamasta asianomaista yritystä 8.1.2004 tapahtuneeseen ryhmien väliseen luovutukseen mennessä, se olisi edelleen henkilökohtaisessa vastuussa asianomaisen yrityksen osallistumisesta rikkomiseen 15.4.1988 ja 6.12.1992

välisenä aikana, eikä komissio olisi tehnyt oikeudellista virhettä, kun se ei ollut soveltanut Alstomin ja sen sähkön siirto- ja jakelualalla toimivien tytäryhtiöiden välisiin suhteisiin ”taloudelliseksi jatkumoksi” kutsuttua arviointiperustetta (ks. vastaavasti edellä 65 kohdassa mainittu asia SCA Holding v. komissio, julkisasiamies Mischon ratkaisuehdotus, Kok., s. I-10104, 26 kohta).

79 Kaikista näistä syistä vaikuttaa sopivalta, että – ennen kuin tästä väitteestä lausutaan – vastataan niihin perusteisiin tai väitteisiin, jotka kohdistuvat siihen, että riidanalaisen päätöksen 1 artiklan b alakohdassa Alstomin katsotaan olevan Alstom T & D SA:n ja Alstom T & D AG:n kokonaan omistavana emoyhtiönä vastuussa asianomaisen yhtiön osallistumisesta 7.12.1992 ja 8.1.2004 välisenä aikana tapahtuneeseen rikkomiseen.

Henkilökohtainen vastuu, joka Alstomille Alstom T & D SA:n ja Alstom T & D AG:n kokonaan omistavana emoyhtiönä aiheutuu siitä, että asianomainen yritys osallistui 7.12.1992 ja 8.1.2004 välisenä aikana tapahtuneeseen rikkomiseen

– Asianosaisten lausumat

80 Alstom moittii neljännen kanneperusteensa ensimmäisessä osassa, joka liittyy niiden sääntöjen rikkomiseen, jotka koskevat vastuuseen joutumista EY 81 artiklan ja ETA-sopimuksen 53 artiklan rikkomisesta, komissiota siitä, että se katsoo riidanalaisessa päätöksessä sen olevan Alstom T & D SA:n ja Alstom T & D AG:n kokonaan omistavana emoyhtiönä vastuussa asianomaisen yrityksen osallistumisesta 7.12.1992 ja 8.1.2004 välisenä aikana tapahtuneeseen rikkomiseen.

81 Kolmannessa kanneperusteessaan Alstom moittii komissiota siitä, että se on rikkonut EY 253 artiklaa, koska se ei ole oikeudellisesti riittävällä tavalla perustellut sitä, että sen katsottiin olevan vastuussa rikkomisesta Alstom T & D SA:n ja Alstom T & D AG:n kokonaan omistavana emoyhtiönä, kun otetaan huomioon Alstomin hallinnollisessa menettelyssä esittämät seikat. Se on istunnossa tältä osin vedonnut myös puolustautumisoikeuksien kunnioittamista koskevan periaatteen ja sen periaatteen, jonka mukaan asianosaiset ovat yhdenvertaisia unionin tuomioistuimissa käytävissä oikeudenkäynneissä, loukkaamiseen.

82 Seitsemännessä kanneperusteessaan Alstom vetoaa puolustautumisoikeuksien kunnioittamista koskevan periaatteen ja asetuksen N:o 1/2003 27 artiklan 1 kohdan rikkomiseen, jotka ovat tapahtuneet siten, että komissio on riidanalaisessa päätöksessä pitänyt sen osalta selvitettyinä tiettyjä Areva-ryhmän esittämiä tosiseikkoja ilmoittamatta sille etukäteen, että niitä voitaisiin pitää sen osalta selvitettyinä ja antamatta sille mahdollisuutta kantansa esittämiseen, voidakseen katsoa sen olevan Alstom T & D SA:n ja Alstom T & D AG:n kokonaan omistavana emoyhtiönä vastuussa asianomaisen yhtiön osallistumisesta 7.12.1992 ja 8.1.2004 välisenä aikana tapahtuneeseen rikkomiseen. Näin oli tapahtunut niiden riidanalaisen päätöksen 351 ja 354 perustelukappaleessa mainittujen seikkojen osalta, jotka liittyvät siihen, että Ranskan kilpailuneuvosto oli 1.3.1988 tekemällään päätöksellä tuominnut yhden sen edeltäjistä, Alsthom SA:n, ja että Alstom T & D SA:n hallintoneuvoston kuusi jäsentä olivat samanaikaisesti tai peräjälkeen olleet sen palveluksessa johtotehtävissä.

83 Komissio kiistää Alstomin lausumat ja vaatii, että edellä mainitut kanneperusteet tai väitteet hylätään.

– Unionin yleisen tuomioistuimen arviointi asiasta

84 Kilpailuoikeutta sovellettaessa eri oikeushenkilöllisyydestä johtuva muodollinen ero kahden yhtiön välillä ei ole ratkaisevaa, vaan merkityksellistä on niiden

markkinakäyttäytymisen mahdollinen yhteneväisyys (ks. vastaavasti edellä 65 kohdassa mainittu asia ICI v. komissio, tuomion 140 kohta). Voi siis osoittautua tarpeelliseksi selvittää, muodostaako kaksi yhtiötä, jotka ovat eri oikeushenkilöitä, sellaisen yhden ja saman yrityksen tai taloudellisen kokonaisuuden tai kuuluvatko ne sellaiseen yhteen ja samaan yritykseen, jota voidaan pitää markkinoilla yhdenmukaisesti käyttäytyvänä taloudellisena kokonaisuutena (edellä 63 kohdassa mainittu asia DaimlerChrysler v. komissio, tuomion 85 kohta).

85 Vakiintuneen oikeuskäytännön mukaan se, että tytäryhtiö on erillinen oikeushenkilö, ei riitä sulkemaan pois sitä mahdollisuutta, että emoyhtiön voidaan katsoa olevan vastuussa sen toiminnasta varsinkin silloin, kun tytäryhtiö ei päätä itsenäisesti markkinakäyttäytymisestään vaan noudattaa olennaisilta osin emoyhtiön sille antamia ohjeita (edellä 65 kohdassa mainittu asia ICI v. komissio, tuomion 132 ja 133 kohta ja edellä 64 kohdassa mainittu asia PVC II, tuomion 960 kohta). Silloin kun tytäryhtiöllä ei ole todellista itsenäistä määräysvaltaa toimintalinjansa määrittelemiseksi markkinoilla, voidaan katsoa, ettei EY 81 artiklan 1 kohdassa määrättyjä kieltoja ole sovellettava tytäryhtiön ja sen emoyhtiön, jonka kanssa se muodostaa taloudellisen kokonaisuuden, välisiin suhteisiin (edellä 65 kohdassa mainittu asia ICI v. komissio, tuomion 134 kohta ja asia T-102/92, Viho v. komissio, tuomio 12.1.1995, Kok., s. II-17, 51 kohta).

86 Komission on periaatteessa tässä yhteydessä osoitettava, että emoyhtiöllä on tosiasiallisesti ollut ratkaiseva vaikutusvalta tytäryhtiönsä markkinakäyttäytymiseen, kaikkien tosiseikkojen perusteella, joihin kuuluu erityisesti emoyhtiön tytäryhtiössään käyttämä mahdollinen johtamisvalta (asia T-314/01, Avebe v. komissio, tuomio 27.9.2006, Kok., s. II-3085, 136 kohta oikeuskäytäntöviittauksineen). Unionin tuomioistuimen ja unionin yleisen tuomioistuimen vakiintuneesta oikeuskäytännöstä ilmenee kuitenkin, että komissio voi kohtuullisesti olettaa, että kokonaan emoyhtiönsä omistuksessa oleva tytäryhtiö noudattaa olennaisilta osin emoyhtiön sille antamia ohjeita ja että tämän olettaman seurauksena komission ei tarvitse varmistaa, onko emoyhtiö todella käyttänyt tätä valtaa tytäryhtiössään. Kun komissio väitetiedoksiannossa ilmoittaa aikovansa pitää emoyhtiötä henkilökohtaisesti vastuullisena tytäryhtiönsä syyksi luettavasta rikkomisesta ja kun se vetoaa vastuuta koskevaan olettamaan, joka johtuu

siitä, että emoyhtiö omistaa tytäryhtiön kokonaan, emoyhtiön, joka haluaa kiistää vastuunsa, on esitettävä komissiolle hallinnollisen menettelyn aikana tai viimeistään unionin tuomioistuimissa olettaman kumoamiseksi riittävä näyttö, osoittamalla, että huolimatta siitä, että emoyhtiö omistaa tytäryhtiön kokonaan, tytäryhtiö päättää itsenäisesti markkinakäyttäytymisestään (ks. asia T-330/01, Akzo Nobel v. komissio, tuomio 27.9.2006, Kok., s. II-3389, 82 ja 83 kohta oikeuskäytäntöviittauksineen).

87 Komission on rikkomisen toteavassa päätöksessä kyettävä ottamaan huomioon asianosaisten yritysten väitetiedoksiantoon antamat vastaukset. Sen on tässä suhteessa voitava hyväksyä tai hylätä näiden yritysten väitteet, minkä lisäksi sen on voitava myös suorittaa oma analyysinsa näiden esiin tuomista tosiseikoista joko luopuakseen perusteettomiksi osoittautuneista väitteistä tai muuttaakseen taikka täydentääkseen sekä tosiseikkojen että oikeudellisten seikkojen osalta voimassa pysyttämiensä väitteiden tueksi esittämiään perusteluja (asia T-15/02, BASF v. komissio, tuomio 15.3.2006, Kok., s. II-497, 93 kohta; ks. myös vastaavasti asia 41/69, ACF Chemiefarma v. komissio, tuomio 15.7.1970, Kok. s. 661, Kok. Ep. I, s. 455, 91 ja 92 kohta; yhdistetyt asiat 40/73-48/73, 50/73, 54/73-56/73, 111/73, 113/73 ja 114/73, Suiker Unie ym. v. komissio, tuomio 16.12.1975, Kok., s. 1663, 437 ja 438 kohta ja yhdistetyt asiat 209/78-215/78 ja 218/78, van Landewyck ym. v. komissio, tuomio 29.10.1980, Kok., s. 3125, Kok. Ep. V, s. 355, 68 kohta).

88 Perusteluvelvollisuudesta, joka komissiolla on muun muassa silloin kun, se tekee kilpailusääntöjen rikkomisen toteavan päätöksen, on syytä muistuttaa, että vakiintuneen oikeuskäytännön mukaan väite, joka perustuu perustelujen puuttumiseen tai riittämättömyyteen, on erotettava väitteestä, joka perustuu päätöksen perustelujen virheellisyyteen (tosiseikkojen tai oikeudellisen arvioinnin osalta tehdyn virheen johdosta). Viimeksi mainittu tekijä kuuluu päätöksen sisällön laillisuuden eikä olennaisten menettelymääräysten rikkomisen tutkintaan, eikä se täten voi merkitä EY 253 artiklan rikkomista (ks. vastaavasti asia C-367/95 P, komissio v. Sytraval ja Brink's

France, tuomio 2.4.1998, Kok., s. I-1719, 67 ja 72 kohta; asia C-265/97 P, VBA v. Florimex ym., tuomio 30.3.2000, Kok., s. I-2061, 114 kohta; yhdistetyt asiat C-172/01 P, C-175/01 P, C-176/01 P ja C-180/01 P, International Power ym. v. NALOO, tuomio 2.10.2003, Kok., s. I-11421, 145 kohta ja asia T-84/96, Cipeke v. komissio, tuomio 7.11.1997, Kok., s. II-2081, 47 kohta). EY 253 artiklan mukainen perusteluvelvollisuus, joka on olennainen menettelymääräys, määräytyy kyseisen säädöksen, päätöksen tai muun toimenpiteen luonteen mukaan, ja perusteluista on selkeästi ja yksiselitteisesti ilmettävä toimenpiteen tehneen toimielimen päättely siten, että niille, joita toimenpide koskee, selviävät sen syyt, jotta ne voivat puolustaa oikeuksiansa, ja että toimivaltainen tuomioistuin voi tutkia toimenpiteen laillisuuden (asia C-338/00 P, Volkswagen v. komissio, tuomio 18.9.2003, Kok., s. I-9189, 124 kohta). Vaikka komission on EY 253 artiklan perusteella mainittava ne tosiseikat ja oikeudelliset seikat, joihin päätös perustuu, sekä ne oikeudelliset näkökohdat, joiden vuoksi se on tehnyt päätöksensä, tässä määräyksessä ei edellytetä, että komissio käsittelee kaikki ne tosiseikat ja oikeudelliset seikat, joita on käsitelty hallinnollisessa menettelyssä (yhdistetyt asiat 43/82 ja 63/82, VBVB ja VBBB v. komissio, tuomio 17.1.1984, Kok., s. 19, Kok. Ep. VII, s. 421, 22 kohta; asia 246/86, Belasco ym. v. komissio, tuomio 11.7.1989, Kok., s. 2117, 55 kohta ja em. asia Volkswagen v. komissio, tuomion 127 kohta). Perusteluvelvollisuuden täyttymistä on arvioitava asiaan liittyvien olosuhteiden perusteella, joita ovat muun muassa toimenpiteen sisältö, esitettyjen perustelujen luonne ja se tarve, joka niillä, joille toimenpide on osoitettu tai joita se koskee suoraan ja erikseen, voi olla saada selvennystä tilanteeseen (ks. edellä 63 kohdassa mainittu asia komissio v. Sytraval ja Brink's France, tuomion 63 kohta oikeuskäytäntöviittauksineen).

89 Edellä mainittu oikeuskäytäntö on analogisesti sovellettavissa komission päätöksiin, joilla se toteaa ETA-sopimuksen 53 artiklan 1 kohdan rikkomisen.

90 Komissio on tässä tapauksessa väitetiedoksiannon 331 ja 337 kohdassa ilmoittanut aikomuksestaan katsoa Alstomin olevan yhdessä Areva T & D SA:n ja Areva T & D AG:n kanssa solidaarisessa vastuussa siitä, että asianomainen yritys oli 15.4.1988 ja 8.1.2004 välisenä aikana osallistunut rikkomiseen, ja se on tällöin tukeutunut vastuuta

koskevaan olettamaan, joka johtui siitä, että emoyhtiö omistaa tytäryhtiön koko pääoman (ks. edellä 86 kohta).

91 Riidanalaisen päätöksen 335, 348–356 ja 358 perustelukappaleesta ilmenee, että katsoakseen Alstomin olevan solidaarisessa vastuussa Areva T & D SA:n kanssa asianomaisen yrityksen osallistumisesta rikkomiseen 7.12.1992 ja 8.1.2004 välisenä aikana, komissio ei lopulta tukeutunut ainoastaan vastuuta koskevaan olettamaan, joka johtui siitä, että emoyhtiö omistaa tytäryhtiön kokonaan, vaan se tukeutui myös hallinnollisen menettelyn aikana esitettyihin tosiseikkoihin. Komissio viittasi näin riidanalaisen päätöksen 351 perustelukappaleessa Ranskan kilpailuneuvoston 1.3.1988 tekemään päätökseen, jolla Alsthomille oli Ranskan kilpailuoikeuden nojalla määrätty sakko myös sähkölaitteita (keskijännitemuuntajat) koskevasta tarjouskeinottelusta. Se viittaa riidanalaisen päätöksen 353 perustelukappaleessa myös juuri Alstomin esittämiin seikkoihin, joilla pyrittiin osoittamaan, että Alstom-ryhmässä toimintaorganisaatio meni oikeudellisen rakenteen edelle ja että korkeimmalla tasolla Alstom ja sen edeltäjät ohjasivat sähkön siirto- ja jakelualan tavoin GIS-hankkeisiin liittyviä toimintoja. Lopuksi se viittasi riidanalaisen päätöksen 354 ja 355 perustelukappaleessa Areva-ryhmän yhtiöiden antamiin tietoihin, joiden nojalla voitiin yksilöidä ne kuusi Alstom T & D SA:n hallituksen jäsentä, jotka olivat samanaikaisesti tai peräjälkeen olleet Alstom-ryhmän ”selkärankayhtiöiden” hallitusten jäseniä ennen tammikuuta 2004 tai jotka olivat jopa toimineet pääjohtajana.

92 Alstom ei kiistä riidanalaisessa päätöksessä esitettyjä, tosiseikkoihin liittyviä arviointeja, joiden mukaan Alstom T & D SA ja Alstom T & D AG olivat tytäryhtiöitä, jotka olivat 7.12.1992 ja 8.1.2004 välisenä aikana olleet kokonaan sen omistuksessa. Mutta toisin kuin Alstom väittää, komissio sai näiden pelkkien toteamusten perusteella olettaa, että Alstom T & D SA ja Alstom T & D AG eivät päättäneet

markkinakäyttäytymisestään itsenäisesti suhteessa Alstomiin ja että nämä yhtiöt olivat siis viimeksi mainitun kanssa kilpailuoikeudessa tarkoitettu yksi ja sama yritys. Alstomin, joka väitti, että sen sähkön siirto- ja jakelualalla toimivat tytäryhtiöt päättivät itsenäisesti markkinakäyttäytymisestään kyseisen ajanjakson aikana, tehtäviin kuului edellä 86 kohdassa esitetyn oikeuskäytännön mukaisesti kumota vastuuta koskeva olettama, joka johtuu siitä, että emoyhtiö omistaa tytäryhtiöiden koko pääoman, esittämällä tästä riittävä näyttö.

93 Alstom on väitetiedoksiantoon antamansa vastauksen 90–150 kohdassa väittänyt, että asianomainen yritys vastasi Alstom-ryhmän sähkön siirto- ja jakelualaa ja että koska tuo ala päätti itsenäisesti omasta markkinakäyttäytymisestään, ainoastaan niiden operatiivisten tytäryhtiöiden, joille kyseinen ala kuului, voitiin katsoa olevan vastuussa. Alstomin mukaan Alstom-ryhmän kaksijakoisuus operatiivisen organisaation ja oikeudellisen rakenteen välillä vahvistaa sen, etteivät eri pääomaluonteiset sidokset ja eri alojen sekä niiden erilaisten toimialojen, jotka olivat toimineet ja tehneet päätöksensä täysin hajautetusti ja itsenäisesti, markkinakäyttäytyminen olleet yhteydessä toisiinsa. Alstomilla ei Alstom-ryhmän emoyhtiönä ollut keinoja, olipa kyse sitten henkilöstöstä, organisaatiosta tai asiantuntijuudesta, vaikuttaa ratkaisevalla tavalla alojensa kaupalliseen politiikkaan. Se oli siis tyytynyt hallituksensa välityksellä päättämään viimeksi mainittujen toimeenpantavasta kokonaisstrategiasta ja taloudellisista tavoitteista, niiden toimintoihin liittyvästä kaupallisesta riskistä ja valvomaan niistä huolehtivien operatiivisten tytäryhtiöiden päätöksiä, jos ne saattoivat aiheuttaa taloudellisen riskin koko Alstom-ryhmälle. Alstom-ryhmän sähkön siirto- ja jakeluala oli näin laatinut omat sääntönsä päättämällä siitä tavasta, jolla sen eri kaupallisten toimintojen oli rakennuttava ja jolla ne oli hoidettava. Erityisesti GIS-alan toimintojen harjoittamisessa Alstomin rooli oli rajoittunut siihen, että sellaiset GIS-hankkeeseen liittyvät tarjoussuunnitelmat, jotka ylittivät tietyn raja-arvon tai jotka sisälsivät tiettyjä ”merkittäviä riskejä” Alstom-ryhmälle, hyväksyttiin hallituksessa suppeiden tietojen pohjalta. Alstomin oli ollut tässä yhteydessä täysin mahdotonta todeta Alstom-ryhmän sähkön siirto- ja jakelualan osan osallistuminen rikkomiseen, kun huomioon otetaan sen käytettäväksi annetut rajalliset kaupalliset tiedot. Ne muutamat henkilöt, jotka olivat osallistuneet GIS-alan toimintoihin ja jotka kuuluivat näistä toiminnoista

huolehtiviin operatiivisiin tytäryhtiöihin, eli Alstom T & D SA:han ja Alstom T & D AG:hen, ja jotka olivat osallistuneet kartellin kokouksiin, olivat toimineet Alstomin ja sen johtajien tietämättä.

94 Alstom on väitetiedoksiantoon antamassaan vastauksessa esittämiensä lausumien tueksi esittänyt eri asiakirjoja, jotka nekin on otettu asian T-121/07 asiakirja-aineistoon ja jotka on hyväksytty käsiteltäviksi luottamuksellisesti (ks. edellä 19 ja 38 kohta). Kyseessä ovat ”Information Memorandum”, joka on laadittu maaliskuussa 2003 myytäessä Alstom-ryhmän sähkön siirto- ja jakelualaa Areva-ryhmälle, jäljennös kyseisen alan sisäisistä ohjeista, jotka ovat vuodesta 1999 olleet saatavilla Alstom-ryhmän internetsivustoilta, Alstomin ”e-Book” (sähköinen kirja), GIS-hankkeita koskevien tarjousten hyväksymisessä käytettävät kaksi tyhjää lomaketta ja vihdoin jäljennös Alstom-ryhmän hallituksen vuoden 1999 alun ja vuoden 2003 lopun välillä pidettyjen kaikkien kokousten pöytäkirjoista.

95 Komissio on riidanalaisen päätöksen 348 perustelukappaleessa todennut, että Alstom ei ollut väitetiedoksiantoon antamansa vastauksen 90–150 kohdassa, sellaisina kuin ne esitetään riidanalaisen päätöksen 345–347 perustelukappaleessa, esittänyt päteviä selityksiä eikä vakuuttavia perusteluja, joiden nojalla olisi voitu katsoa, ettei se ollut kyennyt harjoittamaan ratkaisevaa vaikutusvaltaa sähkön siirto- ja jakelualalla toimivien tytäryhtiöidensä kaupalliseen politiikkaan.

96 Asianosaiset ovat ensinnäkin eri mieltä siitä, onko komissio perustellut oikeudellisesti riittävällä tavalla sen, että se hylkäsi Alstomin hallinnollisessa menettelyssä antamat tiedot katsoen, etteivät ne olleet riittävä näyttö.

97 Komissio esittää riidanalaisen päätöksen 350–356 perustelukappaleessa yksityiskohtaisesti ne syyt, joiden vuoksi se katsoi, etteivät Alstomin hallinnollisen menettelyn aikana toimittamat todisteet olleet riittävä näyttö, varsinkin kun Areva-ryhmän yhtiöiden toimittamat vastakkaiset tiedot otettiin huomioon. Komissio toteaa riidanalaisen päätöksen 350–353 perustelukappaleessa, että Alstom-ryhmän sähkön siirto- ja jakelualan tai GIS-alan toimintojen kaupallisluonteisten tehtävien delegointi ei voinut vapauttaa Alstomia sen vastuusta, koska se oli itsekin myöntänyt, että sen piti rikkomisajankohtana hyväksyä kaikki sellaiset GIS-hankkeisiin liittyvät tarjoussuunnitelmat, jotka ylittivät tietyn raja-arvon tai sisälsivät tiettyjä ”merkittäviä riskejä” Alstom-ryhmälle. Kun otetaan huomioon Ranskan kilpailuneuvoston Alsthomille 1.3.1988 tekemällään päätöksellä määräämä huomattava sakko, olisi ollut epätodennäköistä, ettei Alstom olisi tunnistanut kilpailuoikeuden rikkomista huomattavaksi riskiksi, jonka vuoksi sen kannatti olla erityisen valppaana. Tiedoilla, jotka Alstom toimitti osoittaakseen, että toimintaorganisaatio oli Alstom-ryhmässä ensisijainen oikeudelliseen rakenteeseen nähden, pyrittiin lisäksi myös osoittamaan, että Alstomilla oli Alstom-ryhmän sähkön siirto- ja jakelualan operatiivisten johtajien, jotka kuuluivat siihen ja raportoivat sille, välityksellä ratkaiseva vaikutusvalta sähkön siirto- ja jakelualalla toimivien tytäryhtiöidensä GIS-alan toimintoihin. Riidanalaisen päätöksen 354–356 perustelukappaleessa komissio on lisäksi pitänyt vain vähän uskottavana Alstomin väitettä, jonka mukaan sen johtajille ei ollut ilmoitettu asianomaisen yrityksen osallistumisesta rikkomiseen, kun huomioon otettiin Areva-ryhmän toimittamat tiedot, jotka osoittivat, että useat henkilöt olivat olleet samanaikaisesti tai peräjälkeen johtopaikoilla Alstomissa tai Alstom-ryhmän selkärankayhtiöissä ja tytäryhtiöissä, ja kun huomioon otettiin se, että eri tytäryhtiöt, jotka olivat toinen toisensa jälkeen harjoittaneet GIS-alan toimintoja Alstom-ryhmässä, olivat aina olleet suoraan tai välillisesti Alstomin tai sen edeltäjien kokonaan omistamia.

98 Vaikka Alstom aivan oikein huomauttaakin, että komissio ei riidanalaisen päätöksen 350–356 perustelukappaleessa yksityiskohtaisesti käsittele kaikkia sen hallinnollisen menettelyn aikana toimittamia oikeudellisia seikkoja ja tosiseikkoja, riidanalainen päätös sisältää kuitenkin riittävät perustelut, joiden avulla se voi ymmärtää komission

katsoneen, ettei näillä tiedoilla ollut todistusarvoa ja näin ollen että komissio katsoi sen olevan henkilökohtaisessa vastuussa siitä, että asianomainen yritys oli 7.12.1992 ja 8.1.2004 välisenä aikana osallistunut rikkomiseen. Väitetty perustelujen puuttuminen ei ole tässä tapauksessa estänyt Alstomia esittämästä unionin yleiselle tuomioistuimelle lausumiaan, joiden mukaan sen hallinnollisen menettelyn aikana toimittamat oikeudelliset seikat ja tosiseikat osoittavat, että sen sähkön siirto- ja jakelualalla toimivat tytäryhtiöt päättivät itsenäisesti markkinakäyttäytymisestään kyseisen ajanjakson aikana ja että näin ollen vastuuolettama, joka johtui siitä, että emoyhtiö omistaa tytäryhtiöidensä koko pääoman, oli käännetty komissiossa. Se ei myöskään estä unionin yleistä tuomioistuinta valvomasta riidanalaisen päätöksen laillisuutta niiltä osin kuin rikkominen pannaan siinä tämän olettaman perusteella Alstomin vastuulle.

99 Alstomin kolmannessa kanneperusteessaan esittämä, perusteluvelvollisuuden loukkaamista koskeva väite, on näin ollen perusteettomana hylättävä.

100 Koska Alstom on istunnossa yrittänyt laajentaa alun perin tältä osin riidanalaisesta päätöksestä esittämiään väitteitä vetoamalla puolustautumisoikeuksien periaatteen ja periaatteen, jonka mukaan asianosaiset ovat yhdenvertaisia unionin tuomioistuimissa käytävissä oikeudenkäynneissä, loukkaamiseen, se on esittänyt uusia perusteita, jotka eivät perustu käsittelyn aikana esille tulleisiin oikeudellisiin seikkoihin ja tosiseikkoihin. Työjärjestyksen 48 artiklan 2 kohdan ensimmäisen alakohdan mukaan tällaiset perusteet on jätettävä tutkittaviksi ottamatta.

101 Asianosaiset ovat toiseksi eri mieltä siitä, ovatko Alstomin väitetiedoksiantoon antaman vastauksen 90–150 kohdassa antamat tiedot, sellaisina kuin ne esitetään riidanalaisen päätöksen 345–347 perustelukappaleessa, ja tämän vastauksen tueksi esitetyt

asiakirjat omiaan kääntämään vastuuta koskevan olettaman, joka johtuu siitä, että emoyhtiö omistaa tytäryhtiön koko pääoman, ja osoittamaan, että tästä omistamisesta huolimatta Alstom T & D SA ja Alstom T & D AG päättivät rikkomisajankohtana markkinakäyttäytymisestään emoyhtiöönsä nähden itsenäisesti.

102 Aluksi on syytä todeta, että asiakirjat, jotka Alstom on esittänyt tukeakseen vastaustaan väitetiedoksiantoon, osoittavat, että Alstom-ryhmän sisällä toimintaorganisaatio on ensisijainen suhteessa oikeudelliseen rakenteeseen. Asianosaiset ovat samaa mieltä katsoessaan näiden seikkojen nojalla, että operatiivisten osastojen tai alojen organisaatiot olivat Alstom-ryhmän sisällä ensisijaisia oikeudelliseen rakenteeseen nähden. Alstomin tuottaman ”e-Bookin”, joka sisältää Alstomin pääjohtajan määrittelemät Alstom-ryhmän yleiset ohjeet ja politiikat, 3.1,1 kohdan kolmannessa alakohdassa todetaan, että ”[luottamuksellinen]”.[1] ”Information Memorandumin” 1.4 kohdasta ilmenee, että ennen kuin sähkön siirto- ja jakeluala luovutettiin Areva-ryhmälle ”[luottamuksellinen]” Alstom-ryhmän sisällä, joten ”[luottamuksellinen]”. Näin ollen asianomaiset eivät ole pätevästi kiistäneet sitä, että kyseisten ajanjaksojen aikana, toisin sanoen 7.12.1992 ja 8.1.2004 sekä 22.12.2003 ja 8.1.2004 välisinä aikoina, Alstom T & D SA ja Alstom T & D AG olivat sellaisten aineelliseen omaisuuteen ja henkilöstöön liittyvien oikeuksien haltijoita, joilla osallistuttiin GIS-alan toimintoihin ja jotka nyt esillä olevassa asiassa vastaavat asianomaista yritystä (ks. edellä 71 kohta; ks. myös vastaavasti edellä 65 kohdassa mainittu asia ETI ym., julkisasiamies Kokottin ratkaisuehdotus, 31 kohta). Asianomaisen yrityksen edellä mainittujen ajanjaksojen aikana noudattaman politiikan määrittämistä koskevaa kysymystä ei näin ollen voida erottaa Alstom T & D SA:n ja Alstom T & D AG:n näiden samojen ajanjaksojen aikana noudattaman politiikan määrittämistä koskevasta kysymyksestä.

1 — Luottamukselliset tiedot peitetty.

103 Alstomin esittämillä asiakirjoilla ei näytetä toteen, että Alstom-ryhmän sähkön siirto- ja jakelualaa ja sen sisäisiä GIS-alan toimintoja olisi harjoitettu täysin hajautetusti ja itsenäisesti Alstom-ryhmän sisällä. Ne osoittavat päinvastoin, että Alstom-ryhmän johto, josta Alstom oli vastuussa, osallistui Alstom-ryhmän ja sen eri toimialojen sähkön siirto- ja jakelualan markkinakäyttäytymisen määrittämiseen ja että se jatkuvasti valvoi sitä, että kyseinen ala ja sen eri toimialat noudattivat tätä markkinakäyttäytymistä.

104 ”E-Bookin” 3.1,2.1 ja 3.1,2.2 kohdassa kuvataan Alstom-ryhmän johdon organisaatio. [luottamuksellinen]

105 [luottamuksellinen]

106 [*luottamuksellinen*]

107 [*luottamuksellinen*]

108 [*luottamuksellinen*]

109 [*luottamuksellinen*]

110 Kun otetaan huomioon yhtäältä Alstomin suojelukseen asetetun Alstom-ryhmän johdon ja toisaalta kyseisen ryhmän GIS-alan toimintojen, joita tuohon aikaan harjoittivat Alstom T & D SA ja Alstom T & D AG sähkön siirto- ja jakelualan välityksellä, välillä olleet organisatoriset, taloudelliset ja oikeudelliset sidossuhteet, jotka ilmenevät Alstomin hallinnollisen menettelyn aikana esittämistä tiedoista, komissio saattoi riidanalaisessa päätöksessä perustellusti katsoa, ettei sen vastuuta koskevan olettaman, joka johtuu siitä, että emoyhtiö omistaa tytäryhtiöidensä koko pääoman, kääntäminen ollut näiden seikkojen nojalla mahdollista. Komissio on siis perustellusti riidanalaisessa päätöksessä katsonut Alstomin olevan henkilökohtaisessa vastuussa asianomaisen yrityksen osallistumisesta 7.12.1992 ja 8.1.2004 välisenä aikana tapahtuneeseen rikkomiseen.

111 Siltä osin kuin edellä oleva päätelmä osoittaa, että Alstom johti kokonaan tai melkein kokonaan omistamiensa tytäryhtiöiden välityksellä asianomaista yritystä 8.1.2004 tapahtuneeseen ryhmien väliseen luovutukseen saakka ja että Alstom oli tuohon ajankohtaan saakka tällä perusteella henkilökohtaisessa vastuussa asianomaisen yrityksen osallistumisesta todettuun rikkomiseen, se mahdollistaa lisäksi sen, että väitteeseen, joka koskee oikeudellista virhettä, joka oli tehty jättämällä soveltamatta ”taloudelliseksi jatkumoksi” kutsuttua arviointiperustetta 7.12.1992 ja 22.12.2003 tapahtuneisiin ryhmien välisiin rakenneuudistustoimenpiteisiin (ks. edellä 79 kohta), voidaan vastata, ja sen, että tämä väite voidaan tehottomana hylätä Alstomin ja sen sähkön siirto- ja jakelualalla toimivien tytäryhtiöiden välisten suhteiden vuoksi.

112 Tämä päätelmä mahdollistaa lopulta sen, että seitsemännessä kanneperusteessa esitetty väite, jonka mukaan puolustautumisoikeuksia on loukattu tiettyjen sellaisten lisätietojen osalta, jotka komissio esittää riidanalaisessa päätöksessä tukeakseen vastuuta koskevaa olettamaa, joka johtuu siitä, että emoyhtiö omistaa tytäryhtiön koko pääoman (ks. edellä 91 kohta), voidaan perusteettomana hylätä. Puolustautumisoikeuksia on voitu loukata vain silloin, kun on mahdollista, että komission sääntöjenvastaisen toiminnan vuoksi sen käymä hallinnollinen menettely olisi saattanut johtaa

toisenlaiseen tulokseen (ks. vastaavasti asia C-194/99 P, Thyssen Stahl v. komissio, tuomio 2.10.2003, Kok., s. I-10821, 31 kohta oikeuskäytäntöviittauksineen). Alstom ei toisaalta ole näyttänyt toteen, että se olisi voinut puolustautua paremmin, jos se olisi hallinnollisessa menettelyssä tiennyt, että komissio aikoi vedota lisätietoihin tukeakseen vastuuta koskevaa olettamaa, joka johtuu siitä, että emoyhtiö omistaa tytäryhtiöiden koko pääoman (ks. vastaavasti em. asia Thyssen Stahl v. komissio, tuomion 31 kohta oikeuskäytäntöviittauksineen).

Alstomille asianomaisen yrityksen osallistumisesta 15.4.1988 ja 8.1.2004 välisenä aikana tapahtuneeseen rikkomiseen aiheutuvan henkilökohtaisen vastuun siirtäminen Areva-ryhmälle sen vuoksi, että tämä yritys oli luovutettu Areva-ryhmälle

– Asianosaisten lausumat

113 Alstom moittii neljännen kanneperusteensa toisessa osassa, joka koskee oikeudellista virhettä, komissiota siitä, ettei se ole riidanalaisessa päätöksessä 8.1.2004 tapahtuneen ryhmien välisen luovutuksen vuoksi siirtänyt Areva-ryhmän yhtiöille sitä vastuuta, joka sille aiheutui asianomaisen yrityksen osallistumisesta rikkomiseen 15.4.1988 ja 8.1.2004 välisenä aikana.

114 Alstomin mukaan komissio on tehnyt oikeudellisen virheen soveltaessaan sääntöjä, jotka koskevat vastuuseen joutumista EY 81 artiklan ja ETA-sopimuksen 53 artiklan rikkomisesta, koska se on katsonut sen olevan vastuussa asianomaisen yrityksen 15.4.1988 ja 8.1.2004 välisenä aikana tekemästä rikkomuksesta, vaikka 25.9.2003

tehdyn luovutussopimuksen perusteella suurin osa Alstom-ryhmän sähkön siirto- ja jakelualan omaisuudesta, veloista, työntekijöistä ja vastuista oli ryhmitelty uudelleen T & D Holding Etranger'n sisällä, joka oli luovutettu 8.1.2004 alkavin vaikutuksin Areva-ryhmälle ja josta tuli Areva T & D Holding, joka omisti Areva T & D SA:n ja Areva T&D AG:n koko pääoman (joiden toiminimet olivat aikaisemmin olleet Alstom T & D SA ja Alstom T & D AG). Tiedot, jotka sisältyivät 4.12.2006 päivättyyn kirjeeseen, joka liittyi niiden oikeushenkilöiden yksilöintiin, joita riidanalaiset tosiseikat koskivat (ks. edellä 26 kohta), ja joka on otettu asian T-121/07 asiakirja-aineistoon, osoittavat, että Alstom-ryhmän sähkön siirto- ja jakelualan koko omaisuus ja kaikki työntekijät ja velat oli siirretty Areva-ryhmälle. Tämä selittää sen, miksi luovutussopimuksessa oli sovittu velkojen takaamisesta niiden vastuiden osalta, joita sähkön siirto- ja jakelualalle oli aiheutunut menneisyydessä. Vain Areva-ryhmän yhtiöiden on näin ollen katsottava olevan vastuussa asianomaisen yrityksen osallistumisesta rikkomiseen koko 15.4.1988 ja 8.1.2004 väliseltä ajalta.

115 Komissio kiistää Alstomin perustelut ja vaatii tämän väitteen hylkäämistä.

– Unionin yleisen tuomioistuimen arviointi asiasta

116 Kuten edellä 65 kohdassa mieliin palautetusta oikeuskäytännöstä ilmenee, henkilö, joka johti asianomaista yritystä aikana, jona kilpailusääntöjä rikottiin, vastaa lähtökohtaisesti niiden rikkomisesta, vaikka kilpailusääntöjen rikkomisesta tehdyn langettavan päätöksen tekemispäivänä yritys on toisen henkilön vastuulla tai johdettavana.

117 Komissio on tässä tapauksessa katsonut, että Alstom on henkilökohtaisessa vastuussa siitä, että asianomainen yritys osallistui rikkomiseen 15.4.1988 ja 8.1.2004 välisenä aikana, että se on solidaarisessa vastuussa Areva T & D SA:n kanssa 7.12.1992 ja 8.1.2004 väliseltä ajalta ja solidaarisessa vastuussa Areva T & D AG:n kanssa 22.12.2003 ja 8.1.2004 väliseltä ajalta. Edellä mainittujen ajanjaksojen aikana voitiin pätevästi katsoa – kuten edellä 110 ja 11 kohdassa on huomautettu –, että Alstom johti tätä yritystä kokonaan omistamiensa, GIS-alalla toimivien tytäryhtiöidensä Alstom T & D SA:n ja Alstom T & D AG:n välityksellä.

118 Asianosaiset eivät ole kiistäneet, että Alstom menetti 8.1.2004 lähtien luovutussopimuksen määräysten mukaisesti määräysvallan Alstom T & D SA:ssa ja Alstom T & D AG:ssä. Tuosta ajankohdasta lähtien asianomainen yritys ei siis enää ollut sen vastuulla tai johdettavissa.

119 Komissio voi näin ollen perustellusti panna vastuun asianomaisen yrityksen osallistumisesta 15.4.1988 ja 8.1.2004 välisenä aikana tapahtuneeseen rikkomiseen henkilölle, joka kokonaan omistamiensa tytäryhtiöiden välityksellä johti tätä yritystä. Se ei siis ole tehnyt oikeudellista virhettä katsoessaan Alstomin olevan henkilökohtaisessa vastuussa asianomaisen yrityksen osallistumisesta 15.4.1988 ja 8.1.2004 välisenä aikana tapahtuneeseen rikkomiseen ja jättäessään kyseisen vastuun siirtämättä Arevaryhmän yhtiöille pelkästään siitä syystä, että asianomainen yritys oli asetettu niiden vastuulle tai johdettavaksi 9.1.2004 lähtien.

120 Tämä väite on näin ollen hylättävä.

Henkilökohtainen vastuu, joka Areva T & D SA:lle ja Areva T & D AG:lle aiheutuu siitä, että asianomainen yritys osallistui rikkomiseen 7.12.1992 ja 8.1.2004 sekä 22.12.2003 ja 8.1.2004 välisinä aikoina

– Asianosaisten lausumat

121 Areva-ryhmän yhtiöt väittävät ensimmäisen kanneperusteensa ensimmäisessä osassa, ettei komissio ole riidanalaisessa päätöksessä noudattanut sille kuuluvaa perusteluvelvollisuutta, koska se on perustellut ristiriitaisesti ja joka tapauksessa riittämättömästi sen, miksi Areva T & D SA:n ja Areva T & D AG:n katsottiin olevan vastuussa asianomaisen yrityksen osallistumisesta rikkomiseen 7.12.1992 ja 8.1.2004 sekä 22.12.2003 ja 8.1.2004 välisinä aikoina. Komissio on ristiriidassa itsensä kanssa, kun se riidanalaisen päätöksen 368 ja 369 perustelukappaleessa, luettuina yhdessä 337 perustelukappaleessa mainitun oikeuskäytännön kanssa, katsoo yhtäältä, että Alstomilla oli ratkaiseva vaikutusvalta sähkön siirto- ja jakelualalla toimiviin, kokonaan omistamiinsa tytäryhtiöihin 7.12.1992 ja 8.1.2004 sekä 22.12.2003 ja 8.1.2004 välisinä aikoina, ja toisaalta, että nämä samat tytäryhtiöt olivat toimineet itsenäisesti markkinoilla kyseisinä ajanjaksoina. Missään tapauksessa komissio ei ole perustellut oikeudellisesti riittävällä tavalla toteamusta, jonka mukaan kyseiset tytäryhtiöt olivat toimineet itsenäisesti markkinoilla kyseisinä ajanjaksoina.

122 Areva-ryhmän yhtiöt väittävät toisen kanneperusteensa ensimmäisessä osassa ja neljännen kanneperusteensa toisessa osassa lisäksi, että komissio on riidanalaisessa päätöksessä rikkonut niitä EY 81 artiklan 1 kohdasta ja ETA-sopimuksen 53 artiklasta johtuvia sääntöjä, jotka koskevat rikkomisesta vastuuseen joutumista, koska se ei ole

katsonut yksin Alstomin, joka johti asianomaista yritystä rikkomisen tekohetkellä, olevan vastuussa mainitun yrityksen osallistumisesta rikkomiseen.

123 Areva-ryhmän yhtiöt väittävät lopuksi toisen kanneperusteensa toisessa osassa pääasiallisesti, että komissio on riidanalaisessa päätöksessä loukannut oikeusvarmuuden yleistä periaatetta, koska se on katsonut Areva T & D SA:n ja Areva T & D AG:n, jotka johtivat asianomaista yritystä rikkomisen toteamishetkellä, olevan henkilökohtaisessa vastuussa mainitun yrityksen osallistumisesta rikkomiseen. Komissio oli nimittäin riidanalaisessa päätöksessä soveltanut uutta rangaistuspolitiikkaa ennen tämän politiikan käyttöönottoa tapahtuneeseen rikkomiseen.

124 Komissio kiistää Areva-ryhmän yhtiöiden esittämät väitteet ja vaatii, että edellä mainitut perusteet tai väitteet hylätään.

– Unionin yleisen tuomioistuimen arviointi asiasta

125 Aluksi on tutkittava Areva-ryhmän yhtiöiden esittämän ensimmäisen kanneperusteen ensimmäinen osa, joka perustuu perusteluvelvollisuuden rikkomiseen ja siihen liittyvään olennaisten menettelymääräysten rikkomiseen (ks. edellä 88 kohta).

126 Kuten edellä 88 kohdassa jo on esitetty, jotta komission yksittäiset päätökset vastaisivat EY 253 artiklassa asetettuja edellytyksiä, niiden on mahdollistettava se, että niille, joita toimenpide koskee, selviävät sen syyt, jotta ne voivat puolustaa oikeuksiansa, ja että unionin tuomioistuimet voivat tutkia toimenpiteen laillisuuden. Ne on

näin ollen perusteltava ristiriidattomasti ja riittävästi (ks. vastaavasti ja analogisesti asia C-3/06 P, Groupe Danone v. komissio, tuomio 8.2.2007, Kok., s. I-1331, 45 ja 46 kohta).

127 Komissio on riidanalaisen päätöksen 333–339 perustelukappaleessa unionin tuomioistuinten oikeuskäytäntöön viitaten esittänyt ne riidanalaisessa päätöksessä soveltamansa säännöt, jotka koskevat vastuuseen joutumista EY 81 artiklan ja ETA-sopimuksen 53 artiklan rikkomisesta. Riidanalaisen päätöksen 368 ja 369 perustelukappaleesta ilmenee, että komissio on katsoessaan, että Areva T & D SA ja Areva T & D AG olivat henkilökohtaisessa ja Alstomin kanssa solidaarisessa vastuussa asianomaisen yrityksen osallistumisesta rikkomiseen 7.12.1992 ja 8.1.2004 sekä 22.12.2003 ja 8.1.2004 välisenä aikana, aivan aluksi katsonut, että Areva T & D SA ja Areva T & D AG olivat silloisella toiminimellään osallistuneet välittömästi rikkomiseen. Komissio on näin ottanut huomioon sen, että – kuten riidanalaisen päätöksen 20, 21, 357, 358, 366 ja 367 perustelukappaleessa todetaan – asianomainen yritys oli rikkomiseen osallistuessaan niiden välittömän vastuun alaisuudessa. Tämän jälkeen komissio on todennut, että Areva T & D SA ja Areva T & D AG olivat silloisella toiminimellään muodostaneet yhtenäisen taloudellisen yksikön Alstomin kanssa, joka omisti ne kokonaan ja joka lähtökohtaisesti päätti niiden markkinakäyttäytymisestä. Näin ollen se on katsonut, että henkilökohtaista vastuuta koskevan periaatteen mukaan (ks. edellä 65 kohta), Areva T & D SA:n ja Areva T & D AG:n oli katsottava olevan henkilökohtaisessa ja Alstomin kanssa solidaarisessa vastuussa asianomaisen yrityksen osallistumisesta rikkomiseen 7.12.1992 ja 8.1.2004 sekä 22.12.2003 ja 8.1.2004 välisenä aikana.

128 Vaikka komissio riidanalaisen päätöksen 357, 366 ja 367 perustelukappaleessa selvittää Alstom-ryhmän sähkön siirto- ja jakelualalla toimineiden entisten tytäryhtiöiden henkilökohtaista vastuuta, se ei sitä vastoin mainitse, että kyseiset tytäryhtiöt olisivat käyttäytyneet itsenäisesti suhteissaan entiseen emoyhtiöönsä Alstomiin. Nyt esillä olevassa asiassa tällaista seikkaa ei voida yrittää etsiä edes implisiittisesti viittaamalla riidanalaisen päätöksen 337 perustelukappaleessa mainittuun oikeuskäytäntöön,

koska komissio on saman päätöksen 369 perustelukappaleessa nimenomaan todennut, että kyseisten ajanjaksojen aikana Areva T & D SA ja Areva T & D AG, silloisilla toiminimillään, ”eivät voineet tehdä päätöksiä itsenäisesti”.

129 Edellä olevasta seuraa, että yksinomainen vastuu, joka Alstomille asianomaisen yrityksen johtajana aiheutuu siitä, että tuo yritys osallistui 7.12.1992 ja 8.1.2004 välisenä aikana tapahtuneeseen rikkomiseen, on riidanalaisessa päätöksessä perusteltu oikeudellisesti riittävällä tavalla ja ristiriidattomasti. Tästä seuraa, että Areva-ryhmän ensimmäisen kanneperusteen ensimmäinen osa, joka koskee perusteluvelvollisuuden laiminlyöntiä, on perusteettomana hylättävä.

130 Seuraavaksi on tutkittava Areva-ryhmän yhtiöiden toisen kanneperusteen kaksi osaa ja neljännen kanneperusteen toinen osa, joissa nämä arvostelevat aineelliselta kannalta sitä, että Areva T & D SA:n ja Areva T & D AG:n on katsottu olevan vastuussa asianomaisen yrityksen osallistumisesta rikkomiseen 7.12.1992 ja 8.1.2004 sekä 22.12.2003 ja 8.1.2004 välisenä aikana.

131 On muistettava, että rikoslainsäädännön taannehtivuuskiellon periaate on kaikkien jäsenvaltioiden oikeusjärjestyksille yhteinen periaate, joka on vahvistettu myös ihmisoikeuksien ja perusvapauksien suojaamisesta Roomassa 4.11.1950 allekirjoitetun Euroopan yleissopimuksen (jäljempänä Euroopan ihmisoikeussopimus) 7 artiklassa ja joka on erottamaton osa niitä yleisiä oikeusperiaatteita, joiden noudattamisen unionin tuomioistuimet varmistavat (asia 63/83, Kirk, tuomio 10.7.1984, Kok., s. 2689, Kok. Ep. VII, s. 605, 22 kohta; yhdistetyt asiat C-189/02 P, C-202/02 P, C-205/02 P-C-208/02 P ja C-213/02 P, Dansk Rørindustri ym. v. komissio, tuomio 28.6.2005, Kok., s. I-5425, 202 kohta; asia T-23/99, LR AF 1998 v. komissio, tuomio 20.3.2002, Kok., s. II-1705, 219 kohta ja asia T-220/00, Cheil Jedang v. komissio, tuomio 9.7.2003, Kok., s. II-2473, 43 kohta).

132 Vaikka asetuksen N:o 17 15 artiklan 4 kohdan ja asetuksen N:o 1/2003 23 artiklan 5 kohdan mukaan komission päätökset, joissa määrätään sakkoja kilpailuoikeuden rikkomisen vuoksi, eivät ole luonteeltaan rikosoikeudellisia, komission on joka tapauksessa noudatettava unionin oikeuden yleisiä oikeusperiaatteita ja etenkin taannehtivuuskiellon periaatetta niissä hallinnollisissa menettelyissään, jotka voivat johtaa kilpailuoikeuden mukaisten seuraamusten määräämiseen (edellä 131 kohdassa mainittu asia Cheil Jedang v. komissio, tuomion 44 kohta).

133 Näiden periaatteiden noudattaminen edellyttää, että säännöt, jotka koskevat kilpailuoikeuden rikkomisen lukemista luonnollisten henkilöiden tai oikeushenkilöiden syyksi, vastaavat rikkomisen tapahtumishetkellä voimassa olleita sääntöjä (ks. analogisesti rikkomisista määrättäviin seuraamuksiin sovellettavista säännöistä edellä 131 kohdassa mainittu asia Dansk Rørindustri ym. v. komissio, tuomion 202 kohta; edellä 131 kohdassa mainittu asia LR AF 1998 v. komissio, tuomion 221 kohta ja edellä 131 kohdassa mainittu asia Cheil Jedang v. komissio, tuomion 45 kohta). Vaikka rikkomisesta aiheutuvaa vastuuta koskevien sääntöjen asteittainen selkeyttäminen ei olekaan taannehtivuuskiellon periaatteen vastaista, sen vastaista on kuitenkin se, että näiden sääntöjen uutta tulkintaa sovelletaan taannehtivasti siten, että tulkinnan tulos ei ollut kohtuullisesti ennakoitavissa etenkään aikaisemman oikeuskäytännön perusteella (ks. vastaavasti edellä 131 kohdassa mainittu asia Dansk Rørindustri ym. v. komissio, tuomion 217 ja 218 kohta).

134 Oikeuskäytännön mukaan silloin, kun useiden henkilöiden voidaan katsoa olevan henkilökohtaisessa vastuussa kilpailuoikeudessa tarkoitetun yhden ja saman yrityksen rikkomisesta, niiden on katsottava olevan solidaarisessa vastuussa kyseisestä rikkomisesta (ks. vastaavasti yhdistetyt asiat 6/73 ja 7/73, Istituto Chemioterapico Italiano ja Commercial Solvents v. komissio, tuomio 6.3.1974, Kok., s. 223, Kok. Ep. II, s. 229, 41 kohta; asia C-294/98 P, Metsä-Serla ym. v. komissio, tuomio 16.11.2000, Kok., s. I-10065, 33 ja 34 kohta; edellä 66 kohdassa mainittu asia HFB ym. v. komissio, tuomion 54, 524 ja 525 kohta; yhdistetyt asiat T-71/03, T-74/03, T-87/03 ja T-91/03, Tokai Carbon ym. v. komissio, tuomio 15.6.2005, 62 kohta, ei julkaistu oikeustapauskokoelmassa ja edellä 64 kohdassa mainittu asia Akzo Nobel ym. v. komissio, tuomion 57–62 kohta). Noista tuomioista ilmenee lisäksi, että henkilön, jonka vastuulla tai johdossa yritys välittömästi oli rikkomishetkellä, ja henkilön, joka johti välillisesti tätä samaa yritystä rikkomishetkellä sen vuoksi, että hän käytti tosiasiallista määräysvaltaa

tässä yrityksessä ja päätti sen markkinakäyttäytymisestä, voidaan katsoa olevan henkilökohtaisessa ja solidaarisessa vastuussa kilpailuoikeudessa tarkoitetun yhden ja saman yrityksen osallistumista rikkomiseen. Tästä seuraa, että edellä 65 ja 116 kohdassa mainittu oikeuskäytäntö on ymmärrettävä sen suuntaisesti, että siinä tarkoitetaan yhtä hyvin sen henkilön, joka välittömästi johti yritystä rikkomishetkellä, kuin senkin henkilön, joka johti välillisesti tätä yritystä, henkilökohtaista vastuuta.

135 Edellä mainittua oikeuskäytäntöä voidaan soveltaa analogisesti ETA-sopimuksen 53 artiklan 1 kohtaan.

136 Kuten edellä 71 kohdassa on todettu, yritys, jota riidanalainen päätös koskee, ei nyt esillä olevassa asiassa vastaa – kuten Areva-ryhmän yhtiöt väittävät – Alstom-ryhmän sähkön siirto- ja jakelualaa, joka sittemmin luovutettiin Areva-ryhmälle, vaan kaikkia niitä yksikköjä, jotka tämän alan sisällä tai sen välityksellä osallistuivat GIS-alan toimintoihin. Ei myöskään ole pätevästi kiistetty, että Areva T & D SA ja Areva T & D AG olivat kyseisten rikkomisajanjaksojen aikana näihin yksikköihin liittyvien oikeuksien haltijoita ja että viimeksi mainitut kuuluivat tästä syystä niiden välittömän vastuun alaisuuteen (ks. edellä 102 kohta). On näytetty toteen, että Alstom päätti kokonaan omistamiensa, sähkön siirto- ja jakelualalla toimivien tytäryhtiöidensä käyttäytymisestä ja että se näin välillisesti johti asianomaista yritystä rikkomishetkellä (ks. edellä 110 kohta). Riidanalaisen päätöksen 358 ja 371 perustelukappaleesta ilmenee lisäksi, että Areva T & D SA:n ja Alstomin on katsottu olevan solidaarisessa vastuussa asianomaisen yrityksen osallistumisesta rikkomiseen 7.12.1992 ja 21.12.2003 välisenä aikana ja että Areva T & D SA:n, Areva T & D AG:n ja Alstomin on katsottu olevan solidaarisessa vastuussa asianomaisen yrityksen osallistumisesta rikkomiseen 22.12.2003 ja 8.1.2004 välisenä aikana.

137 Areva-ryhmän yhtiöiden mainitsemasta oikeuskäytännöstä ja varsinkaan yhteisöjen tuomioistuimen edellä 65 kohdassa mainitussa asiassa Cascades vastaan komissio antamasta tuomiosta (79 ja 80 kohta) ja sen asiassa C-248/98 P, KNP BT vastaan komissio, 16.11.2000 antamasta tuomiosta (Kok., s. I-9641, 71 kohta) ei ilmene, että silloin, kun rikkomuksen tehnyttä yritystä välittömästi johtavaan tytäryhtiöön kohdistuva määräysvalta luovutetaan, vain entisen emoyhtiön, joka johti tuota yritystä välillisesti tytäryhtiönsä välityksellä, on katsottava olevan henkilökohtaisessa vastuussa tuon yrityksen osallistumisesta rikkomiseen luovutusta edeltäneen ajanjakson aikana. Edellä mainitussa oikeuskäytännössä käsitellään pääasiallisesti sitä, onko kilpailuoikeudessa tarkoitetun yrityksen luovutuksensaajan mahdollista katsoa olevan vastuussa siitä, että ensin mainittu on osallistunut rikkomiseen luovutusta edeltävänä aikana.

138 Koska komissio on toiminut niiden sääntöjen mukaisesti, jotka koskevat vastuuseen joutumista EY 81 artiklan ja ETA-sopimuksen 53 artiklan rikkomisesta, päättäessään, että Areva T & D SA:n ja Areva T & D AG:n voitiin katsoa olevan henkilökohtaisessa ja Alstomin kanssa solidaarisessa vastuussa asianomaisen yrityksen osallistumisesta rikkomiseen 7.12.1992 ja 8.1.2004 sekä 22.12.2003 ja 8.1.2004 välisenä aikana, sen ei voida väittää tässä suhteessa rikkoneen kumpaakaan näistä artikloista.

139 Ei voida myöskään väittää, että komissio olisi riidanalaisessa päätöksessä loukannut taannehtivuuskiellon periaatetta siten, että se olisi soveltanut uutta rangaistuspolitiikkaa taannehtivasti. Komission tässä asiassa soveltamat säännöt, jotka koskevat rikkomisesta vastuuseen joutumista, johtuvat siitä, että EY 81 artiklan ja ETA-sopimuksen 53 artiklan rikkomisiin sovelletaan henkilökohtaisen vastuun periaatetta. Edellä 65, 116 ja 134 kohdassa mainitusta oikeuskäytännöstä ilmenee, että näitä sääntöjä sovellettiin jo rikkomisajankohtana ja että, vaikka niitä on voitu rikkomisajankohtana tai sen jälkeen tietyin tavoin selventää tai täsmentää, ei voida katsoa, että näiden selvennysten tai täsmennysten vuoksi näitä sääntöjä olisi päädytty tulkitsemaan sellaisella uudella tavalla, jonka lopputulosta ei olisi voitu ennakoida aikaisemman oikeuskäytännön

perusteella. Näin ollen ei voida katsoa, että itse riidanalaisella päätöksellä pantaisiin täytäntöön EY 81 artiklan ja ETA-sopimuksen 53 artiklan rikkomisesta vastuuseen joutumista koskeviin uusiin sääntöihin perustuva uusi rangaistuspolitiikka.

140 Muutoin se seikka, jota Areva-ryhmän yhtiöt eivät ole kiistäneet, että ne olivat luovutussopimuksessa sopineet velkojen takaamisesta siten, että takaus kattaa muun muassa sen riskin, joka Areva T & D SA:lle ja Areva T & D AG:lle aiheutuu siitä, että niiden katsottaisiin olevan vastuussa asianomaisen yrityksen tekemästä kilpailuoikeuden rikkomisesta sen luovutusta edeltävältä ajanjaksolta ja että niille määrättäisiin tällä perusteella henkilökohtainen seuraamus, osoittaa, että se rikkomisesta vastuuseen joutuminen, johon komissio on päätynyt riidanalaisessa päätöksessä, oli Areva-ryhmän yhtiöiden kohtuullisesti ennakoitavissa jo ennen tämän päätöksen tekemistä niiden sääntöjen perusteella, joita tuolloin sovellettiin vastuuseen joutumisen osalta.

141 Edellä olevasta seuraa, että Areva-ryhmän yhtiöiden toisen kanneperusteen molemmat osat ja neljännen kanneperusteen toinen osa on hylättävä kokonaisuudessaan perusteettomina.

Henkilökohtainen vastuu, joka Arevalle ja Areva T & D Holdingille Areva T & D SA:n ja Areva T & D AG:n kokonaan omistavina emoyhtiöinä aiheutuu siitä, että asianomainen yritys osallistui rikkomiseen 9.1. ja 11.5.2004 välisenä aikana

– Asianosaisten lausumat

142 Areva-ryhmän yhtiöt väittävät kolmannessa kanneperusteessaan, että komissio on riidanalaisen päätöksen 1 artiklan e ja f alakohdassa rikkonut niitä EY 81 artiklan 1 kohdasta ja ETA-sopimuksen 53 artiklasta johtuvia sääntöjä, jotka koskevat rikkomisesta

vastuuseen joutumista, koska se on pannut niiden vastuulle Areva T & D SA:n ja Areva T & D AG:n kokonaan omistavina emoyhtiöinä sen, että asianomainen yritys osallistui rikkomiseen 9.1. ja 11.5.2004 välisenä aikana, vaikka niiden hallinnollisen menettelyn aikana esittämät tiedot olivat riittävä näyttö siitä, että vastuuta koskeva olettama, joka johtuu siitä, että emoyhtiöt omistavat tytäryhtiöidensä koko pääoman, voitiin kumota.

143 Komissio kiistää Areva-ryhmän yhtiöiden perustelut ja vaatii edellä mainitun kanneperusteen hylkäämistä.

– Unionin yleisen tuomioistuimen arviointi asiasta

144 Riidanalaisen päätöksen 370 perustelukappaleesta ja 371 perustelukappaleen c kohdasta sekä sen 333–337, 354 ja 364 perustelukappaleesta, joihin 370 perustelukappaleessa viitataan, ilmenee, että katsoessaan Arevan ja Areva T & D Holdingin olevan henkilökohtaisessa ja Areva T & D SA:n ja Areva T & D AG:n kanssa solidaarisessa vastuussa asianomaisen yrityksen osallistumisesta rikkomiseen 9.1. ja 11.5.2004 välisenä aikana, komissio ei ainoastaan viitannut vastuuta koskevaan olettamaan, joka johtuu siitä, että emoyhtiö omistaa tytäryhtiönsä kokonaan, vaan se viittasi myös Arevan ja Areva T & D Holdingin hallinnollisessa menettelyssä esittämiin tosiseikkoihin, joilla mainittu olettama pyrittiin kumoamaan (ks. edellä 148 kohta). Komissio väittää näin sen, että Alstom nimitti sähkön siirto- ja jakelualalla toimivien tytäryhtiöiden hallituksen uuden jäsenen, tukevan päätelmää, jonka mukaan ensin mainittu oli käyttänyt ratkaisevaa vaikutusvaltaa toiseksi mainituissa, koska – kuten Areva-ryhmän internetsivulta saaduista julkisista tiedoista ilmeni – tämä uusi johtaja oli 19.1.2004, eli vain kymmenen päivää ryhmien välillä tapahtuneen luovutuksen

jälkeen, nimitetty myös Areva-ryhmän sähkön siirto- ja jakelualan johtajaksi, ja että hänestä oli samanaikaisesti tullut Areva-ryhmän hallituksen jäsen. Ryhmien välisistä rakenneuudistustoimenpiteistä komissio toteaa, että Alstom-ryhmän sähkön siirto- ja jakelualalla toimivien tytäryhtiöiden kauppanimien muuttaminen, joka oli tapahtunut välittömästi ryhmien välisen luovutuksen jälkeen ja jossa ne oli nimetty Areva T & D SA:ksi ja Areva T & D AG:ksi, osoitti, että ne oli integroitu Areva-ryhmään. Joka tapauksessa komissio väittää, etteivät Arevan ja Areva T & D Holdingin esittämät tosiseikat todistaneet, että nämä olisivat kyseisen rikkomisajanjakson aikana pidättyneet käyttämästä ratkaisevaa vaikutusvaltaa kokonaan omistamissaan, sähkön siirto- ja jakelualalla toimivissa tytäryhtiöissä.

145 Kuten edellä 86 kohdassa jo on esitetty, jos emoyhtiö omistaa tytäryhtiönsä koko pääoman, sen oletetaan käyttävän ratkaisevaa vaikutusvaltaa tytäryhtiön markkinakäyttäytymiseen, ja sen voidaan tästä syystä katsoa olevan henkilökohtaisesti vastuussa kyseisestä käyttäytymisestä. Emoyhtiön, joka haluaa kiistää komission päätöksen, jossa sen katsotaan olevan henkilökohtaisesti vastuussa tytäryhtiönsä rikkomuksesta, on kumottava vastuuta koskeva olettama, joka johtuu siitä, että se omistaa tytäryhtiönsä koko pääoman, esittämällä riittävä näyttö, jolla osoitetaan, että tytäryhtiö päättää itsenäisesti markkinakäyttäytymisestään (edellä 86 kohdassa mainittu asia Avebe v. komissio, tuomion 136 kohta; edellä 64 kohdassa mainittu asia Akzo Nobel ym. v. komissio, tuomion 60 kohta; ks. myös vastaavasti edellä 65 kohdassa mainittu asia Stora Kopparbergs Bergslags v. komissio, tuomion 29 kohta).

146 Areva ja Areva T & D Holding eivät nyt esillä olevassa asiassa kiistä niitä riidanalaisessa päätöksessä olevia tosiseikkoja koskevia arviointeja, joiden mukaan Areva T & D SA ja Areva T & D AG olivat suoraan ja välillisesti 9.1. ja 11.5.2004 välisenä aikana niiden kokonaan omistamia tytäryhtiöitä. Komissio saattoi jo näiden pelkkien toteamusten nojalla olettaa, etteivät Areva T & D SA ja Areva T & D AG päättäneet markkinakäyttäytymisestään itsenäisesti suhteessa Arevaan ja Areva T & D Holdingiin ja että ne muodostivat siis näiden viimeksi mainittujen yritysten kanssa kilpailuoikeudessa tarkoitetun yhden ja saman yrityksen. Arevan ja Areva T & D Holdingin,

jotka väittivät, että niiden kokonaan omistamat, sähkön siirto- ja jakelualalla toimivat tytäryhtiöt päättivät itsenäisesti markkinakäyttäytymisestään kyseisen ajanjakson aikana, tehtäviin kuului edellä 86 kohdassa esitetyn oikeuskäytännön mukaisesti kumota vastuuolettama, joka johtui siitä, että emoyhtiöt omistavat tytäryhtiöidensä koko pääoman, esittämällä tästä riittävä näyttö.

147 Näin ollen on tutkittava, ovatko Arevan ja Areva T & D Holdingin hallinnollisessa menettelyssä esittämät tosiseikat, joihin ne vetoavat uudestaan asiassa T-117/07, riittävä näyttö riidanalaisen päätöksen tukena olevan vastuuolettaman kumoamiseksi, sellaisena kuin tämä olettama on edellä mainitut lisätosiseikat huomioon ottaen, ja näytetäänkö niillä toteen, että Areva T & D SA ja Areva T & D AG olivat päättäneet todella itsenäisesti markkinakäyttäytymisestään.

148 Kuten Arevan ja Areva T & D Holdingin väitetiedoksiantoon antaman vastauksen 246–269 kohdasta ilmenee, ne ovat hallinnollisessa menettelyssä väittäneet pääasiallisesti, että ne olivat 9.1. ja 11.5.2004 välisenä aikana pidättyneet käyttämästä kokonaan omistamissaan, sähkön siirto- ja jakelualalla toimivissa tytäryhtiöissään ratkaisevaa vaikutusvaltaa, koska niillä ei tuohon aikaan ollut ollut mitään kokemusta tällä alalla eikä sen toimintojen eri osa-alueilla. Tämän osoittaa se seikka, että ne pysyttivät toimissaan operatiiviset johtajat, jotka Alstom-ryhmä oli ottanut palvelukseen ja kouluttanut. Ainoastaan yksi niiden tytäryhtiöiden hallintoneuvoston jäsenistä toimi samanaikaisesti niiden palveluksessa. Koska Alstom-ryhmän sähkön siirto- ja jakelualan siirtämisestä Areva-ryhmälle aiheutui useita monitahoisia rakenneuudistustoimenpiteitä, josta joidenkin piti päättyä vasta 8.1.2004 jälkeen, Areva ja Areva T & D Holding eivät olleet kyenneet tuona ajankohtana tosiasiallisesti ottamaan tämän alan ja sen toimintojen eri osa-alueiden operatiivista määräysvaltaa. Areva-ryhmän yhtiöt

väittävät lisäksi, ettei ole järkevää olettaa, että ryhmä voisi viivytyksettä ja samana päivänä, jona sille luovutetaan uusi toimiala, käyttää siinä tosiasiallista määräysvaltaa ja saada tietoonsa, että se osallistuu kilpailuoikeuden rikkomiseen. Niiden ei voida katsoa tässä suhteessa toimineen millään tavoin huolimattomasti, kun otetaan huomioon yhtäältä, ettei niillä ollut kokemusta sähkön siirto- ja jakelualalla eikä GIS-alan toiminnoissa, ja toisaalta Alstom-ryhmän ryhmien välisen luovutuksen yhteydessä antamat kirjalliset vakuutukset siitä, ettei kilpailuoikeutta ollut aikaisemmin rikottu.

149 Nämä seikat, tarkasteltiinpa niitä yksittäin tai yhtenä kokonaisuutena, eivät kuitenkaan ole omiaan osoittamaan, että Areva T & D SA ja Areva T & D AG päättivät markkinakäyttäytymisestään todella itsenäisesti suhteessa Arevaan ja Areva T & D Holdingiin. Komissio ei ole riidanalaisessa päätöksessä näin ollen tehnyt arviointivirhettä, kun se on hylännyt nämä seikat todistusarvoa vailla olevina.

150 Areva-ryhmä ei ole esittänyt näyttöä niiden väitteidensä tueksi, joiden mukaan Arevalla ja Areva T & D Holdingilla ei 9.1. ja 11.5.2004 välisenä aikana ollut riittävää sähkön siirto- ja jakelualan ja GIS-alan toimintojen kokemusta, jotta ne olisivat voineet tosiasiallisesti käyttää ratkaisevaa vaikutusvaltaa Areva T & D SA:n ja Areva T & D AG:n käyttäytymiseen. Areva-ryhmä ei tosin ennen luovutusta toiminut sähkön siirto- ja jakelualalla eikä se harjoittanut GIS-alan toimintoja, ja uuden toimialan integroiminen ryhmään on yleensäkin hankala toimenpide. Siitä ei kuitenkaan voida päätellä, että Areva ja Areva T & D Holding olisivat ilman muuta kieltäytyneet tosiasiallisesti käyttämästä ratkaisevaa vaikutusvaltaa Areva T & D SA:ssa ja Areva T & D AG:ssa 9.1. ja 11.5.2004 välisenä aikana. Lisäksi on otettava huomioon, että, kuten Areva-ryhmän yhtiöiden asiaa T-117/07 koskevassa kannekirjelmässä olevista kirjoituksista tai mainittuun kannekirjelmään liitetystä, väitetiedoksiantoon annetusta vastauksesta taikka niistä asiakirjoista, jotka ne esittivät vastatessaan komission 20.9.2006 päivättyyn tietojensaantipyyntöön (ks. edellä 24 kohta) ja joka sekin on kannekirjelmän liitteenä, ilmenee, vuoden 2003 lopulla toteutetuista rakenneuudistuksista ja niiden

aikatauluista oli sovittu 25.9.2003 tehdyssä luovutussopimuksessa. Näin ollen ei ole mahdotonta, että tätä sopimusta koskevat neuvottelut ja sen täytäntöönpano vuoden 2003 aikana antoivat Arevalle ja Areva T & D Holdingille tilaisuuden saada tai ainakin kehittää sähkön siirto- ja jakelualan ja GIS-alan toimintojen tietämystään jopa jo ennen niiden 8.1.2004 tapahtunutta tosiasiallista luovuttamista Areva-ryhmälle. Sekä komission kirjelmistä että Areva-ryhmän yhtiöiden väitetiedoksiantoon antamassa vastauksessa olevista omista kirjoituksista ja niistä asiakirjoista, jotka ne esittivät vastatessaan komission 20.9.2006 päivättyyn tietojensaantipyyntöön, ilmenee, että uusi johtaja G, jonka ne olivat nimittäneet Areva T & D SA:n ja Areva T & D AG:n hallintoneuvostoon ja joka 19.1.2004 lähtien oli myös Areva T & D Holdingin pääjohtaja ja tällä perusteella sähkön siirto- ja jakelualan puheenjohtaja sekä Areva-ryhmän hallituksen jäsen, oli ”otettu palvelukseen ryhmän ulkopuolelta”. Ei ole mahdotonta, että tämä ulkopuolelta tehty palvelukseenotto mahdollisti sen, että Areva ja Areva T & D Holding varustautuivat asiantuntemuksella, joka kyseiseltä alalta puuttui. Sen sijaan, että tämän uuden johtajan palvelukseenotto ryhmän ulkopuolelta näyttäisi toteen Areva T & D SA:n ja Areva T & D AG:n itsenäisyyden Areva-ryhmässä, se osoittaa, että asianomaisen ajanjakson alussa Areva ja Areva T & D Holding olivat varustautuneet organisaatiolla, joka mahdollisti sen, että ne saattoivat käyttää tosiasiallista määräysvaltaa kokonaan omistamissaan, sähkön siirto- ja jakelualalla toimivissa tytäryhtiöissä, ja että niillä oli ratkaiseva vaikutusvalta näiden markkinakäyttäytymiseen.

151 Areva-ryhmän yhtiöiden väitteet, joiden mukaan asianomaisen yrityksen osallistuminen rikkomiseen oli tullut Arevan ja Areva T & D Holdingin tietoon vasta 11.5.2004, eivät – vaikka ne katsottaisiinkin toteen näytetyiksi – ole omiaan osoittamaan, että Areva T & D SA ja Areva T & D AG käyttäytyivät itsenäisesti markkinoilla 9.1. ja 11.5.2004 välisenä aikana.

152 Edellä esitettyjen seikkojen nojalla Areva-ryhmän yhtiöiden esittämä kolmas kanneperuste on perusteettomana hylättävä.

Alstomin vastuulle pannun rikkomisen mahdollinen keskeytyminen syyskuun 1999 ja maaliskuun 2002 väliseksi ajaksi

– Asianosaisten lausumat

153 Alstom väittää kuudennessa kanneperusteessaan pääasiallisesti, että komissio on rikkonut asetuksen N:o 1/2003 23 artiklan 3 kohdassa ja asetuksen N:o 17 15 artiklan 2 kohdassa asetettuja, rikkomisen jatkumisen todistamista koskevia sääntöjä ja että se on loukannut oikeusvarmuuden periaatetta todetessaan riidanalaisen päätöksen 1 artiklan b alakohdassa, että rikkominen oli jatkunut keskeytyksittä 15.4.1988 ja 8.1.2004 välisen ajan eli näin ollen viidentoista vuoden ja kahdeksan kuukauden ajan, mikä oikeutti sille riidanalaisen päätöksen 2 artiklan b ja c alakohdassa määrätyn sakon perusmäärän korottamisen 155 prosentilla.

154 Alstom väittää, ettei komissio ole oikeudellisesti riittävällä tavalla näyttänyt toteen, ettei kartelli ollut keskeytynyt ensimmäisen kolmentoista kuukauden pituisen ajanjakson (28.10.1999–15.12.2000) aikana eikä toisen neljäntoista kuukauden pituisen ajanjakson (22.1.2001–26.3.2002) aikana, mikä vastaa 27,5 kuukauden kokonaiskestoa. Näiden molempien ajanjaksojen pituus riitti siihen, ettei komissio oikeuskäytännön mukaan voinut katsoa rikkomisen jatkuneen keskeytyksittä (asia T-21/99, Dansk Rørindustri v. komissio, tuomio 20.3.2002, Kok., s. II-1681, 62 kohta). Ainoa komission rikkomisen keskeytyksettömästä jatkumisesta esittämä todiste oli 12.5.2000 päivätty luettelo, joka liittyi niihin ”hallituksen kokouksiin”, jotka piti pitää 18.5.2000 ja 17.5.2001 välisenä aikana. Tämä ABB:n toimittama luettelo, joka on otettu riidanalaisen päätöksen 197 perustelukappaleeseen, ei kuitenkaan ole riittävä todiste siitä, että rikkominen olisi jatkunut kahden riidanalaisen ajanjakson ajan, yhtäältä koska ei ole vahvistettu, että tietyt siinä mainituista kokouksista olisi tosiasiallisesti pidetty, ja

toisaalta koska yksikään muu asiakirja-aineiston asiakirja ei osoita, että näissä kokouksissa olisi harjoitettu rikkomiskäytäntöjä. Komissio ei myöskään ollut todistanut luettelossa mainittujen kokousten kilpailunvastaista tarkoitusta, vaikka tätä edellytettiin oikeuskäytännössä (asia T-279/02, Degussa v. komissio, tuomio 5.4.2006, Kok., s. II-897, 116 kohta ja sitä seuraavat kohdat). Lisäksi Alstom väittää, ettei komissio voi sen osalta pitää tiettyjen GIS-hankkeiden voimassaolon kestoaikaa yhtenä todisteena sen osallistumisesta kartelliin riidanalaisten ajanjaksojen aikana, koska se ei ole pitänyt tätä samaa seikkaa todisteena Siemensiä vastaan, kuten riidanalaisen päätöksen 198 perustelukappaleesta ilmenee. Olipa miten tahansa, tällä todisteella ei ole mahdollista näyttää toteen, että rikkominen olisi jatkunut 17.5.2001 ja 26.3.2002 välisen kymmenen kuukauden pituisen ajanjakson ajan.

155 Seitsemännessä kanneperusteessaan Alstom väittää lisäksi, että komissio on riidanalaisessa päätöksessä loukannut puolustautumisoikeuksien kunnioittamista koskevaa periaatetta ja rikkonut asetuksen N:o 1/2003 27 artiklan 1 kohtaa, kun se on tässä suhteessa ottanut huomioon asiakirjat, jotka liittyvät erään 24.9.1999 sovitun GIS-hankkeen sopimukseen, jonka viitenumero on [luottamuksellinen] ja jota piti soveltaa 28.9.2001 asti; näistä asiakirjoista sillä ei ollut ollut tilaisuutta esittää näkemystään.

156 Edellä olevan huomioon ottaen Alstom väittää, että sen vastuulle pannun asianomaisen yrityksen rikkomisen kestoa on lyhennettävä kolmeentoista vuoteen ja kolmeen kuukauteen ja että sille määrätyn sakon perusmäärän korotusta on näin ollen alennettava 130 prosenttiin.

157 Komissio kiistää Alstomin väitteet ja vaatii, että edellä esitetyt kanneperusteet ja väitteet hylätään.

– Unionin yleisen tuomioistuimen arviointi asiasta

158 Riidanalaisen päätöksen 2, 3, 248, 270 ja 299 perustelukappaleesta ilmenee, että komissio väittää tuon päätöksen adressaatteina olevien yhtiöiden osallistuneen monitahoiseen, mutta yhtenä kokonaisuutena pidettävään ja jatkuvaan EY 81 artiklan rikkomiseen 15.4.1988 ja 11.5.2004 välisenä aikana ja ETA-sopimuksen 53 artiklan rikkomiseen 1.1.1994 ja 11.5.2004 välisenä aikana, ja että ne olivat tässä yhteydessä maailmanlaajuisesti sopineet GIS-hankkeiden myynnin osalta markkinaosuuksista, kiintiöiden jakamisesta ja vastaavien markkinaosuuksien pysyttämisestä, yksittäisten GIS-hankkeiden jakamisesta tätä varten nimetyille tuottajille ja tarjouskilpailumenettelyjen manipuloinnista (tarjouskeinottelu), jotta sopimukset tehtäisiin näiden tuottajien kanssa, hintojen määräämisestä niihin GIS-hankkeisiin liittyvillä monitahoisilla järjestelyillä, joista ei ollut tehty sopimuksia, lisenssisopimusten päättämisestä kartelliin kuulumattomien osapuolten kanssa sekä arkaluonteisten kaupallisten tietojen vaihtamisesta.

159 Komissio on riidanalaisen päätöksen 323 perustelukappaleessa todennut, että nämä sopimukset ja/tai yhdenmukaistetut menettelytavat GIS-hankkeiden tuottajien välillä olivat kestäneet 15.4.1988 lähtien ainakin 11.5.2004 asti. Riidanalaisen päätöksen 324 ja 326 perustelukappaleesta, kun niitä luetaan yhdessä sen 358 perustelukappaleen ja päätösosan 1 artiklan b alakohdan kanssa, ilmenee, että Alstom osallistui rikkomiseen 15.4.1988, ajankohta, jona GQ-sopimus ja EQ-sopimus tulivat voimaan (ks. edellä 29 ja 30 kohta), ja 8.1.2004, ajankohta, jona Alstom luovutti sähkön siirto- ja jakelualansa Areva-ryhmälle, välisen ajan.

160 Komissio esittää riidanalaisen päätöksen 177–216 perustelukappaleessa ”ajanmukaisen kokonaisnäkemyksen kartellin kehittymisestä”. Kartellin kehittymisestä kahden riidanalaisen ajanjakson eli 28.10.1999 ja 15.12.2000 sekä 22.1.2001 ja 26.3.2002 välisenä aikana komissio toteaa riidanalaisen päätöksen 178 ja 179 perustelukappaleessa seuraavaa:

> ”(178) Siemens lopetti kartellin kokouksiin osallistumisen syyskuussa 1999, ja Hitachi sekä Schneider/VA Tech seurasivat sitä vuonna 2000. Siemensin poissaolo horjutti [kartellia] erityisesti eurooppalaiselta kannalta katsoen, sillä tämä yhtiö oli ollut Eurooppa-ryhmän sihteeri vuodesta 1988 lähtien, ja se oli pääasiallinen markkinatoimija niin Euroopassa kuin sen ulkopuolellakin. Kartelli jatkoi kuitenkin toimintaansa, ja [Alstomista] tuli Eurooppa-ryhmän sihteeri. Vuoteen 1988 nähden vähentyneen määrän vuoksi logistiikkaa yksinkertaistettiin, koska monitahoinen rakenne ei enää ollut tarpeen.
>
> (179) Siemens, Hitachi ja VA Tech liittyivät vuonna 2002 takaisin kartelliin – –”

161 Komissio esittelee riidanalaisen päätöksen 191–198 perustelukappaleessa ABB:n tai Fuji-ryhmän yhtiöiden esittämät todisteet, jotka sen mukaan osoittavat, että kartelli oli jatkunut Siemensin syyskuussa 1999 tapahtuneen lähdön, jota seurasi Hitachin ja Schneider/VA Techin lähtö vuonna 2000, jälkeen ja ennen niiden maaliskuussa 2002 tapahtuneen paluun välisen ajan. Aivan ensin komissio viittaa riidanalaisen päätöksen 191–196 perustelukappaleessa asiakirjoihin, jotka ABB oli jättänyt sakoista vapauttamista koskevassa pyynnössään (ks. edellä 10 kohta) ja jotka olivat sisältyneet 18.12.2000 ja 22.1.2001 välisenä aikana ABB:n, Melcon ja Alstomin välillä lähetettyihin fakseihin, jotka koskivat kokouksia ja GIS-hankkeista tehtyjä sopimuksia. Tämän jälkeen komissio selvittää riidanalaisen päätöksen 197 perustelukappaleessa erästä asiakirjaa, jonka ABB oli jättänyt sakosta vapauttamista koskevassa pyynnössään ja joka sisälsi osan vuosien 2000 ja 2001 välisestä ajasta kattavan, 12.5.2000 päivätyn

luettelon ”hallituksen kokouksista”. Se toteaa tästä luettelosta ilmenevän, että näihin kokouksiin osallistuivat Reyrolle, Alstom, Schneider, ABB, Melco ja Toshiba, mutta ei Siemens eikä JAEPS (Hitachi), mikä kävi yhteen sen ilmoituksen kanssa, jonka ABB oli tehnyt 4.10.2004 antamassaan vastauksessa komission tietojensaantipyyntöön (ks. edellä 15 kohta) ja ”jonka mukaan nämä kaksi viimeksi mainittua yhtiötä eivät tuolla hetkellä kuuluneet kartelliin”. Riidanalaisen päätöksen 198 perustelukappaleessa se vetoaa lopuksi kaikkiin niihin asiakirjoihin, jotka Fuji-ryhmän yhtiöt olivat esittäneet yhteistyötiedonannon perusteella tekemässään hakemuksessa (ks. edellä 20 kohta) ja jotka ABB oli esittänyt täydentäessään 7.5.2004 sakoista vapauttamista koskevaa pyyntöään (ks. edellä 12 kohta) ja joissa selvitetään niitä sopimuksia, jotka kartellin jäsenet olivat keskenään tehneet kahdeksasta GIS-hankkeesta, joiden kartellin sisäiset viitenumerot olivat [luottamuksellinen] ja jotka osoittivat kartellin toimineen tämän ajanjakson aikana.

162 Komissio toteaa riidanalaisen päätöksen 286 perustelukappaleessa, että nämä asiakirja-aineiston yksittäiset asiakirjat osoittivat, että ”itse kartelli [oli] jatkunut [Siemensin ja Hitachin] poissa ollessa (ks. esimerkiksi edellä 191–198 perustelukappale) sen jälkeen, kun [nämä viimeksi mainitut yritykset] olivat väliaikaisesti keskeyttäneet osallistumisensa siihen”.

163 Asetuksen N:o 1/2003 23 artiklan 3 kohdassa ja asetuksen N:o 17 15 artiklan 2 kohdassa säädetään, että määritettäessä sen sakon suuruutta, joka yritykselle on määrättävä osallistumisesta kilpailuoikeuden rikkomiseen, on otettava huomioon sekä rikkomisen vakavuus että sen kesto.

164 Kun on erimielisyyttä siitä, onko kilpailusääntöjä rikottu, oikeusvarmuuden, joka taloudellisilla toimijoilla on oltava, vaatimus merkitsee sitä, että komission, jolla on todistustaakka toteamiensa rikkomisten osalta, on esitettävä asianmukainen näyttö, jolla se oikeudellisesti riittävällä tavalla osoittaa rikkomisen muodostavien tosiseikkojen

olemassaolon. Kun kyse on tarkemmin ottaen rikkomisen väitetystä kestosta, sama oikeusvarmuuden periaate edellyttää, että jos olemassa ei ole näyttöä, jolla rikkomisen kesto voitaisiin suoraan osoittaa, komissio esittää näyttöä ainakin ajallisesti riittävän lähellä toisiaan olevista tosiseikoista, joiden perusteella voidaan kohtuudella todeta, että rikkominen on jatkunut keskeytyksettä tiettyjen kahden ajankohdan välillä (asia T-43/92, Dunlop Slazenger v. komissio, tuomio 7.7.1994, Kok., s. II-441, 79 kohta; asia T-62/98, Volkswagen v. komissio, tuomio 6.7.2000, Kok., s. II-2707, 188 kohta ja edellä 154 kohdassa mainittu asia Degussa v. komissio, tuomion 114 ja 153 kohta).

165 Niistä todistuskeinoista, joita komissio voi tässä suhteessa käyttää, on muistutettava, että koska kielto osallistua kilpailunvastaisiin menettelytapoihin ja sopimuksiin ja seuraamukset, joita kilpailusääntöjen rikkojille voidaan määrätä, ovat laajalti tunnettuja, on tavanomaista, että kyseisiin menettelytapoihin ja sopimuksiin liittyvät toimenpiteet toteutetaan vaivihkaa, että kokoukset pidetään salassa, useimmiten kolmannessa valtiossa, ja että niihin liittyvien asiakirjojen määrä pidetään mahdollisimman vähäisenä. Vaikka komissio löytää asiakirjoja, jotka osoittavat nimenomaisesti toimijoiden välisen lainvastaisen yhteydenpidon, kuten esimerkiksi kokouksen pöytäkirjat, nämä asiakirjat ovat normaalisti vain hajanaisia ja niitä on vähän, joten usein on välttämätöntä muodostaa kuva tietyistä yksityiskohdista päättelemällä. Useimmissa tapauksissa kilpailunvastaisen menettelytavan tai sopimuksen olemassaolo on pääteltävä tietyistä yhteensattumista ja seikoista, jotka yhdessä tarkasteltuina voivat muun johdonmukaisen selityksen puuttuessa olla osoitus kilpailuoikeuden rikkomisesta (edellä 61 kohdassa mainitut yhdistetyt asiat Aalborg Portland ym. v. komissio, tuomion 55–57 kohta). Tällaisten aihetodisteiden ja yhteensattumien avulla on mahdollista paljastaa paitsi kilpailunvastaisia menettelytapoja tai sopimuksia, myös jatkettujen kilpailunvastaisten menettelytapojen kesto tai kilpailuoikeuden vastaisten sopimusten soveltamisajanjakso (asia C-113/04 P, Technische Unie v. komissio, tuomio 21.9.2006, Kok., s. I-8831, 166 kohta).

166 Se, että näyttöä tapahtuneen jatketun rikkomisen olemassaolosta ei ole esitetty tiettyjen ajanjaksojen osalta, ei ole esteenä sille, että rikkomisen katsotaan tapahtuneen kyseisiä ajanjaksoja pidemmällä kokonaisajanjaksolla, jos tällainen toteamus perustuu

objektiivisiin ja yhtäpitäviin aihetodisteisiin. Usean vuoden ajalle ulottuvassa rikkomisessa se, että kartelli ilmenee eri ajanjaksoina, joiden välillä voi olla pidempiä tai lyhyempiä aikoja, ei vaikuta tämän kartellin olemassaoloon, kunhan toimilla, jotka ovat osa tätä rikkomista, on yksi ainoa tavoite ja ne toteutetaan yhtenä kokonaisuutena pidettävän jatketun kilpailusääntöjen rikkomisen yhteydessä (edellä 165 kohdassa mainittu asia Technische Unie v. komissio, tuomion 169 kohta).

167 Alstom ei nyt esillä olevassa asiassa kiistä, että ne toiminnat, joihin asianomainen yritys kartellissa osallistui, tapahtuivat ensin 15.4.1988 ja 28.10.1999, sitten 15.12.2000 ja 22.1.2001 ja vihdoin 26.3.2002 ja 11.5.2004 välisten ajanjaksojen aikana. Se ei myöskään kiistä, että näillä rikkomiseen kuuluneilla eri toimilla pyrittiin yhteen ainoaan tavoitteeseen ja että ne muodostivat yhtenä kokonaisuutena pidettävän jatketun kilpailusääntöjen rikkomisen. Se kiistää vain tämän rikkomisen keston siitä syystä, ettei komissio sen mukaan ole asetuksen N:o 1/2003 23 artiklan 3 kohdan, asetuksen N:o 17 15 artiklan 2 kohdan ja oikeusvarmuuden periaatteen asettamien edellytysten mukaisesti oikeudellisesti riittävällä tavalla näyttänyt toteen, että kartelli toimi 28.10.1999 ja 15.12.2000 sekä 22.1.2001 ja 26.3.2002 välisinä aikoina. Alstom ei toisin sanoen tässä kanneperusteessa kiistä aineellisesti niitä komission arviointeja, joissa se katsoo rikkomisen yhtenä kokonaisuutena pidettäväksi jatketuksi rikkomiseksi, vaan se tyytyy tämän rikkomisen keston arvioinnin osalta vain vetoamaan asetuksen N:o 1/2003 23 artiklan 3 kohdan ja asetuksen N:o 17 15 artiklan 2 kohdan rikkomiseen sekä oikeusvarmuuden periaatteen loukkaamiseen todistustaakan alalla.

168 Kuudennessa kanneperusteessa kysytään siis, onko komissio oikeudellisesti riittävällä tavalla ja asetuksen N:o 1/2003 23 artiklan 3 kohdan ja asetuksen N:o 17 15 artiklan 2 kohdan sekä oikeusvarmuuden periaatteen mukaisesti näyttänyt toteen, että kartellin toiminta jatkui 28.10.1999 ja 15.12.2000 sekä 22.1.2001 ja 26.3.2002 välisen ajan.

169 Aluksi on syytä todeta, ettei Alstom ole kiistänyt niitä komission riidanalaisen päätöksen 170 perustelukappaleessa esittämiä väitteitä, jotka liittyvät kartellin järjestämiseen ja toimintaan ja joiden mukaan ”kartellin jäsenet olivat ryhtyneet monitahoisiin varotoimenpiteisiin niin maailman kuin Euroopankin laajuisesti naamioidakseen ja salatakseen yhteydenpitonsa ja kokouksensa” ja ”näitä salaustoimenpiteitä toteutettiin kartellin alusta lähtien, ja niitä vahvistettiin vuodesta 2002 lähtien”. Edellä 165 kohdassa mainitun oikeuskäytännön valossa komissio toimi siis perustellusti, kun se nyt esillä olevassa asiassa perusti rikkomisen kestoa koskevan arviointinsa todisteiden ja tässä suhteessa merkityksellisinä pitämiensä seikkojen kokonaisarviointiin.

170 Alstom väittää pääasiallisesti, että komission esittämillä todisteilla ja seikoilla ei ole mahdollista näyttää toteen, että sen jälkeen kun niitä kartellin toimintoja, joihin asianomainen yritys oli osallistunut, oli harjoitettu yhdentoista vuoden ja kuuden kuukauden ajan, niitä jatkettiin 28.10.1999 ja 15.12.2000 välisenä kolmentoista kuukauden pituisena aikana. Nämä todisteet ja seikat eivät osoita, että sen jälkeen, kun kyseiset toiminnat oli hieman yli kuukauden pituisen ajan kuluessa aloitettu uudelleen, niitä jatkettiin 22.1.2001 ja 26.3.2002 välisenä eli uuden neljäntoista kuukauden pituisena aikana, ennen kuin ne aloitettiin uudelleen yhden vuoden ja kahdeksan kuukauden ajaksi. Komission riidanalaisessa päätöksessä esittämän kunkin todisteen ja seikan todistusarvoa on siis pohdittava.

171 Alstom väittää – ja on väärässä –, että kukin kyseinen todiste tai seikka osoittaa ainoastaan sen, mitä toimintoja kartellilla oli sen toteamispäivänä. Se jättää näet huomioon ottamatta, että nämä asiakirjat voivat myös osoittaa rikkomisen jatkuvan luonteen.

172 Nyt esillä olevassa asiassa komissio on siis aivan oikein riidanalaisessa päätöksessä katsonut, että ABB:n toimittamat faksit todistivat kartellin toimineen ”vuoden 2000 molemmin puolin”. Sen lisäksi, että ne todistavat, että ABB:n, Melcon ja Alstomin välillä oli täsmällinen sopimus eräästä GIS-hankkeita koskevasta luettelosta, ne myös

osoittavat kartellin toimintojen jatkuneen vuoden 2001 alussa näiden samojen yritysten välillä erään toisen GIS-hankkeita koskevan luettelon osalta, joka on liitetty 18.12.2000 päivätyn faksisarjan ensimmäiseen kappaleeseen.

173 Tämän jälkeen komissio on aivan oikein katsonut, että 12.5.2000 päivätty luettelo, joka liittyy 18.5.2000 ja 17.5.2001 välisenä aikana pidettäväksi suunniteltuihin kolmeentoista ”hallituksen kokoukseen”, oli aihetodiste siitä, että kartellin toiminta jatkui Reyrollen, Alstomin, Schneiderin, ABB:n, Melcon ja Toshiban välillä 17.5.2001 asti. Näiden ”hallituksen kokousten” kilpailunvastainen tarkoitus voidaan päätellä siitä, että kukin asianomainen yhtiö esitettiin luettelossa sillä koodilla, joka sillä oli kartellissa, kuten riidanalaisen päätöksen 142 ja 197 perustelukappaleesta ilmenee, ja että – kuten useat kartellin jäsenet ovat vahvistaneet – kartellin operatiiviseen toimintaan osallistuvien yksikköjen – Eurooppa/Japani-yhteiskomitean ja Eurooppa-komitean – kokouksia oli suunnitteilla, kuten riidanalaisen päätöksen 150 ja 151 perustelukappaleesta ilmenee. Koska tietyt kartellin jäsenet olivat vahvistaneet, että kuusi näistä hallituksen kokouksista oli tosiasiallisesti pidetty, ja koska tätä tukivat muutkin asiakirja-aineistoon kuuluvat asiakirjat, kuten matkakulukuitit tai henkilökohtaisiin muistikirjoihin tehdyt merkinnät, voidaan katsoa selvitetyksi, että kartelli toimi 18.5.2000 ja 18.1.2001 välisenä aikana.

174 Vaikkei GIS-hankkeesta tehtyä sopimusta, viitenumero [luottamuksellinen], jonka suhteen Alstom seitsemännessä kanneperusteessaan väittää puolustautumisoikeuksia loukatun, tai GIS-hankkeesta tehtyä sopimusta, viitenumero [luottamuksellinen], johon se ei osallistunut, otettaisikaan huomioon, komissio on aivan oikein katsonut, että ne kuusi muuta GIS-hankkeita koskevaa sopimusta, joiden viitenumerot olivat [luottamuksellinen], joihin Alstom osallistui, osoittivat kartellin toimineen tai ainakin tuottaneen vaikutuksia 27.8.1998, jolloin GIS-hankkeesta viitenumero [luottamuksellinen] tehtiin sopimus, ja 28.10.2001, jolloin GIS-hankkeesta viitenumero [luottamuksellinen] tehty sopimus lakkasi tuottamasta vaikutuksia, välisenä aikana.

175 Tästä on syytä muistuttaa, että EY 81 artiklan 1 kohdassa ja analogisesti ETA-sopimuksen 53 artiklassa tarkoitetun sopimuksen olemassaolon edellytykseksi riittää se, että kyseiset yritykset ovat ilmaisseet yhteisen tahtonsa toimia markkinoilla määrätyllä tavalla (asia T-2/89, Petrofina v. komissio, tuomio 24.10.1991, Kok., s. II-1087, 211 kohta; asia T-13/89, ICI v. komissio, tuomio 10.3.1992, Kok., s. II-1021, Kok. Ep. XII, s. II-175, 253 kohta; ks. myös vastaavasti edellä 87 kohdassa mainittu asia ACF Chemiefarma v. komissio, tuomion 112 kohta ja edellä 87 kohdassa mainittu asia van Landewyck ym. v. komissio, tuomion 86 kohta). EY 81 artikla on lisäksi sovellettavissa, kun kartellin vaikutukset jatkuvat eikä sitä ole varsinaisesti lopetettu (ks. vastaavasti em. asia ICI v. komissio, tuomio 10.3.1992, 254 kohta ja asia T-48/98, Acerinox v. komissio, tuomio 13.12.2001, Kok., s. II-3859, 63 kohta). Edellä mainittu oikeuskäytäntö on analogisesti sovellettavissa ETA-sopimuksen 53 artiklan 1 kohtaan.

176 Tästä seuraa, että koska Alstom ei ole kiistänyt tehneensä kartellin sääntöihin perustuvia sopimuksia, jotta kartellissa olisi voitu tehdä kuutta GIS-hanketta, joiden viitenumerot ovat [luottamuksellinen], koskevat sopimukset, ja koska näiden sopimusten tarkoituksena oli kokonaisuutena ottaen ja niiden voimaantulopäivä sekä niiden voimassaoloaika huomioiden tuottaa vaikutuksia 27.8.1998, jolloin hankkeesta tehty sopimus, jonka viitenumero on [luottamuksellinen], tuli voimaan, ja 28.10.2001, jolloin GIS-hankkeesta tehty sopimus, jonka viitenumero on [luottamuksellinen], lakkasi olemasta voimassa, välisenä aikana, komissio saattoi perustellusti pitää näitä sopimuksia osoituksena siitä, että kartelli oli jatkunut keskeytyksettä koko asianomaisen ajanjakson ajan.

177 Alstom jättää ottamatta huomioon, että vaikka kukin edellä mainituista seikoista erikseen tarkasteltuna on vain kartellin ilmenemismuotojen osoitus syyskuun 1999 ja maaliskuun 2002 välillä, ne voivat yhdessä tarkasteltuina ja muun johdonmukaisen selvityksen puuttuessa olla riittävä todiste rikkomisen jatkumisesta. Alstom ei ole tässä menettelyssä esittänyt minkäänlaista johdonmukaista selitystä, joka olisi ollut omiaan selittämään sen väitteitä, joiden mukaan ne kartellin toiminnot, joihin asianomainen yritys oli osallistunut 28.10.1999 ja 15.12.2000 sekä 22.1.2001 ja

26.3.2002 välisenä aikana, olivat keskeytyneet (ks. edellä 170 kohta), eikä se ole varsinkaan esittänyt niitä syitä, joiden vuoksi kyseiset toiminnot oli aloitettu uudelleen vain rajoitetuksi ajaksi, vähän yli kuukaudeksi, 15.12.2000 ja 22.1.2001 välisenä aikana, 28.10.1999 ja 15.12.2000 sekä 22.1.2001 ja 26.3.2002 välisen kahden keskeyttävän ajanjakson välillä. Tässä yhteydessä niitä todisteita, jotka koskevat kartellin toistuvia ilmenemismuotoja syyskuun 1999 ja maaliskuun 2002 välillä, huolimatta Siemensin ja sen jälkeen Hitachin ja Schneider/VA Techin osallistumisen keskeytymisestä, ja komission keräämien niiden aihetodisteiden kokonaisuutta, joiden mukaan kartellin toimintoja, joihin asianomainen yritys oli osallistunut, oli jatkettu koko kyseisen ajanjakson ajan, on pidettävä riittävänä näyttönä siitä, että kartelli oli jatkunut keskeytyksittä 28.10.1999 ja 15.12.2000 sekä 22.1.2001 ja 26.3.2002 välisen ajan.

178 Alstomin tilannetta ei lisäksi voida verrata Siemensin tilanteeseen, sillä viimeksi mainitun tapauksessa komissio voi käyttää perustana asiakirja-aineistossa olevia kartellin muiden jäsenten yhdenmukaisia ilmoituksia katsoessaan, että Siemens oli syyskuussa 1999 lakannut osallistumasta kartelliin, ja näin ollen todetessaan, että se oli tuona ajankohtana lakannut noudattamasta niitä GIS-hankkeista tehtyjä sopimuksia, joiden viitenumerot olivat [luottamuksellinen] ja joiden piti edelleen tuottaa vaikutuksia 27.8.1998 ja 28.10.2001 välisenä aikana. Riidanalaisen päätöksen 169 perustelukappaleessa, jota Alstom ei ole riitauttanut, todetaan muutoin, että asiakirja-aineistoon sisältyy todisteita siitä, että kun Siemens väliaikaisesti lakkasi osallistumasta kartelliin, muut kartellin jäsenet yrittivät tietyn ajan rangaista sitä tästä kilpailemalla sen kanssa GIS-hankkeista maailmanlaajuisesti, mikä osoittaa, että Siemens itse ei enää noudattanut kartellin sääntöjä.

179 Näin ollen on syytä todeta, ettei komissio ole rikkonut asetuksen N:o 1/2003 23 artiklan 3 kohdassa ja asetuksen N:o 17 15 artiklan 2 kohdassa asetettuja sääntöjä, eikä se ole loukannut oikeusvarmuuden periaatetta todetessaan riidanalaisen päätöksen 1 artiklan b alakohdassa, että Alstomin vastuulle pantu rikkominen oli jatkunut

keskeytyksittä 15.4.1988 ja 8.1.2004 välisen ajan eli näin ollen viidentoista vuoden ja kahdeksan kuukauden ajan, mikä oikeutti sille riidanalaisen päätöksen 2 artiklan b ja c alakohdassa määrätyn sakon perusmäärän korottamisen 155 prosentilla.

180 Alstomin kuudes kanneperuste on siis perusteettomana hylättävä.

181 Edellä esitetyistä lausumista seuraa lisäksi, että GIS-hankkeesta tehty sopimus, jonka viitenumero on [luottamuksellinen], ei ole välttämätön sen osoittamiseksi, että komission riidanalaisessa päätöksessä esittämä arviointi, jonka mukaan kyseistä rikkomista jatkettiin keskeytyksittä koko 28.10.1999 ja 26.3.2002 välisen ajanjakson ajan, oli perusteltu ja että sitä voitiin oikeudellisesti riittävällä tavalla perustella tätä samaa arviointia tukevilla muilla seikoilla.

182 Tästä seuraa, että seitsemännessä kanneperusteessa esitetty väite, jonka mukaan puolustautumisoikeuksia koskevaa periaatetta ei ole noudatettu, on tehottomana hylättävä, koska se koskee todistetta, joka on esitetty riidanalaisessa päätöksessä vain ohimennen.

Riidanalaisen päätöksen 2 artiklan b ja c alakohdan kumoamista tai uudelleenmuotoilua koskevat vaatimukset

183 Alstom vaatii neljännessä ja seitsemännessä kanneperusteessaan, että sille riidanalaisen päätöksen 2 artiklan b alakohdassa määrätty henkilökohtainen sakko kumotaan

tai, toissijaisesti, että tätä sakkoa lievennetään. Ensimmäisessä ja toisessa kanneperusteessaan, jotka on tutkittava yhdessä, se vaatii, että sille riidanalaisen päätöksen 2 artiklan c alakohdassa yhteisvastuullisesti Areva T & D SA:n kanssa määrätty sakko kumotaan tai, toissijaisesti, että sitä lievennetään.

184 Areva-ryhmän yhtiöt vaativat ensimmäisessä ja neljännessä kanneperusteessaan, että niille riidanalaisen päätöksen 2 artiklan c alakohdassa määrätty sakko kumotaan tai, toissijaisesti, että tätä sakkoa lievennetään.

Alstomille riidanalaisen päätöksen 2 artiklan b alakohdassa määrättyä henkilökohtaista sakkoa koskevien vanhentumissääntöjen rikkominen

– Asianosaisten lausumat

185 Alstom väittää neljännen kanneperusteensa kolmannessa osassa toissijaisesti sitä varalta, että kyseisen kanneperusteen ensimmäinen osa hyväksyttäisiin mutta tämän perusteen toinen osa hylättäisiin, että asetuksen N:o 1/2003 25 artiklaa on rikottu pääasiallisesti siten, että riidanalaisen päätöksen tekoajankohtana komission valtuus määrätä sille henkilökohtainen sakko asianomaisen yrityksen osallistumisesta rikkomiseen 15.4.1988 ja 6.12.1992 välisenä aikana oli vanhentunut.

186 Komissio kiistää Alstomin perusteet ja vaatii edellä mainitun kanneperusteen hylkäämistä.

– Unionin yleisen tuomioistuimen arviointi asiasta

187 Alstom on esittänyt tämän väitteen siltä varalta, että katsottaisiin, ettei sen voida katsoa olevan vastuussa asianomaisen yrityksen osallistumisesta rikkomiseen 7.12.1992 ja 8.1.2004 välisenä aikana sen vuoksi, ettei se ollut käyttänyt ratkaisevaa vaikutusvaltaa kokonaan omistamissaan, sähkön siirto- ja jakelualalla toimivissa tytäryhtiöissä vaan että sille asianomaisen yrityksen osallistumisesta rikkomiseen aikaisempana, 15.4.1988 ja 6.12.1992 välisenä ajanjaksona aiheutuva henkilökohtainen vastuu ei ole siirtynyt kyseisille tytäryhtiöille.

188 Asetuksen N:o 1/2003 25 artiklan perusteella komission valtuus määrätä sakko EY 81 artiklan ja ETA-sopimuksen 53 artiklan rikkomisesta vanhenee viidessä vuodessa. Vanhentumisaika alkaa kulua päivästä, jona rikkominen tapahtui. Jatketun tai uusitun rikkomisen osalta aika alkaa kuitenkin kulua siitä päivästä, jona rikkominen lakkaa. Oletettaessa, että Alstomin vastuulle pantu rikkominen olisi lakannut 6.12.1992, komission valtuus määrätä sille sakko tästä rikkomisesta olisi ollut vanhentunut riidanalaisen päätöksen tekopäivänä eli 24.1.2007.

189 Koska neljännen kanneperusteen ensimmäinen osa on kuitenkin hylätty siitä syystä, että Alstomilla oli ratkaiseva vaikutusvalta sähkön siirto- ja jakelualalla toimiviin tytäryhtiöihinsä 7.12.1992 ja 8.1.2004 välisenä aikana (ks. edellä 80–110 kohta), oletusta, johon tämä väite perustuu, ei ole todennettu. Näin ollen se ei voi menestyä.

EY 81 artiklan ja ETA-sopimuksen 53 artiklan nojalla määrättävien sakkojen yhteisvastuullista maksamista koskevien sääntöjen rikkominen, EY 7 artiklan rikkominen, oikeusvarmuuden, taannehtivuuskiellon ja yhdenvertaisen kohtelun periaatteen sekä suhteellisuusperiaatteen, periaatteen, joka koskee oikeutta tehokkaisiin oikeussuojakeinoihin, sekä periaatteen, jonka mukaan rangaistukset on määrättävä yksilökohtaisesti, loukkaaminen ja perusteluvelvollisuuden noudattamatta jättäminen niiden sakkojen kohdalla, jotka Alstomille ja Areva-ryhmän yhtiöille on määrätty riidanalaisen päätöksen 2 artiklan c alakohdassa.

– Asianosaisten lausumat

190 Alstom väittää ensimmäisessä kanneperusteessaan, että komissio on loukannut periaatetta, joka koskee oikeutta tehokkaisiin oikeussuojakeinoihin, kun se on riidanalaisen päätöksen 2 artiklan c alakohdassa määrännyt sen yhteisvastuullisesti Areva T & D SA:n kanssa maksamaan 53 550 000 euron sakon. Tästä syystä sen asema oikeudenkäynnissä oli sidottu Areva T & D SA:n asemaan.

191 Alstom väittää toisessa kanneperusteessaan aluksi, että kun komissio on riidanalaisen päätöksen 2 artiklan c alakohdassa määrännyt sen yhteisvastuullisesti Areva T & D SA:n kanssa maksamaan 53 550 000 euron sakon, se on rikkonut EY 81 artiklan ja ETA-sopimuksen 53 artiklan nojalla määrättävien sakkojen yhteisvastuullista maksamista koskevia sääntöjä. Niiden nojalla sakko on mahdollista määrätä yhteisvastuullisesti maksettavaksi vain sellaisille yhtiöille, jotka sakon määräävän päätöksen tekoajankohtana kuuluvat samaan ryhmään ja joista kunkin voidaan suoraan ja ehdottomasti katsoa olevan vastuussa rikkomisesta siinä mielessä, että ne saavat siitä välitöntä etua. Lisäksi Alstom väittää, että komissio ei ole noudattanut velvollisuuttaan perustella tekemänsä yksittäispäätökset, koska se ei ole riidanalaisessa päätöksessä ilmoittanut niitä syitä, jotka ovat saaneet sen katsomaan, että Alstom muodosti yhtenäisen taloudellisen yksikön Areva T & D SA:n kanssa riidanalaisen päätöksen tekoajankohtana ja että se oli saanut henkilökohtaista etua rikkomisesta. Muutoin riidanalainen päätös perustuu tässä suhteessa ristiriitaisiin perusteluihin, sillä sen

358 perustelukappaleen b ja c kohdassa ja sen 371 perustelukappaleen a kohdassa todetaan, että yhteisvastuullisesti maksettava sakko vastaa ajanjaksoa, jona Alstom muodosti yhtenäisen taloudellisen yksikön Areva T & D SA:n kanssa, vaikka sen 371 perustelukappaleen a kohdassa todetaan, että sakko kattaa käytännössä myös ajanjakson, jona näin ei ollut asian laita. Alstom väittää lisäksi, että komissio on loukannut yleistä periaatetta, jonka mukaan rangaistukset on määrättävä yksilökohtaisesti, koska se on määrännyt sille yhteisvastuullisesti maksettavan sakon sellaisen rikkomisen vuoksi, josta se ei henkilökohtaisesti ollut vastuussa. Lopuksi Alstom väittää, että komissio on loukannut oikeusvarmuuden periaatetta luodessaan tilanteen, jossa esiintyy riidanalaisen päätöksen täytäntöönpanoa koskevaa oikeudellista epävarmuutta, koska sakon maksamiseen velvollinen henkilö määritetään vasta sitten, kun komissio vaatii maksua joltakulta yhteisvastuullisista yhteisvelallisista, ja koska komissio on sitonut yhteisvastuullisten yhteisvelallisten oikeudelliset tilanteet toisiinsa.

192 Areva-ryhmän yhtiöt väittävät neljännen kanneperusteensa ensimmäisessä osassa ja ensimmäisen kanneperusteensa toisessa osassa, että kun komissio on riidanalaisen päätöksen 2 artiklan c alakohdassa määrännyt sen yhteisvastuullisesti Areva T & D SA:n kanssa maksamaan 53 550 000 euron sakon, se on rikkonut EY 81 artiklan ja ETA-sopimuksen 53 artiklan nojalla määrättävien sakkojen yhteisvastuullista maksamista koskevia sääntöjä. Näiden sääntöjen mukaan yhteisvastuullisesti maksettavaa sakkoa ei voida määrätä yhtiöille, jotka sakon määräävän päätöksen tekoajankohtana eivät kuulu tai eivät enää kuulu samaan ryhmään. Areva-ryhmän yhtiöt väittävät, että komissio ei ole noudattanut velvollisuuttaan perustella tekemänsä yksittäispäätökset, koska se ei ole riidanalaisessa päätöksessä ilmoittanut niitä syitä, jotka ovat saaneet sen katsomaan, että Areva T & D SA muodosti yhtenäisen taloudellisen yksikön Alstomin kanssa riidanalaisen päätöksen tekoajankohtana.

193 Areva-ryhmän yhtiöt väittävät neljännen kanneperusteensa viidennessä osassa myös, että komissio on loukannut oikeusvarmuuden periaatetta, kun se on määrätessään Areva T & D SA:n ja Alstomin maksamaan sakon yhteisvastuullisesti soveltanut uutta

rangaistuspolitiikkaa tai uusia sääntöjä sakkojen yhteisvastuullisen maksamisen alalla ennen niiden hyväksymistä tapahtuneisiin tosiseikkoihin.

194 Areva-ryhmän yhtiöt väittävät neljännen kanneperusteensa kolmannessa ja neljännessä osassa, että komissio on rikkonut EY 7 artiklaa ja yhdenvertaisen kohtelun periaatetta sekä suhteellisuusperiaatetta, koska se on siirtänyt kansalliselle tuomioistuimelle tai välimiehelle vallan päättää, mikä on kunkin rangaistun yhtiön vastuu, ja näin ollen, millä määrällä niiden kunkin on osallistuttava niille määrätyn sakon maksamiseen, ja koska se on asettanut Areva T & D SA:lle velvollisuuden maksaa komissiolle ne summat, jotka loppujen lopuksi kuuluvat Alstomin maksettaviksi. Saman kanneperusteen kuudennessa osassa Areva-ryhmän yhtiöt väittävät, että komissio on loukannut periaatetta, joka koskee oikeutta tehokkaisiin oikeussuojakeinoihin, koska määrätessään Areva T & D SA:n ja Alstomin maksamaan sakon yhteisvastuullisesti, se on sitonut niiden oikeudelliset asemat toisiinsa.

195 Areva-ryhmän yhtiöt väittävät lisäksi viidennessä kanneperusteessaan, että komissio on rikkonut EY 81 artiklan ja ETA-sopimuksen 53 artiklan nojalla määrättävien sakkojen yhteisvastuullista maksamista koskevia sääntöjä, koska se on riidanalaisen päätöksen 2 artiklan c alakohdassa määrännyt sen yhteisvastuullisesti maksamaan 25 500 000 euron sakon osoittamatta ensin, kuten niiden kolmannesta kanneperusteesta ilmenee (ks. edellä 142 kohta), että ne muodostivat taloudellisen yksikön Alstomin kanssa riidanalaisen päätöksen tekoajankohtana ja että kunkin niistä voitiin katsoa olevan henkilökohtaisesti vastuussa kyseisestä rikkomisesta.

196 Komissio kiistää Alstomin ja Areva-ryhmän yhtiöiden kehittelemät lausumat, ja se vaatii niiden kaikkien kanneperusteiden ja väitteiden hylkäämistä.

– Unionin yleisen tuomioistuimen arviointi asiasta

197 Aluksi on syytä tutkia, onko Alstomille ja Areva T & D SA:lle riidanalaisen päätöksen 2 artiklan c alakohdassa määrätty 53 550 000 euron suuruinen yhteisvastuullisesti maksettava sakko lainmukainen.

198 Tässä suhteessa on aluksi tutkittava ne perusteet ja väitteet, jotka koskevat EY 81 artiklan, ETA-sopimuksen 53 artiklan ja sakkojen yhteisvastuullista maksamista koskevien sääntöjen rikkomista sekä perusteluvelvollisuuden loukkaamista, aloittamalla perusteluvelvollisuuden loukkaamista koskevasta väitteestä.

199 Kuten edellä 96–99 ja 125–129 kohdassa on esitetty, komissio on riidanalaisessa päätöksessä perustellut oikeudellisesti riittävällä tavalla sen henkilökohtaisen vastuun, joka Alstomille ja Areva T & D SA:lle aiheutui asianomaisen yrityksen osallistumisesta rikkomiseen 7.12.1992 ja 8.1.2004 välisenä aikana, todeten, että nämä yhtiöt olivat tuona aikana johtaneet suoraan tai välillisesti kyseistä yritystä. Riidanalaisen päätöksen 348–356 perustelukappaleesta, 358 perustelukappaleen b ja c kohdasta, 369 perustelukappaleesta ja 371 perustelukappaleen a ja b kohdasta ilmenee lisäksi, että koska Alstom ja Areva T & D SA muodostivat taloudellisen kokonaisuuden Alstom-ryhmässä, komissio päätti pitää Alstomia ja Areva T&D SA:ta (aiemmin Alstom T & D SA) henkilökohtaisesti vastuullisina asianomaisen yrityksen osallistumisesta rikkomiseen 7.12.1992 ja 8.1.2004 välisenä aikana ja määrätä niille tällä perusteella riidanalaisen päätöksen 2 artiklan c alakohdassa 53 550 000 euron yhteisvastuullisen sakon.

200 Komissiota ei voida moittia siitä, ettei se ole erityisesti perustellut Alstomille ja Areva T & D SA:lle yhteisvastuullisesti määrättyä sakkoa, kun otetaan huomioon, että nämä yhtiöt eivät enää riidanalaisen päätöksen tekoajankohtana muodostaneet yhtä

ainoaa taloudellista kokonaisuutta, koska, kuten riidanalaisesta päätöksestä ilmenee, tämä seikka ei komission mukaan estänyt määräämästä niille yhteisvastuullista sakkoa. Oikeuskäytännöstä nimittäin ilmenee, että komissiolla ei ole velvollisuutta päätöksessään esittää täsmällisiä perusteluita tietyistä sellaisista seikoista, jotka eivät sen mielestä selvästi mitenkään liity asiaan tai ovat merkityksettömiä tai selvästi toissijaisia arvioinnin kannalta (ks. vastaavasti ja analogisesti asia T-374/00, Verband der freien Rohrwerke ym. v. komissio, tuomio 8.7.2003, Kok., s. II-2275, 186 kohta ja asia T-282/06, Sun Chemical Group ym. v. komissio, tuomio 9.7.2007, Kok., s. II-2149, 58 kohta). Kysymys siitä, onko komissiolla ollut oikeus jättää kyseiset seikat arviointinsa ulkopuolelle, tutkitaan riidanalaisen päätöksen aineellista lainmukaisuutta, eikä olennaisten menettelymääräysten rikkomista, tutkittaessa. Näin ollen tällä menettelyllä ei ole voitu rikkoa EY 253 artiklaa (ks. edellä 88 kohta).

201 Sen perustellumpi ei ole se Alstomin esittämä väite, jonka mukaan komissio on riidanalaisen päätöksen 371 perustelukappaleen c kohdassa todennut ristiriitaisesti, että Alstom oli henkilökohtaisesti ja yhteisvastuullisesti Areva T & D SA:n ja Areva T & D AG:n kanssa vastuussa asianomaisen yrityksen osallistumisesta rikkomiseen Alstom-ryhmän sähkön siirto- ja jakelualan 8.1.2004 tapahtunutta luovuttamista seuranneelta ajanjaksolta. Kyseisestä perustelukappaleesta näet ilmenee, että vastuu asianomaisen yrityksen osallistumisesta rikkomiseen 9.1. ja 11.5.2004 välisenä aikana kuuluu yksinomaan Arevalle, Areva T & D Holdingille, Areva T & D SA:lle ja Areva T & D AG:lle eikä Alstomille.

202 Perusteluvelvollisuuden loukkaamista koskevat perusteet ja väitteet on siis hylättävä kaikilta osiltaan perusteettomina.

203 Näin ollen on syytä tutkia Alstomin ja Areva-ryhmän yhtiöiden esittämät aineelliset perusteet ja väitteet, ja ensiksi on tutkittava ne perusteet ja väitteet, joissa ne vetoavat siihen, etteivät EY 81 artikla ja ETA-sopimuksen 53 artikla eivätkä sakkojen

yhteisvastuullista maksamista koskevat säännöt salli sitä, että sakko määrätään yhteisvastuullisesti sellaisten yhtiöiden maksattavaksi, joiden ei voida katsoa olevan henkilökohtaisesti vastuussa rikkomisesta ja jotka eivät enää sakon määräävän päätöksen tekemispäivänä muodosta yhtenäistä taloudellista yksikköä.

204 Tässä suhteessa on korostettava, että EY 81 artiklan ja ETA-sopimuksen 53 artiklan rikkomisesta määrättävien sakkojen yhteisvastuullinen maksaminen on oikeusvaikutus, joka johtuu suoraan lain nojalla näiden artikloiden aineellisista määräyksistä.

205 Kuten edellä 134 kohdassa esitetystä oikeuskäytännöstä ilmenee, se, että useiden henkilöiden on maksettava sakko yhteisvastuullisesti yrityksen osallistuttua EY 81 artiklan ja ETA-sopimuksen 53 artiklan rikkomiseen, johtuu siitä, että kunkin näistä henkilöistä voidaan katsoa olevan henkilökohtaisesti vastuussa yrityksen osallistumisesta rikkomiseen. Yrityksen yhtenäinen markkinakäyttäytyminen oikeuttaa kilpailuoikeutta sovellettaessa sen, että yhtiöt tai yleisemmin oikeussubjektit, joiden voidaan katsoa vastaavan siitä henkilökohtaisesti, asetetaan solidaariseen vastuuseen (ks. vastaavasti edellä 134 kohdassa mainittu asia Istituto Chemioterapico Italiano ja Commercial Solvents v. komissio, tuomion 41 kohta; edellä 66 kohdassa mainittu asia HFB ym. v. komissio, tuomion 54, 524 ja 525 kohta ja edellä 134 kohdassa mainittu asia Tokai Carbon ym. v. komissio, tuomion 62 kohta). Yhteisvastuu EY 81 artiklan ja ETA-sopimuksen 53 artiklan rikkomisesta määrättävien sakkojen maksamisesta, jolla osaltaan taataan kyseisten sakkojen tosiasiallinen periminen, on osa sitä ehkäisytavoitetta, johon yleensäkin pyritään kilpailuoikeudella (ks. vastaavasti edellä 87 kohdassa mainittu asia ACF Chemiefarma v. komissio, tuomion 172 ja 173 kohta ja asia C-289/04 P, Showa Denko v. komissio, tuomio 29.6.2006, Kok., s. I-5859, 61 kohta), ja tällöin noudatetaan ne bis in idem -periaatetta, joka on unionin oikeuden perustavanlaatuinen periaate, joka on vahvistettu myös Euroopan ihmisoikeussopimuksen pöytäkirjan nro 7 4 artiklassa ja joka estää kilpailuoikeuden saman rikkomisen osalta määräämästä yrityksen samasta markkinakäyttäytymisestä useammin kuin kerran seuraamuksia sellaisten oikeussubjektien välityksellä, joiden voidaan katsoa olevan siitä henkilökohtaisesti vastuussa (ks. vastaavasti edellä 61 kohdassa mainittu asia Aalborg Portland ym. v. komissio, tuomion 338 kohta; edellä 64 kohdassa mainittu

asia PVC II, tuomion 95–99 kohta ja yhdistetyt asiat T-217/03 ja T-245/03, FNCBV ym. v. komissio, tuomio 13.12.2006, Kok., s. II-4987, 340 kohta).

206 Se seikka, että useille yhtiöille saman yrityksen osallistumisesta rikkomiseen aiheutuvat henkilökohtaiset vastuut eivät ole identtisiä, ei estä sitä, että niille määrätään yhteisvastuullisesti maksettava sakko, koska sakon maksamiseen liittyvä yhteisvastuullisuus kattaa vain rikkomisajanjakson, jonka aikana nämä muodostivat taloudellisen kokonaisuuden ja siis kilpailuoikeudessa tarkoitetun yrityksen. Missään tapauksessa kantajien mainitsemasta oikeuskäytännöstä ei ilmene, että sakko voitaisiin määrätä vain sellaisten yhtiöiden solidaarisesti maksettavaksi, jotka muodostavat taloudellisen yksikön sakon määräävän päätöksen tekopäivänä. Näin ollen kun komissio on riidanalaisen päätöksen 2 artiklan c alakohdassa määrännyt, että Alstomin ja Areva T & D SA:n on yhteisvastuullisesti maksettava 53 550 000 euron suuruinen sakko, se on voinut perustellusti olla ottamatta huomioon sen, etteivät nämä kaksi yhtiötä enää 24.1.2007 muodostaneet taloudellista yksikköä.

207 Edellä lausuttu huomioiden komissio saattoi riidanalaisen päätöksen 2 artiklan c alakohdassa määrätä Alstomille ja Areva T & D SA:lle yhteisvastuullisesti maksettavan 53 550 000 euron suuruisen sakon siitä, että asianomainen yritys oli osallistunut rikkomiseen 7.12.1992 ja 8.1.2004 välisenä aikana, koska, kuten edellä 80–141 kohdasta ilmenee, se oli aivan oikein todennut, että kummankin näistä kahdesta yhtiöstä voitiin katsoa olevan henkilökohtaisesti vastuussa tästä osallistumisesta.

208 EY 81 artiklan ja ETA-sopimuksen 53 artiklan sekä sakkojen yhteisvastuullista maksamista koskevien sääntöjen rikkomista koskevat perusteet tai väitteet on näin ollen perusteettomina hylättävä.

209 Sitten on syytä tutkia taannehtivuuskiellon ja oikeusvarmuuden periaatteiden loukkaamista koskevat perusteet ja väitteet.

210 Oikeusvarmuuden periaate on unionin oikeuden yleinen periaate, joka edellyttää, että kaiken yhteisön lainsäädännön on oltava selvää ja täsmällistä erityisesti, kun siinä asetetaan tai sen perusteella voidaan asettaa seuraamuksia, jotta ne, joita asia koskee, voivat tuntea ilman epäselvyyttä siihen perustuvat oikeudet ja velvollisuudet ja ryhtyä tilanteen edellyttämiin toimiin (ks. vastaavasti asia 117/83, Könecke, tuomio 25.9.1984, Kok., s. 3291, 11 kohta ja edellä 61 kohdassa mainittu asia Jungbunzlauer v. komissio, tuomion 71 kohta oikeuskäytäntöviittauksineen). Tämä periaate koskee sekä luonteeltaan rikosoikeudellisia normeja että erityisiä hallinnollisia keinoja, joilla määrätään tai joiden nojalla voidaan määrätä hallinnollisia seuraamuksia. Sitä sovelletaan sekä normeihin, joissa vahvistetaan rikkomisen tunnusmerkistöt, että normeihin, joissa määritellään ensiksi mainittujen normien rikkomisen seuraukset (ks. vastaavasti edellä 61 kohdassa mainittu asia Jungbunzlauer v. komissio, tuomion 72 kohta oikeuskäytäntöviittauksineen).

211 Taannehtivuuskiellon periaate, joka on mainittu edellä 131–133 kohdassa, on erottamaton osa niitä yleisiä oikeusperiaatteita, joiden noudattamisen unionin tuomioistuimet varmistavat, ja se edellyttää, että kilpailuoikeuden rikkomisen syyksiluettavuutta ja niistä määrättäviä seuraamuksia koskevat säännöt, joita sovelletaan EY 81 artiklan ja ETA-sopimuksen 53 artiklan soveltamisesta tehdyssä päätöksessä, vastaavat niitä sääntöjä, jotka olivat sovellettavissa todetun ja sanktioidun rikkomisen tapahtumishetkellä. Tämä periaate estää sen, että rikkomiseen sovellettaisiin taannehtivasti syyksilukemista ja seuraamusta koskevia uusia sääntöjä, joiden seuraukset eivät olleet kohtuullisesti ennakoitavissa sinä ajankohtana, jona tämä rikkominen tapahtui.

212 Edellä 134 ja 205 kohdassa mainitusta oikeuskäytännöstä ilmenee, että ne kilpailuoikeuden rikkomisen syyksiluettavuutta ja siitä määrättäviä seuraamuksia koskevat säännöt, joita komissio on tässä asiassa soveltanut, oli jo annettu rikkomisen tapahtumishetkellä eli tässä tapauksessa 7.12.1992 ja 8.1.2004 välisenä aikana, ja että missään

tapauksessa niitä ei voida katsoa vahvistetun ensimmäistä kertaa riidanalaisessa päätöksessä. Alstom ja Areva-ryhmän yhtiöt tunsivat nämä säännöt tosiseikkojen tapahtuessa, tai ainakin niiden olisi pitänyt ne tuntea. Nämä säännöt olivat lisäksi riittävän selkeitä ja täsmällisiä, jotta ne ovat voineet kohtuullisesti ennakoida ne seuraukset, joita niiden soveltamisella on nyt esillä olevissa olosuhteissa. Kuten edellä 140 kohdassa on todettu, tämä voi lisäksi selittää sen, että osuuksien luovutussopimuksessa oli lauseke, jossa sovittiin velkojen takaamisesta sen tilanteen varalta, että Areva T & D SA:n ja Areva T & D AG:n katsottaisiin olevan vastuussa aikaisemmin tehdyistä rikkomisista. Alstom ja Areva-ryhmän yhtiöiden väite, jonka mukaan taannehtivuuskiellon tai oikeusvarmuuden periaatetta on nyt esillä olevassa asiassa loukattu, koska Alstomin ja Areva T & D SA:n yhteisvastuullisesti maksettavaksi on riidanalaisen päätöksen 2 artiklan c alakohdassa määrätty 53 550 000 euron suuruinen sakko, ei ole perusteltu.

213 Siltä osin kuin oikeusvarmuuden periaatteen loukkaamista koskeva peruste voidaan tulkita siten, että se on sakkojen yhteisvastuullista maksamista koskeviin sääntöihin kohdistuva lainvastaisuusväite, jonka mukaan nämä säännöt aiheuttavat epätietoisuutta sakon maksamisen, maksuvelvollisen määrittämisen ja yhteisvastuullisten kanssavelallisten oikeudellisen aseman suhteen, kyseinen peruste edellyttää, että unionin yleinen tuomioistuin vastaa kysymykseen siitä, onko ”yhteisvastuu sakkojen maksamisesta” koskeva järjestelmä laillinen kilpailuoikeudessa, ja että se tarkistaa, voivatko ne yhtiöt, joille on määrätty seuraamuksia, tuntea riittävällä täsmällisyydellä siitä aiheutuvat oikeudet ja velvollisuudet. Samoin kuin kilpailuoikeudessa tarkoitettu käsite ”yritys”, joka on vain siitä täysin oikeusvaikutuksin aiheutuva seuraus (ks. edellä 205 kohta), käsite ”yhteisvastuu sakkojen maksamisessa” on itsenäinen käsite, jota on tulkittava yhdessä kilpailuoikeuden tavoitteiden ja järjestelmän, joiden osa se on, kanssa, ja tarvittaessa yhdessä niiden yleisten periaatteiden kanssa, jotka ovat kaikkien kansallisten oikeusjärjestelmien taustalla.

214 Komissio on unionin yleisen tuomioistuimen kirjaamossa 18.6.2009 kirjatussa kirjeessä (ks. edellä 42 kohta) – ja toisin kuin se on esittänyt istunnossa – väittänyt, että kun se asettaa useille yhtiöille yhteisvastuullisesti maksettavan sakon esittämättä

päätöksensä päätösosassa muita täsmennyksiä tai toteamuksia, sen tarkoituksena ei ole ratkaista kysymystä siitä, miten eri yhteisvelalliset keskinäisissä suhteissaan osallistuvat tämän sakon maksamiseen. Sitä vastoin on todettava, että päätös, jolla komissio määrää useat yhtiöt maksamaan yhteisvastuullisesti sakon, tuottaa välttämättä kaikki ne vaikutukset, jotka oikeudellisesti liittyvät sakkojen maksamista koskevaan oikeudelliseen järjestelmään kilpailuoikeudessa, ja näin on sekä velkojan ja yhteisvastuullisten yhteisvelallisten välisissä että yhteisvastuullisten yhteisvelallisten keskinäisissä suhteissa. Näin ollen komissio ja kantajat eivät voi pätevästi väittää, että sakon maksamisen yhteisvastuullisuus säätelee velkojan ja yhteisvastuullisten yhteisvelallisten välisiä suhteita mutta että se ei säätele yhteisvastuullisten yhteisvelallisten keskinäisiä suhteita. Komissio ja kantajat eivät myöskään voi perustellusti väittää, että yhtiöt voivat vapaasti sopia siitä, miten niille asetuksen N:o 17 15 artiklan 2 kohdan ja asetuksen N:o 1/2003 23 artiklan 2 kohdan nojalla EY 81 artiklan ja ETA-sopimuksen 53 artiklan rikkomisesta määrätyn, yhteisvastuullisesti maksettavan sakon määrä jakautuu niiden kesken, sillä vain komissiolla on toimivalta päättää siitä.

215 On syytä katsoa, että koska siinä päätöksessä, jolla komissio määrää useille yhtiöille yhteisvastuullisesti maksettavan sakon erään yrityksen kilpailusääntöjen rikkomista merkitsevästä toiminnasta, ei toisin mainita, tässä päätöksessä luetaan näiden yhtiöiden syyksi kyseinen toiminta siten, että ne vastaavat siitä kukin yhtä suuressa määrin (ks. vastaavasti asia C-196/99 P, Aristrain v. komissio, tuomio 2.10.2003, Kok., s. I-11005, 100 ja 101 kohta). Lisäksi on katsottu, että yhtiöt, jotka on velvoitettu yhteisvastuullisesti maksamaan sakko, ovat velvollisia maksamaan yhden ainoan sakon, jonka määrä lasketaan suhteessa kyseisen yrityksen liikevaihtoon (ks. vastaavasti em. asia Aristrain v. komissio, tuomion 101 kohta). Tästä seuraa, että kullakin yhtiöllä on komissioon nähden velvollisuus maksaa sakon koko määrä ja että yhden yhtiön suorittama maksu vapauttaa ne kaikki komissioon nähden. Yhtiöiden, joille asetetaan yhteisvastuullisesti maksettava sakko ja jotka – jollei sakon asettavassa päätöksessä toisin mainita – ovat kaikki yhtä suuressa määrin vastuussa rikkomisesta, on lähtökohtaisesti maksettava tästä rikkomisesta määrätystä sakosta samansuuruiset osuudet. Yhtiö, joka komission vaadittua siltä maksua maksaa sakon koko määrän, voi näin ollen jo komission päätöksen perusteella nostaa takautumiskanteen yhteisvastuullisia

yhteisvelallisiaan vastaan ja vaatia kultakin sen osuutta. Vaikka päätös, jolla useat yhtiöt on velvoitettu yhteisvastuullisesti maksamaan sakko, ei näin ensi näkemältä mahdollistakaan sen selvittämistä, mikä näistä yhtiöistä tosiasiallisesti joutuu maksamaan komissiolle sakon määrän, se ei estä sitä, että kukin näistä yhtiöistä voi ilman epäselvyyttä saada tiedon siitä osuudesta, joka sen itse on sakosta maksettava, ja että se nostaa yhteisvastuullisia yhteisvelallisiaan vastaan takautumiskanteen summista, jotka se mahdollisesti on maksanut yli osuutensa.

216 Edellä lausutusta seuraa, että kilpailuoikeudessa sakkojen maksamisen yhteisvastuullisuus ei estä sitä, että kukin niistä yhtiöistä, joille on määrätty seuraamuksia, voi ilman epäselvyyttä saada tiedon niistä taloudellisista seurauksista, joita sille saattaa seuraamuksesta seurata. Sillä seikalla, ettei riidanalaiseen päätökseen tässä yhteydessä sisälly tietoa siitä, miltä näistä yhtiöistä komissio tulee perimään sakon määrän, ei sellaisenaan loukata oikeusvarmuuden periaatetta.

217 Kilpailuoikeudessa sakkojen maksamisen yhteisvastuullisuus ei lisäksi estä sitä, että kullakin niistä yhtiöistä, joille on määrätty seuraamuksia, on oikeus nostaa kumoamiskanne siitä päätöksestä, jolla komissio on määrännyt niille yhteisvastuullisesti maksettavan sakon. Sekä Alstom että Areva T & D SA ovat molemmat nyt esillä olevassa asiassa käyttäneet kanneoikeuttaan nostaessaan EY 230 artiklaan perustuvan kumoamiskanteen.

218 Taannehtivuuskiellon ja oikeusvarmuuden periaatteiden loukkaamista koskevat perusteet ja väitteet on näin ollen kokonaisuudessaan hylättävä.

219 Perusteista ja väitteistä, jotka koskevat sen periaatteen loukkaamista, jonka mukaan rangaistukset ja seuraamukset on määrättävä yksilökohtaisesti, on muistutettava, että tämä periaate, jota sovelletaan kaikissa hallinnollisissa menettelyissä, jotka saattavat johtaa seuraamusten määräämiseen kilpailuoikeuden nojalla, edellyttää, että henkilölle määrätään seuraamus vain seikoista, joihin hänen itsensä katsotaan syyllistyneen (yhdistetyt asiat T-45/98 ja T-47/98, Krupp Thyssen Stainless ja Acciai speciali Terni v. komissio, tuomio 13.12.2001, Kok., s. II-3757, 63 kohta; asia T-38/02, Groupe Danone v. komissio, tuomio 25.10.2005, Kok., s. II-4407, 278 kohta ja asia T-340/03, France Télécom v. komissio, tuomio 30.1.2007, Kok., s. II-107, 66 kohta).

220 Alstomille ja Areva T & D SA:lle on nyt esillä olevassa asiassa määrätty seuraamuksia sen vuoksi, että asianomainen yritys oli osallistunut rikkomiseen 7.12.1992 ja 8.1.2004 välisenä aikana, seikoista, joihin komissio katsoo niiden itsensä syyllistyneen. Kuten edellä 127 kohdassa jo on todettu, näiden yhtiöiden on katsottu olevan henkilökohtaisesti vastuussa tämän yrityksen osallistumisesta rikkomiseen 7.12.1992 ja 8.1.2004 välisenä aikana sen vastuun vuoksi, joka niille kuuluu asianomaisen yrityksen suorina tai välillisinä johtajina. Alstom ja Areva T&D SA on riidanalaisen päätöksen 2 artiklan c alakohdassa siis määrätty yhteisvastuullisesti maksamaan 53 550 000 euron suuruinen sakko sellaisesta EY 81 artiklan ja ETA-sopimuksen 53 artiklan rikkomisesta, johon niiden katsottiin syyllistyneen henkilökohtaisesti sen vuoksi, että ne tuohon aikaan johtivat asianomaista yritystä (ks. vastaavasti edellä 134 kohdassa mainittu asia Metsä-Serla ym. v. komissio, tuomio 16.11.2000, 28 kohta).

221 Näin ollen sen periaatteen loukkaamista koskevat perusteet ja väitteet, jonka mukaan rangaistukset ja seuraamukset on määrättävä yksilökohtaisesti, on nekin hylättävä.

222 Siltä osin kuin Alstom on sen periaatteen loukkaamista koskevissa perusteissa ja väitteissä, jonka mukaan rangaistukset ja seuraamukset on määrättävä yksilökohtaisesti, jotka se on esittänyt asiassa T-127/07 antamassaan vastauksessa, vedonnut siihen, että sakkojen maksamisen yhteisvastuullisuudesta johtuvalla

seuraamuksen yksilökohtaisuuden puuttumisella vaarannetaan sakkojen ehkäisevän vaikutuksen varmistamista koskeva tavoite, johon pyritään muun muassa asetuksen N:o 1/2003 23 artiklan 2 kohdalla, on syytä todeta, että tällainen väite, joka ei perustu minkäänlaiseen oikeudenkäynnin aikana esille tulleeseen oikeudelliseen seikkaan tai tosiseikkaan, on uusi peruste, jota ei työjärjestyksen 48 artiklan 2 kohdan nojalla oteta tutkittavaksi. Missään tapauksessa tämä peruste ei ole perusteltu, sillä, kuten edellä 215 kohdassa jo on todettu, kullakin yhteisvastuullisella yhteisvelallisella on muihin nähden velvollisuus maksaa oma osuutensa sakosta, ja se kantaa tältä osin lähtökohtaisesti komission asettamasta sakosta aiheutuvan rasituksen.

223 Sitten on syytä tutkia ne perusteet ja väitteet, jotka liittyvät siihen, että oikeutta tehokkaisiin oikeussuojakeinoihin on loukattu, koska yhteisvastuullisen maksuvelvoitteen asettamisella Alstomin oikeudellinen asema on proseduaalisesti sidoksissa Areva T & D SA:n oikeudelliseen asemaan ja päinvastoin.

224 Tuomioistuinten harjoittaman valvonnan vaatimus on unionin oikeuden yleinen periaate, joka perustuu jäsenvaltioiden yhteiseen valtiosääntöperinteeseen ja joka on vahvistettu myös Euroopan ihmisoikeussopimuksen 6 ja 13 artiklassa (asia 222/84, Johnston, tuomio 15.5.1986, Kok., s. 1651, Kok. Ep. VIII, s. 621, 18 kohta; asia C-50/00 P, Unión de Pequeños Agricultores v. neuvosto, tuomio 25.7.2002, Kok., s. I-6677, 39 kohta ja yhdistetyt asiat T-116/01 ja T-118/01, P & O European Ferries (Vizcaya) ja Diputación Foral de Vizcaya v. komissio, tuomio 5.8.2003, Kok., s. II-2957, 209 kohta). Oikeus tehokkaisiin oikeussuojakeinoihin on lisäksi vahvistettu 7.12.2000 Nizzassa julistetun Euroopan unionin perusoikeuskirjan 47 artiklassa (EYVL 2000, C 364, s. 1).

225 Tehokkaan tuomioistuinvalvonnan vaatimusta sovelletaan muun muassa kaikkiin komission päätöksiin, joissa todetaan kilpailuoikeuden rikkominen ja määrätään siitä seuraamus (asia T-348/94, Enso Española v. komissio, tuomio 14.5.1998, Kok., s. II-1875, 60 kohta ja asia T-54/03, Lafarge v. komissio, tuomio 8.7.2008, 42 kohta, ei julkaistu oikeustapauskokoelmassa).

226 Unionin yleisellä tuomioistuimella on asetuksen N:o 17 17 artiklan ja asetuksen N:o 1/2003 31 artiklan nojalla täysi harkintavalta, kun se tutkii kanteet päätöksistä, joilla komissio on määrännyt sakon, ja se voi poistaa sakon taikka alentaa tai korottaa sitä.

227 Käsiteltäessä EY 230 artiklan nojalla nostettuja kanteita laillisuusvalvonta, joka kohdistuu komission päätökseen, jossa se katsoo luonnollisten henkilöiden tai oikeushenkilöiden rikkoneen kilpailuoikeutta ja jossa se määrää niille tällä perusteella sakon, on pidettävä tämän päätöksen tehokkaana tuomioistuinvalvontana. Ne perusteet, joihin asianomaiset luonnolliset henkilöt tai oikeushenkilöt vetoavat tuota toimenpidettä koskevan kumoamisvaatimuksensa tueksi, mahdollistavat sen, että unionin yleinen tuomioistuin voi arvioida, ovatko komission kilpailuoikeuden alalla toteamat rikkomukset ja määräämät sakot oikeudellisesti ja tosiasiallisesti perusteltuja (ks. vastaavasti edellä 225 kohdassa mainittu asia Lafarge v. komissio, tuomion 45 kohta). Unionin tuomioistuinten harjoittaman valvonnan laajuutta ja näin ollen niistä päätöksistä nostettujen kanteiden tehokkuutta, joilla komissio toteaa kilpailusääntöjä rikotun ja määrää sakon, vahvistaa vielä unionin tuomioistuimille tällä alalla annettu täysi harkintavalta. Niiden täysi harkintavalta, joka merkitsee enemmän kuin pelkkää laillisuusvalvontaa, jota harjoitettaessa voidaan vain hylätä kumoamiskanne tai kumota kanteen kohteena oleva toimi, merkitsee sitä, että unionin tuomioistuimet voivat muuttaa kanteen kohteena olevaa toimea, jopa silloin, kun sitä ei kumota, ja ottaa huomioon kaikki tosiseikat muuttaakseen esimerkiksi maksettavaksi määrätyn sakon määrää (yhdistetyt asiat C-238/99 P, C-244/99 P, C-245/99 P, C-247/99 P, C-250/99 P-C-252/99 P ja C-254/99 P, Limburgse Vinyl Maatschappij v. komissio, tuomio 15.10.2002, Kok., s. I-8375, 692 kohta).

228 Nyt esillä olevassa asiassa sillä seikalla, että komissio katsoi Alstomin ja Areva T & D SA:n olevan vastuussa asianomaisen yrityksen osallistumisesta rikkomiseen 7.12.1992 ja 8.1.2004 välisenä aikana ja että se tästä syystä riidanalaisen päätöksen 2 artiklan c alakohdassa määräsi niille 53 550 000 euron suuruisen, yhteisvastuullisesti maksettavan sakon, ei ole loukattu kummankaan yhtiön oikeutta riidanalaisen päätöksen adressaattina saattaa tämä päätös tuomioistuinvalvontaan käyttämällä

tehokkaasti unionin oikeudessa ja ETA-sopimuksessa taattuja oikeusturvakeinoja. Sekä Alstom että Areva T & D SA ovat voineet nostaa unionin yleisessä tuomioistuimessa EY 230 artiklaan perustuvan kanteen, jossa sen lisäksi, että siinä vaaditaan riidanalaisen päätöksen osittaista kumoamista sen laillisuuden varmistamiseksi erityisesti niiltä osin, kuin siinä määrätään niille yhteisvastuullisesti maksettava sakko, vaaditaan myös riidanalaisen päätöksen muuttamista niiden maksettavaksi yhteisvastuullisesti asetetun sakon määrän osalta. Tästä seuraa, että kukin näistä yhtiöistä on voinut saattaa unionin yleisen tuomioistuimen valvottavaksi sen, onko riidanalaisen päätöksen 2 artiklan c alakohdan määräys, jonka mukaan niiden on maksettava yhteisvastuullisesti siinä määrätty 53 550 000 euron suuruinen sakko, unionin oikeuden mukaan laillinen. Kumoamistuomioihin liittyvän taannehtivan vaikutuksen (yhdistetyt asiat 97/86, 99/86, 193/86 et 215/86, Asteris ym. v. komissio, tuomio 26.4.1988, Kok., s. 2181, 30 kohta) ja tuomion ehdottoman oikeusvoimavaikutuksen vuoksi (asia C-310/97 P, komissio v. AssiDomän Kraft Products ym., tuomio 14.9.1999, Kok., s. I-5363, 54 kohta; asia C-239/99, Nachi Europe, tuomio 15.2.2001, Kok., s. I-1197, 26 kohta ja asia C-372/97, Italia v. komissio, tuomio 29.4.2004, Kok., s. I-3679, 36 kohta) Alstom tai Areva T & D SA, jos niiden kanteet hyväksyttäisiin, voitaisiin vapauttaa kaikesta todettuun rikkomiseen liittyvästä vastuusta ja velvollisuudesta maksaa niille tästä rikkomisesta määrätty sakko komissiolle, taikka velvollisuudesta osallistua osuuttaan vastaavalla määrällä kyseisen sakon maksamiseen, jos joku niiden yhteisvelallisista maksaisi tämän sakon.

229 Sitä, että – kuten Alstom väittää – osuuksien luovutussopimuksessa oleva velkojen takaamista koskeva lauseke voi tehdä tyhjäksi sen hyödyn, jonka tämä yhtiö voisi saada asiassa T-121/07 nostamastaan kanteesta, on pidettävä asianosaisten välillä tehdystä sopimuksesta aiheutuvana oikeudellisena vaikutuksena eikä itse riidanalaisesta päätöksestä aiheutuvana vaikutuksena. Kuten riidanalaisen päätöksen 368 perustelukappaleen loppuosasta ilmenee, se, että osuuksien luovutussopimuksessa on sovittu tällaisesta velkojen takaamisesta, ei vaikuta riidanalaisen päätöksen laillisuuteen. On nimittäin muistutettava, että EY 81 artikla ja, analogisesti, ETA-sopimuksen 53 artikla ovat ehdottomia määräyksiä, jotka ovat välttämättömiä Euroopan yhteisölle ja Euroopan talousalueelle annettujen tehtävien täyttämiseksi (ks. vastaavasti asia C-8/08,

T-Mobile Netherlands ym., tuomio 4.6.2009, Kok., s. I-4529, 49 kohta oikeuskäytäntöviittauksineen), joten näille yhtiöille näiden määräysten rikkomisesta aiheutuvaa vastuuta ja seuraamuksia ei voida jättää niiden vapaaseen määräämisvaltaan.

230 Ei siis voida katsoa, että riidanalaisen päätöksen 2 artiklan c alakohdalla, jossa Alstomin ja Areva T & D SA:n maksettavaksi määrätään yhteisvastuullisesti 53 550 000 euron suuruinen sakko, loukattaisiin periaatetta, joka koskee oikeutta tehokkaisiin oikeussuojakeinoihin.

231 Näin ollen ne perusteet ja väitteet, jotka koskevat oikeutta tehokkaisiin oikeussuojakeinoihin, on perusteettomina hylättävä.

232 Lopuksi on tutkittava ne perusteet ja väitteet, joiden mukaan komissio on rikkonut EY 7 artiklaa ja yhdenvertaisen kohtelun periaatetta sekä suhteellisuusperiaatetta, koska se on velvoittaessaan Alstomin ja Areva T & D SA:n maksamaan sakon yhteisvastuullisesti siirtänyt kansalliselle tuomioistuimelle tai välimiehelle vallan päättää, mikä on kunkin rangaistun yhtiön vastuu todetusta rikkomisesta, ja, näin ollen, millä määrällä niiden kunkin on osallistuttava sakon maksamiseen, ja koska se on asettanut Areva T & D SA:lle velvollisuuden maksaa komissiolle ne summat, jotka loppujen lopuksi kuuluvat Alstomin maksettaviksi.

233 EY 5 artiklan perusteella Euroopan yhteisö toimii sille perustamissopimuksella annetun toimivallan ja asetettujen tavoitteiden rajoissa. Sillä on näin vain rajoitettu erityistoimivalta (ks. lausunto 2/94, 28.3.1996, Kok., s. I-1759, 23 kohta). EY 7 artiklan 1 kohdan mukaan itse yhteisön toimielimet, jotka – kuten komissio – myötävaikuttavat yhteisölle annettujen tehtävien toteuttamisen varmistamiseen, toimivat nekin niille perustamissopimuksella annettujen toimivaltuuksien rajoissa. Toimielin ei voi

kieltäytyä käyttämästä toimivaltaansa, sillä muutoin se laiminlyö sen tehtävän, joka sillä EY 7 artiklan 1 kohdan mukaan on yhteisölle uskottujen tehtävien toteuttamisessa.

234 Kun komissio aloittaa, kuten nyt esillä olevassa asiassa, menettelyn tehdäkseen päätöksen, jolla todetaan EY 81 artiklan ja ETA-sopimuksen 53 artiklan rikkominen, se on asetuksen N:o 17 15 artiklan 2 kohdan ja asetuksen N:o 1/2003 23 artiklan 2 kohdan perusteella vain toimivaltainen toteamaan tämän rikkomisen ja määräämään sakkoja siihen tahallisesti tai tuottamuksellisesti osallistuneille yrityksille. Komissio ei voi rajoitetun erityistoimivallan periaatetta loukkaamatta delegoida kolmansille sille edellä mainituilla säännöksillä annettuja valtuuksia (ks. vastaavasti komissiolla asetuksen N:o 17 3 artiklan nojalla olevista tutkintavaltuuksista asia T-201/04, Microsoft v. komissio, tuomio 17.9.2007, Kok., s. II-3601, 1264 kohta).

235 Tämän lisäksi on syytä muistuttaa, että joka kerta, kun komissio päättää kilpailuoikeuden nojalla määrätä sakkoja, sen on noudatettava yleisiä oikeusperiaatteita, joihin kuuluvat myös yhdenvertaisen kohtelun periaate ja suhteellisuusperiaate, sellaisina kuin unionin tuomioistuimet ovat niitä tulkinneet (asia T-59/02, Archer Daniels Midland v. komissio, tuomio 27.9.2006, Kok., s. II-3627, 315 kohta). Vakiintuneen oikeuskäytännön mukaan yhdenvertaisen kohtelun tai syrjintäkiellon periaate edellyttää, että toisiinsa rinnastettavia tilanteita ei kohdella eri tavoin eikä erilaisia tilanteita kohdella samalla tavoin, ellei tällaista kohtelua voida objektiivisesti perustella (asia 106/83, Sermide, tuomio 13.12.1984, Kok., s. 4209, 28 kohta; asia C-174/89, Hoche, tuomio 28.6.1990, Kok., s. I-2681, 25 kohta ja asia T-311/94, BPB de Eendracht v. komissio, tuomio 14.5.1998, Kok., s. II-1129, 309 kohta). Suhteellisuusperiaate puolestaan edellyttää sitä, että toimielinten toimet eivät ylitä niitä rajoja, jotka johtuvat siitä, mikä on asianmukaista ja tarpeellista kyseisellä lainsäädännöllä lainmukaisesti tavoiteltujen päämäärien toteuttamiseksi, koska silloin, kun on mahdollista valita usean tarkoituksenmukaisen toimenpiteen välillä, on valittava vähiten rajoittava, eivätkä toimenpiteistä aiheutuvat haitat saa olla liian suuria tavoiteltuihin päämääriin nähden (asia C-331/88, Fedesa ym., tuomio 13.11.1990, Kok., s. I-4023, 13 kohta ja asia

C-180/96, Yhdistynyt kuningaskunta v. komissio, tuomio 5.5.1998, Kok., s. I-2265, 96 kohta).

236 Toisin kuin Areva-ryhmän yhtiöt väittävät, komissio on nyt esillä olevassa asiassa riidanalaisessa päätöksessä määrittänyt ne osuudet, joilla Areva T & D SA ja Alstom vastaavat asianomaisen yrityksen osallistumisesta rikkomiseen 7.12.1992 ja 8.1.2004 välisenä aikana, ja näin ollen kummankin osuuden sen sakon määrästä, jonka ne ovat yhteisvastuullisesti velvollisia maksamaan komissiolle. Kuten edellä 215 kohdassa on todettu, on syytä katsoa, että koska riidanalaisessa päätöksessä ei toisin mainita, Areva T & D SA ja Alstom ovat molemmat yhtä lailla vastuussa asianomaisen yrityksen osallistumisesta rikkomiseen 7.12.1992 ja 8.1.2004 välisenä aikana, mistä seuraa, että molempien osuus yhteisvastuullisesti maksettavan sakon määrästä on lähtökohtaisesti 50 prosenttia. Koska nämä seikat ovat pääteltävissä itse riidanalaisesta päätöksestä, ei voida katsoa, että komissio olisi nyt esillä olevassa asiassa delegoinut kansalliselle tuomioistuimelle tai välimiehelle osan niistä valtuuksista, jotka sille on annettu EY 81 artiklan ja ETA-sopimuksen 53 artiklan rikkomisten toteamiseksi ja sanktioimiseksi.

237 Koska nyt tutkitut perusteet ja väitteet perustuvat väärään lähtökohtaan, ne on perusteettomina hylättävä.

238 Näin ollen Alstomin ja Areva-ryhmän yhtiöiden esittämät kanneperusteet ja väitteet, joiden mukaan riidanalaisen päätöksen 2 artiklan c alakohdassa Alstomin ja Areva T & D SA:n yhteisvastuullisesti maksettavaksi määrätyllä 53 550 000 euron suuruisella sakolla rikotaan EY 81 artiklan ja ETA-sopimuksen 53 artiklan nojalla määrättävien sakkojen yhteisvastuullista maksamista koskevia sääntöjä ja jotka lisäksi koskevat EY 7 artikla rikkomista, oikeusvarmuuden ja yhdenvertaisen kohtelun periaatteen sekä suhteellisuusperiaatteen loukkaamista, periaatteen, joka koskee oikeutta tehokkaisiin

oikeussuojakeinoihin, ja periaatteen, jonka mukaan rangaistukset on määrättävä yksilökohtaisesti, loukkaamista ja perusteluvelvollisuuden noudattamatta jättämistä, on kaikilta osiltaan hylättävä.

239 Vielä on toiseksi tutkittava peruste, jonka mukaan EY 81 artiklan ja ETA-sopimuksen 53 artiklan nojalla määrättävien sakkojen yhteisvastuullista maksamista koskevia sääntöjä on rikottu sen 25 500 000 euron suuruisen määrän osalta, jonka Areva-ryhmän yhtiöiden piti riidanalaisen päätöksen 2 artiklan c alakohdan mukaan maksaa yhteisvastuullisesti.

240 Komissio on riidanalaisen päätöksen 370 perustelukappaleessa ja 371 perustelukappaleen c kohdassa todennut, että Areva-ryhmän yhtiöiden voitiin katsoa olevan henkilökohtaisesti vastuussa asianomaisen yrityksen osallistumisesta rikkomiseen 9.1. ja 11.5.2004 välisenä aikana, koska ne olivat tuona aikana suoraan tai välillisesti johtaneet kyseistä yritystä ja koska ne siis muodostivat kilpailuoikeudessa tarkoitetun yhden ja saman yrityksen.

241 Edellä 134 ja 205 kohdassa esitetystä oikeuskäytännöstä ilmenee, ettei komissio tehnyt virhettä katsoessaan, että niiden yhtiöiden, joiden johdossa kilpailusääntöjä rikkonut yritys välittömästi tai välillisesti oli osallistuessaan rikkomiseen, voidaan katsoa olevan henkilökohtaisesti vastuussa tästä rikkomisesta. Areva-ryhmän yhtiöt eivät ole tässä perusteessa kiistäneet sitä, että Areva T & D SA ja Areva T & D AG johtivat välittömästi asianomaista yritystä 9.1. ja 11.5.2004 välisenä aikana, vaan ainoastaan sen, että Areva ja Areva T & D Holding olisivat välillisesti johtaneet tätä samaa yritystä kokonaan omistamiensa, sähkön siirto- ja jakelualalla toimivien tytäryhtiöidensä välityksellä. Edellä 144–152 kohdassa esitetyistä seikoista ilmenee kuitenkin, ettei komissio ole tehnyt virhettä katsoessaan, että Areva T & D SA ja Areva T & D AG olivat 9.1. ja 11.5.2004 välisenä aikana tosiasiallisesti Arevan ja Areva T & D Holdingin määräysvallassa ja päättivät viimeksi mainittujen markkinakäyttäytymisestä.

242 Näin ollen ei voida väittää, että komissio olisi loukannut EY 81 artiklan ja ETA-sopimuksen 53 artiklan nojalla määrättävien sakkojen yhteisvastuullista maksamista koskevia sääntöjä, kun se on riidanalaisen päätöksen 2 artiklan c alakohdassa määrännyt, että Areva-ryhmän yhtiöiden on vastattava yhteisvastuullisesti 25 500 000 euron määrästä.

243 Näin ollen ne perusteet ja väitteet, joilla kantajat ovat halunneet kyseenalaistaa niiden maksettavaksi riidanalaisen päätöksen 2 artiklan c alakohdassa määrätyn yhteisvastuullisen sakon, on perusteettomina hylättävä.

Puolustautumisoikeuksien kunnioittamisen periaatteen loukkaaminen ja asetuksen N:o 1/2003 27 artiklan 1 kohdan rikkominen

– Asianosaisten lausumat

244 Alstom moittii seitsemännessä kanneperusteessaan komissiota siitä, että se on riidanalaisessa päätöksessä loukannut puolustautumisoikeuksien kunnioittamista koskevaa periaatetta ja rikkonut asetuksen N:o 1/2003 27 artiklan 1 kohtaa siitä syystä, etteivät riidanalaisessa päätöksessä sen suhteen pysytetyt väitteet olleet yhteneväisiä väitetiedoksiannossa esitettyjen väitteiden kanssa. Se katsoo, ettei se ole voinut esittää näkemystään siitä ”yksinomaisesta vastuusta”, joka sillä on riidanalaisessa päätöksessä katsottu olevan sen vuoksi, että asianomainen yritys osallistui rikkomiseen 15.4.1988 ja 6.12.1992 välisenä aikana, sillä komissio oli väitetiedoksiannon 337 kohdassa todennut, että se olisi tällä perusteella ”solidaarisessa vastuussa” Areva T & D SA:n ja Areva T & D AG:n kanssa.

245 Komissio kiistää Alstomin lausumat ja vaatii väitteen hylkäämistä.

– Unionin yleisen tuomioistuimen arviointi asiasta

246 Puolustautumisoikeuksien kunnioittaminen kaikissa sellaisissa menettelyissä, joissa voidaan määrätä seuraamuksia – erityisesti sakkoja tai uhkasakkoja – on yhteisön oikeuden perusperiaate, jota on noudatettava, vaikka kyse on luonteeltaan hallinnollisesta menettelystä (asia 85/76, Hoffmann-La Roche v. komissio, tuomio 13.2.1979, Kok., s. 461, Kok. Ep. IV, s. 341, 9 kohta; asia C-176/99 P, ARBED v. komissio, tuomio 2.10.2003, Kok., s. I-10687, 19 kohta ja edellä 87 kohdassa mainittu asia BASF v. komissio, tuomion 44 kohta).

247 Puolustautumisoikeuksien kunnioittaminen edellyttää, että asianomainen yritys saa hallinnollisen menettelyn kuluessa ilmaista asianmukaisesti näkemyksensä esiin tuotujen tosiseikkojen ja olosuhteiden paikkansapitävyydestä ja merkityksestä sekä niistä asiakirjoista, joita komissio on käyttänyt kilpailuoikeuden rikkomista koskevan väitteensä tukena (yhdistetyt asiat 100/80-103/80, Musique Diffusion française ym. v. komissio, tuomio 7.6.1983, Kok., s. 1825, Kok. Ep. VII, s. 133, 10 kohta ja edellä 61 kohdassa mainittu asia Aalborg Portland ym. v. komissio, tuomion 66 kohta).

248 Asetuksessa N:o 1/2003 säädetään vastaavasti samalla tavoin kuin asetuksessa N:o 17 ennen sitä, että osapuolille on lähetettävä väitetiedoksianto, jossa on esitettävä selkeästi kaikki ne olennaiset seikat, joihin komissio menettelyn tässä vaiheessa perustaa näkemyksensä. Tämä voidaan kuitenkin tehdä tiivistelmänomaisesti, eikä päätöksen tarvitse välttämättä täydellisesti vastata väitetiedoksiantoa (edellä 247 kohdassa mainittu asia Musique Diffusion française ym. v. komissio, tuomion 14 kohta ja edellä 61 kohdassa mainittu asia Aalborg Portland ym. v. komissio, tuomion 67 kohta), sillä väitetiedoksianto on valmisteleva asiakirja, jossa tosiseikoista ja oikeudellisista seikoista tehdyt arviot ovat täysin väliaikaisia (ks. edellä 61 kohdassa mainittu asia Aalborg Portland ym. v. komissio, tuomion 67 kohta oikeuskäytäntöviittauksineen

ja asia C-413/06 P, Bertelsmann ja Sony Corporation of America v. Impala, tuomio 10.7.2008, Kok., s. I-4951, 63 kohta oikeuskäytäntöviittauksineen). Tästä syystä komissio voi ja sen jopa täytyy ottaa huomioon hallinnollisessa menettelyssä esille tulleet seikat muun muassa luopuakseen sellaisista väitteistä, jotka ovat osoittautuneet perusteettomiksi (edellä 247 kohdassa mainittu asia Musique Diffusion française ym. v. komissio, tuomion 14 kohta ja edellä 61 kohdassa mainittu asia Aalborg Portland ym. v. komissio, tuomion 67 kohta).

249 Alstom väittää tässä väitteessään, että komissio on loukannut puolustautumisoikeuksien kunnioittamisen periaatetta, koska se on riidanalaisessa päätöksessä luopunut väitteestä, jonka se oli aikaisemmin väitetiedoksiannon 337 kohdassa esittänyt Areva T & D SA:ta ja Areva T & D AG:tä vastaan ja jossa se katsoi näiden yhtiöiden olevan henkilökohtaisesti vastuussa asianomaisen yrityksen osallistumisesta rikkomiseen 15.4.1988 ja 6.12.1992 välisenä aikana.

250 Komissio, joka kiistää Alstomin väitteen, jonka mukaa se ei olisi ilmoittanut sille, että se katsoi sen olevan yksin vastuussa 15.4.1988 ja 6.12.1992 välisenä aikana tapahtuneesta rikkomisesta, väittää väitetiedoksiannon 337 kohdasta, kun sitä luetaan yhdessä sen 331 kohdan kanssa, ilmenevän, että sen aikomuksena oli katsoa Alstomin olevan yksin vastuussa asianomaisen yrityksen osallistumisesta rikkomiseen 15.4.1988 ja 6.12.1992 välisenä aikana. Tämä kiistäminen huomioiden on aluksi ratkaistava, onko tämä väite perusteltu.

251 Komissio palautti väitetiedoksiannon 331 kohdassa mieliin unionin tuomioistuinten oikeuskäytännön, joka liittyy olettamaan siitä, että emoyhtiöt ovat vastuussa tytäryhtiönsä kilpailunvastaisesta käyttäytymisestä sillä perusteella, että ensin mainitut omistavat kokonaan tai osittain toiseksi mainittujen osakepääoman.

252 Komissio huomautti väitetiedoksiannon 336 kohdassa, että Alstom ja sen oikeudelliset ja taloudelliset edeltäjät omistivat kokonaan tai melkein kokonaan niiden oikeudellisten yksikköjen osakepääoman, jotka olivat osallistuneet väitetiedoksiannossa kuvattuun kollusiiviseen käyttäytymiseen ja joita olivat yhtäältä Alsthom SA (France), GEC Alsthom SA, Kléber Eylau, GEC Alsthom T & D SA ja Alstom T & D SA, jonka oikeudellinen ja taloudellinen seuraaja on Areva T&D SA, ja toisaalta Sprecher Energie, GEC Alsthom T&D, Alstom T & D AG, Alstom Power (Schweiz) ja Alstom AG (Suisse), jonka oikeudellinen ja taloudellinen seuraaja on Areva T & D AG.

253 Komissio esitti väitetiedoksiannon 337 kohdassa, että väitetiedoksiannon 331 kohdassa esitetyistä syistä se aikoi katsoa, että Alstom, Areva T & D SA ja Areva T & D AG olivat yhdessä ja solidaarisesti vastuussa asianomaisen yrityksen osallistumisesta rikkomiseen 15.4.1988, jolloin kyseinen yritys liittyi GQ-sopimukseen, ja 8.1.2004, jolloin Alstom-ryhmä luovutti sähkön siirto- ja jakelualansa Areva-ryhmälle, välisenä aikana.

254 Väitetiedoksiannon 337 kohdan selvän sanamuodon perusteella on syytä katsoa, että Alstom on oikeassa väittäessään, että väitetiedoksiannossa ilmaistiin komission aikomus katsoa Areva T & D SA:n ja Areva T & D AG:n olevan henkilökohtaisesti vastuussa asianomaisen yrityksen osallistumisesta rikkomiseen 15.4.1988 ja 6.12.1992 välisenä aikana. Siltä osin kuin komissio katsoo riidanalaisessa päätöksessä yksin Alstomin olevan vastuussa tänä samana aikana tapahtuneesta rikkomisesta, se siis luopuu väitteestä, jonka se oli alun perin väitetiedoksiannossa esittänyt Areva T & D SA:ta ja Areva T & D AG:tä vastaan, eikä riidanalainen päätös vastaa tältä osin väitetiedoksiantoa.

255 Asiakirja-aineistosta ilmenee, että Areva-ryhmän yhtiöt olivat väitetiedoksiantoon antamassaan vastauksessa antaneet komissiolle lisätietoja, jotka osoittivat Areva

T & D SA:ta ja Areva T & D AG:tä vastaan esitettyjen väitteiden perusteettomuuden. Komission vetoamasta riidanalaisen päätöksen 344 perustelukappaleesta nimittäin ilmenee sen ottaneen huomioon, että Areva-ryhmän yhtiöt olivat väitetiedoksiantoon antamassaan vastauksessa todenneet, että vain Alstomin oli katsottava olevan vastuussa rikkomisesta ainakin vuoteen 1993 asti, koska Alstom-ryhmän sittemmin muodostanut yksikkö käytti suoraa määräysvaltaa sähkön siirto- ja jakelualalla vuosien 1988 ja 1993 välisenä aikana aina Alstom T & D SA:n edeltäjän eli GEC Alsthom T & D SA:n perustamiseen saakka. Komissio on riidanalaisen päätöksen 20, 357 ja 366 perustelukappaleessa todennut, että Areva T & D SA ja Areva T & D AG, silloisilla toiminimillään, eivät olleet olleet olemassa ennen 7.12.1992, jolloin Alstom-ryhmän GIS-alan toiminnot Ranskassa annettiin Kléber Eylaulle, eivätkä ennen 22.12.2003, jolloin Alstom-ryhmän GIS-alan toiminnot Sveitsissä annettiin Alstom (Schweiz) Servicesille, ja se on riidanalaisen päätöksen 358 ja 371 perustelukappaleessa päätellyt tästä, että näiden yhtiöiden ei voitu katsoa olevan henkilökohtaisesti vastuussa asianomaisen yrityksen osallistumisesta rikkomiseen 15.4.1988 ja 6.12.1992 välisenä aikana.

256 On siis syytä tutkia, onko Alstomin vastuu lisääntynyt siitä syystä, että komissio kieltäytyi riidanalaisessa päätöksessä katsomasta, että Areva T & D SA ja Areva T & D AG olisivat henkilökohtaisesti vastuussa asianomaisen yrityksen osallistumisesta rikkomiseen 15.4.1988 ja 6.12.1992 välisenä aikana.

257 Sakkojen maksamisen yhteisvastuullisuudesta aiheutuvista vaikutuksista, sellaisina kuin niitä kuvataan edellä 205 ja 215 kohdassa, on syytä todeta sen seikan, että yksin Alstomin on riidanalaisessa päätöksessä katsottu olevan vastuussa asianomaisen yrityksen osallistumisesta rikkomiseen 15.4.1988 ja 6.12.1992 välisenä aikana, muuttaneen sen oikeudellista asemaa, ja että väitetiedoksiannon ja riidanalaisen päätöksen edellä 254 kohdassa todettu toisiaan vastaamattomuus oli sille vastainen. Kun komissio on kieltäytynyt asettamasta Areva T & D SA:ta ja Areva T & D AG:tä henkilökohtaiseen vastuuseen asianomaisen yrityksen osallistumisesta rikkomiseen 15.4.1988

ja 6.12.1992 välisenä aikana ja kun se näin ollen on kieltäytynyt määräämästä niille yhteisvastuullisesti Alstomin kanssa maksettavaa sakkoa, se on vyöryttänyt koko vastuun ja näin olen koko sakon loppujen lopuksi Alstomille, vaikka sakkojen maksamisen yhteisvastuullisuuden perusteella kukin yhteisvastuullisista yhteisvelallisista olisi loppujen lopuksi vastannut toisiin nähden vain omasta osuudestaan yhteisvastuullisesti maksettavan sakon määrästä.

258 Väitetiedoksiannon väliaikainen luonne mahdollisti tosin tässä asiassa sen, että komissio luopui siinä Areva T & D SA:ta ja Areva T & D AG:tä vastaan esittämästään väitteestä, kun huomioon otetaan Arevan hallinnollisen menettelyn aikana esittämät lisätiedot, jotka olisivat sen oikeuttaneet. Koska tämä luopuminen oli kuitenkin Alstomille vastainen, sitä ei olisi saanut tehdä antamatta viimeksi mainitulle mahdollisuutta esittää asianmukaisesti näkökantansa.

259 Komissio toteaa riidanalaisen päätöksen 344 perustelukappaleessa Areva-ryhmän yhtiöiden väitetiedoksiantoon antamassaan vastauksessa esittämistä huomautuksista, joiden mukaan yksin Alstomin voitiin katsoa olevan vastuussa asianomaisen yrityksen osallistumisesta rikkomiseen 15.4.1988 ja 6.12.1992 välisenä aikana (ks. edellä 255 kohta), että Alstom myönsi nimenomaisesti väitetiedoksiantoon antamassaan vastauksessa, että sille oli annettu tietoja Areva-ryhmän yhtiöiden väitetiedoksiantoon antamasta vastauksesta Alstom-ryhmän ja Areva-ryhmän luovutussopimuksessa sopimien edellytysten mukaisesti ja että se oli yksityiskohtaisesti käsitellyt Areva-ryhmän esittämät, vastuuta koskevat väitteet. Se lisää, että niin Alstomilla kuin Areva-ryhmän yhtiöilläkin oli ollut tilaisuus 18. ja 19.7.2006 pidetyssä kuulemistilaisuudessa uudistaa lausumansa ja vastata toisen osapuolen lausumiin. Komissio selvittää riidanalaisen päätöksen 345–347 perustelukappaleessa niitä lausumia, jotka Alstom oli esittänyt väitetiedoksiantoon antamassaan vastauksessa. Se huomauttaa 347 perustelukappaleessa erityisesti, että Alstom oli kiistänyt aktiivisesti osallistuneensa GIS-alan toimintoihin tai siihen liittyneeseen kartelliin ennen vuotta 1993, koska sähkön siirto- ja jakelujaosto, jonka nimeksi oli sittemmin annettu sähkön siirto- ja jakeluala (johon Alstom T & D SA ja Alstom T & D AG kuuluivat), oli aina

käyttäytynyt markkinoilla kuin itsenäinen yritys, sekä ennen kuin se oli saanut oikeushenkilöllisyyden että sen jälkeen, ja että se oli väittänyt, että sähkön siirto- ja jakelualaa ja näin ollen Areva T & D SA:n ja Areva T & D AG:n oli katsottava olevan vastuussa rikkomisesta.

260 Alstom ei ole riitauttanut riidanalaisen päätöksen 344, 345 ja 347 perustelukappaleen sisältöä. Tämä todistaa oikeudellisesti riittävällä tavalla sen, että Alstom on voinut ottaa kantaa jopa ennen riidanalaisen päätöksen tekemistä periaatteeseen, joka koskee sen yksinomaista vastuuta siitä, että asianomainen yritys osallistui rikkomiseen 15.4.1988 ja 6.12.1992 välisenä aikana, ja sen, että se on saanut tiedon Areva-ryhmän yhtiöiden väitetiedoksiantoon antamassaan vastauksessa esittämistä lausumista. Tämä osoittaa myös sen, että Alstom on kyennyt esittämään ne syyt, joiden vuoksi se katsoi, ettei alun perin Areva T & D SA:ta ja Areva T & D AG:tä vastaan väitetiedoksiannossa esitetystä väitteestä ollut syytä luopua.

261 Tämän vahvistaa kuulemismenettelystä vastaavan neuvonantajan 15.1.2007 laatima lopullinen kertomus, jossa todetaan, että kun väitetiedoksiantoon annetut kirjalliset vastaukset ja sitä seurannut kirjeenvaihto sekä kuulemistilaisuuden tulokset otetaan huomioon, väitetiedoksiannossa kuvattua rikkomisen kestoa oli lyhennetty erityisesti Areva T & D SA:n ja Areva T & D AG:n osalta ja että nyt esillä olevassa asiassa oli kunnioitettu kaikkien menettelyn osapuolten oikeutta tulla kuulluksi.

262 Koska on näytetty toteen, että Alstom on pystynyt asianmukaisesti esittämään tätä koskevan kantansa ennen riidanalaisen päätöksen tekemistä, on syytä katsoa, ettei Alstomin puolustautumisoikeuksia ole loukattu sillä, etteivät väitetiedoksianto ja riidanalainen päätös vastanneet toisiaan siitä syystä, että viimeksi mainitussa ei katsottu Areva T & D SA:n ja Areva T & D AG:n olevan henkilökohtaisessa vastuussa asianomaisen yrityksen osallistumisesta rikkomiseen 15.4.1988 ja 6.12.1992 välisenä aikana.

263 Alstomin seitsemännessä kanneperusteessaan esittämä väite, jonka mukaan puolustautumisoikeuksien kunnioittamisen periaatetta ei ole noudatettu ja asetuksen N:o 1/2003 27 artiklan 1 kohtaa on rikottu, on näin ollen hylättävä.

Riidanalaisen päätöksen 2 artiklan b ja c alakohdassa Alstomille ja Areva-ryhmän yhtiöille määrättyjen sakkojen perusmäärän korottaminen 50 prosentilla

– Asianosaisten lausumat

264 Alstom väittää kolmeen osaan jakautuvassa viidennessä kanneperusteessaan, että komissio on korottanut 50 prosentilla sille riidanalaisen päätöksen 2 artiklan b ja c alakohdassa määrättyjen sakkojen perusmäärää sen raskauttavan olosuhteen perusteella, että asianomainen yritys oli kartellin ”eurooppalaisena sihteerinä” toimiessaan toiminut sen johtajana.

265 Alstomin viidennen kanneperusteen ensimmäisen osan mukaan komission arviointi, jonka mukaan asianomainen yritys oli kartellin ”eurooppalaisena sihteerinä” toimiessaan toiminut sen johtajana, on virheellinen.

266 Alstom myöntää, että asianomainen yritys oli toiminut kartellin ”eurooppalaisena sihteerinä ’noin vuodesta 2000’ alkaen aina vuoteen 2004 asti”. Samoin se myöntää, että

”asianomaisen yrityksen toiminta kartellin ’eurooppalaisena sihteerinä’ on voinut antaa sille keskeisen tai ’yhteyshenkilön’ aseman’ kartellissa ja että ’on selvää, että tietojen keskittämisen ja/tai jakamisen vaikutuksesta kartelli on toiminut tehokkaammin”. Se ei kiistä sitä, että ”eurooppalaisena sihteerinä” toimiminen tarkoitti ”keskittämisen vastattavaksi ottamista, eurooppalaisten osallistujien ja niiden sekä japanilaisten [osallistujien] välisen viestinnän kokoamista ja ylläpitoa, [GIS-]hankkeiden jakamista osallistujilta saatujen ilmoituslomakkeiden mukaisesti ja mekaanisten periaatteiden (kiintiöt) soveltamista, tai vielä tiettyjen, mutta ei kaikkien, kokousten aineellista hoitamista”. Se myöntää lopuksi, että se oli kartellin ”eurooppalaisena sihteerinä merkinnyt muistiin kunkin osallistujan kiintiöiden kehittymisen [GIS-]hankkeiden jakamisen jälkeen ja sitten asiakkailta saadut tilaukset”.

267 Alstom katsoo tästä huolimatta, ettei sen voida katsoa toimineen kartellin johtajana sen vuoksi, että se oli toiminut ”eurooppalaisena sihteerinä”, koska, kuten riidanalaisesta päätöksestä ja komission asiakirja-aineistosta ilmenee, kartellin muut jäsenet olivat pakottaneet sen toimimaan tässä tehtävässä ensin tilapäisesti vuoden 2000 ja maaliskuun 2002 välisenä aikana ja sitten tämän ajankohdan jälkeen vakituisesti. Väitetiedoksiannosta, riidanalaisesta päätöksestä ja komission asiakirja-aineistoista ilmenee sen mukaan, että ”eurooppalaisen sihteerin” tehtävät olivat olleet luonteeltaan puhtaasti hallinnollisia eivätkä ne olleet aiheuttaneet sitä, että asianomainen yritys olisi johtanut rikkomista tai yllyttänyt siihen enemmän kuin kartellin muut jäsenet.

268 Alstomin viidennen kanneperusteen toinen osa koskee pääasiallisesti suuntaviivojen 2 kohdan kolmannen luetelmakohdan rikkomista ja perusteluvelvollisuuden laiminlyöntiä. Niitä seikkoja, jotka tavanomaisesti otetaan huomioon luonnehdittaessa suuntaviivojen 2 kohdan kolmannessa luetelmakohdassa tarkoitettua johtajana toimimista, ei nyt esillä olevassa asiassa joko ollut ollenkaan olemassa tai ne olivat yhteisiä kaikille kartellin jäsenille. Tietyt sellaiset seikat, jotka ovat ratkaisevan tärkeitä

sille, että yrityksen voidaan katsoa toimineen johtajana, puuttuvat nyt esillä olevassa asiassa. Alstom ei ollut uhkaillut kartelliin osallistumattomia kilpailijoita eikä tehnyt päätöksiä kartellin laajentumisesta tai sen suhteista ulkopuolisiin. Sen tehtäviin ei myöskään ollut kuulunut sen valvominen, noudattivatko kartellin jäsenet kartellia. Sen asema relevanteilla markkinoilla ei ollut ollut määräävä suhteessa muihin yhtiöihin kuten Siemensiin ja ABB:hen, joiden markkinaosuudet olivat suuremmat kuin Alstomin, eikä se olisi mahdollistanut sitä, että se olisi voinut painostaa kilpailijoitaan. Kun otetaan huomioon oikeuskäytäntö, Alstomin ei voida myöskään katsoa olleen kartellin tai sen toimintasääntöjen aatteellinen alullepanija tai suunnittelija, koska vuonna 1988 tehdyn ensimmäisen sopimuksen oli allekirjoittanut yhdeksän eurooppalaista yhtiötä ja koska viimeksi mainitut olivat yhdessä järjestäneet kartellin. Tietyt johtajana toimimiselle ominaiset piirteet eivät olleet olleet tunnusomaisia vain Alstomille vaan myös kaikille kartellin jäsenille tai joillekin muille sen jäsenille. Näin kartellin strategisten kokousten valmistelu ja niihin osallistuminen sekä tämän osallistumisen yleisyys olivat olleet Alstomia, Siemensiä ja ABB:tä yhdistäviä tekijöitä kartellin hoitoon liittyvien, niin kutsuttujen ”liikkeenjohdollisten” kokousten ja Eurooppa–Japani-yhteiskomitean kokousten osalta. Kaikki kartellin jäsenet olivat osallistuneet Eurooppa–Japani-yhteiskomitean kokouksia varten kokoontuneisiin työryhmiin ja pidettyihin valmisteleviin kokouksiin. Ei ole näytetty toteen, että Alstom olisi ollut kartellissa muita aloitteellisempi tai että se olisi toiminut itsenäisesti esimerkiksi silloin, kun kartellissa säännöllisesti vaihdettiin koodit. Ohjeiden noudattamisen, valvonnan ja kurin olivat kartellissa varmistaneet sen jäsenet, jotka ajoivat siinä omaa etuaan, ja sitä, noudattivatko kartellin japanilaiset jäsenet velvollisuuksiaan, valvoi Eurooppa-komitea. Näin ollen komissio ei olisi pelkästään sen toiminnasta ”eurooppalaisena sihteerinä” saanut päätellä raskauttavaa olosuhdetta, joka liittyi siihen, että Alstomilla olisi ollut muita merkittävämpi ja kartellin jatkumisen kannalta jopa ratkaiseva asema sen toiminnassa. Komissio ei lisäksi ole asianmukaisesti ja riittävästi perustellut päätelmiään, joiden mukaan kartellin ”eurooppalaisella sihteerillä” oli ollut erittäin merkittävä ja todellisuudessa olennainen asema kartellin toiminnassa, koska se oli uhrannut huomattavia varoja ja tehnyt sen sisällä aloitteita.

269 Alstomin viidennen kanneperusteen kolmas osa koskee yhdenvertaisen kohtelun periaatteen ja suhteellisuusperiaatteen loukkaamista. Komissio on loukannut

yhdenvertaisen kohtelun periaatetta, koska se on rikkomisen johtajana toimimiseen liittyvän raskauttavan olosuhteen kannalta katsoen kohdellut asianomaista yritystä samalla tavoin kuin Siemensiä, vaikka ne eivät ole olleet toisiinsa rinnastettavassa tilanteessa, ja eri tavalla kuin ABB:tä ja todettuun rikkomiseen osallistuneita japanilaisia yrityksiä, vaikka nämä ovat olleet sen tilanteeseen rinnastettavassa tilanteessa. Alstom väittää myös suhteellisuusperiaatetta loukatun, koska asianomaista yritystä ja Siemensiä on kohdeltu samalla tavalla.

270 Areva-ryhmän yhtiöt riitauttavat neljään osaan jakautuvassa kuudennessa kanneperusteessaan sen, että niille riidanalaisen päätöksen 2 artiklan c alakohdassa määrätyn sakon perusmäärää on korotettu siitä syystä, että asianomainen yritys oli kartellin ”eurooppalaisena sihteerinä” toimiessaan toiminut sen johtajana.

271 Areva-ryhmän yhtiöiden kuudennen kanneperusteen ensimmäinen osa koskee asetuksen N:o 1/2003 23 artiklan 2 kohdan a alakohdan ja suuntaviivojen 2 kohdan rikkomista, joka johtuu siitä, että komissio on pitänyt niitä rikkomisen johtajana näyttämättä toteen, että ne olisivat toimineet johtotehtävissä tai aloitteentekijöinä kartellia toimeenpantaessa. Vaikka asianomainen yritys olikin hoitanut hallinnollisluonteisia täytäntöönpanotehtäviä ”eurooppalaisena sihteerinä” vuoden 1999 lopun ja toukokuun 2004 välisenä aikana, se ei sitä vastoin ollut koskaan toiminut johtotehtävissä tai aloitteentekijänä kartellissa. Kuten komission asiakirja-aineistosta ilmenee, työkokousten sihteeristö ei ollut antanut asianomaiselle yritykselle minkäänlaista ratkaisevaa vaikutusvaltaa kartellin strategisiin kysymyksiin. Viimeksi mainittuja oli käsitelty kartellin hoitoon liittyneissä kokouksissa, joiden puheenjohtajana oli toiminut ABB. Kartellin eurooppalaisen sihteerin toiminta oli lisäksi ajan kuluessa menettänyt merkitystä, eikä siitä enää maksettu edes palkkaa. Toisin kuin Siemensillä ja ABB:llä, asianomaisella yrityksellä ei ainakaan ollut ollut riittävää markkinavoimaa, jotta se olisi voinut toimia rikkomisen johtajana.

272 Areva-ryhmän yhtiöt väittävät kuudennen kanneperusteen toisessa osassa, että komission arviointi, joka koskee niiden toimien luonnetta, joista asianomainen yritys huolehti kartellin ”eurooppalaisena sihteerinä”, on virheellinen.

273 Areva-ryhmän yhtiöt myöntävät, että asianomainen yritys on ”hyvinkin ollut kartellin eurooppalainen sihteeri vuoden 1999 lopun ja toukokuun 2004 välisenä aikana” ja että se suoritti tällöin ”hallinnollisia toimia” tai ”välineellisiä tehtäviä”, jotka ”epäilemättä helpottivat kartellin toimintaa”. Tämän toiminnan sisällöstä ne myöntävät, että kartellin ”eurooppalainen sihteeri helpotti tietojen vaihtoa” kartellissa keskittämällä, keräämällä ja vaihtamalla tiettyjä kartellin toimintaan liittyviä tietoja. Ne myöntävät lisäksi, että kartellin ”eurooppalainen sihteeri” ”järjes[ti]” ja ”hoiti kartellin työkokousten sihteeristön toimintaa” ja että sen oli tässä yhteydessä laadittava esityslista sen mukaisesti, kuin ”kartellin kaikkien jäsenten keskusteluista ja ehdotuksista ilmeni”, ja sen oli ”tiivistettävä – – kartellin jäsenten vaatimukset ja ehdotukset ja – – keskustelujen lopputulos” etenkin GIS-hankkeita koskevien sopimusten osalta. Lopuksi niiden kirjelmistä ilmenee, että kartellin ”eurooppalaisella sihteerillä” oli ”vuoteen 2002” asti tehtävä ”[GIS-]hankkeita jaettaessa”.

274 Areva-ryhmän yhtiöt katsovat kaikesta huolimatta, ettei rikkomisen johtajana toimimista voida panna niiden vastuulle sen perusteella, että ne olivat toimineet ”eurooppalaisena sihteerinä”. Komissio on riidanalaisen päätöksen 512 perustelukappaleessa virheellisesti katsonut, että ”eurooppalaista sihteeriä” käytettiin kartellin jäsenten välisen kommunikaation välineenä ja että se kutsui kokoon kartellin toimeenpanemiseksi järjestetyt kokoukset ja toimi niissä puheenjohtajana. Kartellin sisäisestä tiedonkulusta on todettava, ettei voida katsoa, että ”eurooppalainen sihteeri” olisi toiminut voimansiirtohihnana kartellin eurooppalaisten jäsenten välillä, koska viimeksi mainitut vaihtoivat lähes puolet tiedoista kahdenvälisesti ja koska eurooppalaisen sihteerin toiminta tietojen välittäjänä oli selvästi vähentynyt syyskuun 1999 jälkeen. ”Eurooppalainen sihteeri” ei ollut enää hoitanut kokousten koollekutsumiseen liittyviä

tehtäviä GQ-sopimukseen perustuneen järjestelmän päättymisen jälkeen. Kyseinen sihteeri ei lisäksi olisi pystynyt yksin selviytymään kokousten aiheuttamasta käytännön työstä (seuranta, pöytäkirjojen laatiminen jne.) eikä taloudellisista kustannuksista, jotka jakautuivat kullekin vuorotellen. Olisi väärin katsoa, että ”eurooppalainen sihteeri” olisi toiminut kokousten puheenjohtajana siten, että se olisi hoitanut johtotehtäviä tai toiminut aloitteentekijänä kartellissa, koska se oli tässä yhteydessä vain kerännyt kunkin esittämät vaatimukset ja ehdotukset ja tehnyt niistä sekä keskustelujen lopputuloksista tiivistelmät. Areva-ryhmän yhtiöt väittävät, että joka tapauksessa komissio on tehnyt virheen, kun se on riidanalaisen päätöksen 513 perustelukappaleessa todennut, että sihteerin tehtävät olivat erittäin tärkeitä ja todellisuudessa olennaisia kartellin toiminnalle. Vuonna 2002 sen jälkeen kun Siemens lähti kartellista, GQ- ja EQ-sopimuksia oli lakattu soveltamasta, ja kartellin eurooppalaisen sihteerin tehtävät olivat kovasti yksinkertaistuneet. Se oli menettänyt etenkin yksinoikeutensa kokousten järjestämiseen, eikä se enää vastannut hankintasopimusten tekemisestä. ”Eurooppalainen sihteeri” oli näin ollen tyytynyt kartellin jäsenten päätösten pelkkiin täytäntöönpanotehtäviin helpottaen viimeksi mainitun toimintaa olematta silti sille välttämätön.

275 Areva-ryhmän yhtiöiden kuudennen kanneperusteen kolmannen osan mukaan komissio on loukannut yhdenvertaisen kohtelun periaatetta, koska se on kohdellut asianomaista yritystä samalla tavoin kuin Siemensiä, vaikka ne eivät ole olleet toisiinsa rinnastettavassa tilanteessa, ja eri tavalla kuin ABB:tä ja todettuun rikkomiseen osallistuneita japanilaisia yrityksiä, vaikka nämä ovat olleet sen tilanteeseen rinnastettavassa tilanteessa. Neljännen osan mukaan suhteellisuusperiaatetta on loukattu, koska ero asianomaisen yrityksen tekemän rikkomuksen vakavuuden ja kartellin muiden jäsenten tekemien rikkomusten vakavuuden välillä ei riitä oikeuttamaan niille määrättyjen sakkojen perusmäärän korottamista 50 prosentilla.

276 Komissio kiistää Alstomin ja Areva-ryhmän yhtiöiden lausumat ja vaatii niiden perusteiden ja väitteiden hylkäämistä.

– Unionin yleisen tuomioistuimen arviointi asiasta

277 Komissio katsoo riidanalaisen päätöksen 514 perustelukappaleessa muun ohella, että asianomainen yritys oli toiminut suuntaviivojen 2 kohdan kolmannessa luetelmakohdassa tarkoitettuna rikkomisen johtajana sen vuoksi, että se oli toiminut kartellin ”eurooppalaisena sihteerinä”. Se toteaa riidanalaisen päätöksen 514 ja 522 perustelukappaleessa, että Alstomille määrättävien sakkojen perusmäärää on korotettava 50 prosentilla, minkä jälkeen sakkojen määrä on 65 020 000 euroa, ja että Areva T & D SA:lle ja muille Areva-ryhmän yhtiöille määrättävien sakkojen perusmäärää on korotettava 50 prosentilla, minkä jälkeen sakkojen määrät ovat 53 550 000 euroa ja 25 500 000 euroa.

278 Kun tietyt yritykset joutuvat vastuuseen siitä, että useat yritykset ovat osallistuneet EY 81 artiklan ja ETA-sopimuksen 53 artiklan rikkomiseen, komission on, kun se asetuksen N:o 17 15 artiklan 2 kohdan ja asetuksen N:o 1/2003 23 artiklan 2 kohdan perusteella määrittää kullekin näistä yrityksistä sakkojen perusmäärän, tutkittava niiden johtaman yrityksen rikkomiseen osallistumisen vakavuus (ks. vastaavasti edellä 87 kohdassa mainittu asia Suiker Unie ym. v. komissio, tuomion 623 kohta; edellä 61 kohdassa mainittu asia Aalborg Portland ym. v. komissio, tuomion 92 kohta; edellä 219 kohdassa mainittu asia Groupe Danone v. komissio, tuomio 25.10.2005, 277 kohta). Tämä edellyttää erityisesti sitä, että on määritettävä kunkin yrityksen suhteellinen asema rikkomisessa sinä aikana, jona se osallistui siihen (ks. vastaavasti edellä 65 kohdassa mainittu asia komissio v. Anic Partecipazioni, tuomion 150 kohta; edellä 63 kohdassa mainittu asia Enichem Anic v. komissio, tuomion 264 kohta ja edellä 219 kohdassa mainittu asia Groupe Danone v. komissio, tuomio 25.10.2005, 277 kohta) jonkin kyseessä olevan yhtiön johdon alaisena. Tämä päätelmä on johdonmukainen seuraus rangaistusten ja seuraamusten yksilöllisyyden periaatteesta, sellaisena kuin se on palautettu mieliin edellä 219 kohdassa (ks. edellä 219 kohdassa mainittu asia Groupe Danone v. komissio, tuomio 25.10.2005, 278 kohta oikeuskäytäntöviittauksineen).

279 Suuntaviivojen 2 ja 3 kohdassa säädetään rangaistusten ja seuraamusten yksilöllisyyden periaatteen mukaisesti sakon perusmäärän muuttamisesta tiettyjen sellaisten raskauttavien ja lieventävien olosuhteiden perusteella, jotka ovat ominaisia kullekin rikkomiseen osallistuneelle yritykselle ja yhtiöille, joiden vastuulle tämä osallistuminen voidaan sitten panna. Sen 2 kohtaan sisältyy luettelo, joka ei ole tyhjentävä, niistä raskauttavista olosuhteista, jotka voidaan ottaa huomioon.

280 Yhden tai useamman yrityksen toiminta kartellin johtajana on otettava huomioon sakon määrää laskettaessa, koska tällä tavoin toimineiden yritysten on kannettava muihin yrityksiin verrattuna erityinen vastuu (edellä 134 kohdassa mainittu asia Tokai Carbon ym. v. komissio, tuomion 316 kohta; edellä 87 kohdassa mainittu asia BASF v. komissio, tuomion 281 kohta; ks. myös vastaavasti asia T-347/94, Mayr-Melnhof v. komissio, tuomio 14.5.1998, Kok., s. II-1751, 291 kohta). Sellaisina olosuhteina, joiden vuoksi sakon perusmäärän korottaminen voi olla perusteltua, suuntaviivojen 2 kohdassa olevan luettelon, joka ei ole tyhjentävä, kolmannessa luetelmakohdassa mainitaan yrityksen ”toiminta rikkomusten johtajana tai yllyttäjänä”.

281 Kuten suuntaviivojen 2 kohdan kolmannen luetelmakohdan sanamuodostakin ilmenee, johtajana toimimisen käsite on erotettava yllyttäjänä toimimisen käsitteestä. Yllyttäjänä toimiminen liittyy kartellin luomis- tai laajenemishetkeen, kun taas johtajana toimiminen liittyy kartellin toimintaan (edellä 87 kohdassa mainittu asia BASF v. komissio, tuomion 316 kohta). Koska riidanalaisessa päätöksessä katsotaan asianomaisen yrityksen toimineen vain rikkomisen johtajana, Alstomin ne väitteet, jotka tukeutuvat ”yllyttäjän” käsitteeseen, on näin perusteettomina hylättävä.

282 Arviointivirhettä ja suuntaviivojen 2 kohdan kolmannen luetelmakohdan rikkomista koskevat väitteet edellyttävät, että tämän jälkeen tarkistetaan, voiko komissio nyt

esillä olevassa asiayhteydessä aiheellisesti katsoa, että se seikka, että asianomainen yritys toimi kartellin sihteerinä, voitiin rinnastaa suuntaviivojen 2 kohdan kolmannessa luetelmakohdassa tarkoitettuun toimimiseen rikkomusten johtajana. Kun unionin yleinen tuomioistuin valvoo sen arvioinnin lainmukaisuutta, joka koskee asianomaisen yrityksen toimimista rikkomisen johtajana ja Alstomille ja Areva-ryhmän yhtiöille tästä syystä aiheutuvaa erityistä vastuuta, sen on rajoitettava tarkastelunsa niihin tosiasiallisiin olosuhteisiin, jotka riidanalaisessa päätöksessä esitetään todisteena tällaisesta toiminnasta.

283 Jotta yritystä voidaan pitää johtajana, sen on pitänyt toimia huomattavana alulle panevana voimana kartellissa (edellä 87 kohdassa mainittu asia BASF v. komissio, tuomion 374 kohta ja asia T-410/03, Hoechst v. komissio, tuomio 18.6.2008, Kok., s. II-881, 423 kohta), tai sen on ollut kannettava erityistä ja konkreettista vastuuta sen toiminnasta (ks. vastaavasti edellä 87 kohdassa mainittu asia BASF v. komissio, tuomion 300 kohta). Tätä olosuhdetta on arvioitava kokonaisvaltaisesti tapauksen asiayhteyteen nähden (ks. vastaavasti edellä 87 kohdassa mainittu asia BASF v. komissio, tuomion 299 ja 373 kohta). Tämä voidaan päätellä muun muassa siitä, että yritys spontaaneilla aloitteilla antaa alkusysäyksen kartellille (ks. vastaavasti edellä 87 kohdassa mainittu asia BASF v. komissio, tuomion 348, 370–375 ja 427 kohta ja em. asia Hoechst v. komissio, tuomion 426 kohta). Se voidaan myöskin päätellä kaikista niistä seikoista, jotka paljastavat sen, että yritys on omistautunut kartellin vakauden ja onnistumisen varmistamiseen (ks. vastaavasti edellä 87 kohdassa mainittu asia BASF v. komissio, tuomion 351 kohta). Näin on silloin, kun yritys on koordinoinut kartellia organisoimalla kartellin tosiasiallisesta toimeenpanosta vastaavan sihteeristön ja miehittämällä sen (ks. vastaavasti asia T-224/00, Archer Daniels Midland ja Archer Daniels Midland Ingredients v. komissio, tuomio 9.7.2003, Kok., s. II-2597, 246 ja 247 kohta). Samoin on silloin, kun on osoittautunut, että kyseisellä yrityksellä on ollut keskeinen rooli kartellin käytännön toiminnassa siten, että se on esimerkiksi järjestänyt useita kokouksia, keräännyt ja jakanut tietoja kartellin sisällä, ottanut tehtäväkseen edustaa kartellissa sen tiettyjä jäseniä tai useimmiten esittänyt kartellin toimintaan liittyviä ehdotuksia (ks. vastaavasti yhdistetyt asiat 96/82-102/82, 104/82, 105/82, 108/82 ja 110/82, IAZ International Belgium ym. v. komissio, tuomio

8.11.1983, Kok., s. 3369, 57 ja 58 kohta ja edellä 87 kohdassa mainittu asia BASF v. komissio, tuomion 404, 439 ja 461 kohta).

284 Se seikka, että jokin yritys painostaa kartellin muiden jäsenten käyttäytymistä tai jopa sanelee sen, ei sitä vastoin ole välttämätön edellytys sille, että tätä yritystä voitaisiin pitää kartellin johtajana (edellä 87 kohdassa mainittu asia BASF v. komissio, tuomion 374 kohta). Yrityksen asema markkinoilla tai sen voimavarat eivät nekään voi olla indisioita sen toiminnasta rikkomisen johtajana, vaikka ne liittyisivätkin siihen yhteyteen, jossa näitä indisioita on arvioitava (ks. vastaavasti edellä 283 kohdassa mainittu asia Archer Daniels Midland ja Archer Daniels Midland Ingredients v. komissio, tuomion 241 kohta ja edellä 87 kohdassa mainittu asia BASF v. komissio, tuomion 299 kohta).

285 Komissio on nyt esillä olevassa asiassa, kuten riidanalaisen päätöksen 511–513 perustelukappaleesta ilmenee, ottanut huomioon sen, että ”eurooppalainen sihteeristö” oli toimessaan kartellin koko keston ajan ja että se pysyi ajan kuluessa vakaana kartellin organisaation useiden ominaispiirteiden muuttumisesta huolimatta. Tällä sihteeristöllä oli monia tehtäviä. Komissio väittää riidanalaisen päätöksen 121–123, 131, 132, 142, 147–149, 157–161, 173, 185 ja 191–198 perustelukappaleeseen viitaten, että kartellin ”eurooppalainen sihteeristö” oli toiminut tiedotusvälineenä kartellin eurooppalaisten jäsenten sekä näiden ja japanilaisen sihteeristön välillä, että se oli kutsunut kokoukset koolle ja toiminut niiden puheenjohtajana ja että se oli ollut vastuussa kiintiöiden kirjaamisesta. Komission mukaan kyseisen sihteeristön viesteistä, GQ-sopimusten sekä EQ-sopimusten sisällöstä ja kartellin käytännön toiminnasta ilmenee selvästi, että kartellin ”eurooppalaisen sihteerin” toiminta oli olennaisen tärkeää. Kyseinen ”eurooppalainen sihteeri” oli aloitteita tekemällä ja uhraamalla huomattavia voimavaroja kartelliin tehnyt huomattavan palveluksen kartellille, ja se oli aivan erityisellä tavalla myötävaikuttanut sen asianmukaiseen toimintaan.

286 Aluksi on tarkistettava, voiko komissio asetuksen N:o 1/2003 23 artiklan 2 kohdan a alakohtaa ja suuntaviivojen 2 kohdan kolmatta luetelmakohtaa rikkomatta sekä arviointivirhettä tekemättä pelkästään riidanalaisessa päätöksessä todettujen tosiseikkojen perusteella, joita Alstom tai Areva-ryhmän yhtiöt eivät ole kiistäneet (ks. mm. edellä 266 ja 273 kohta), päätellä, että asianomainen yritys oli toiminut rikkomisen johtajana, koska se oli vuoden 1999 lopun ja 11.5.2004 välisen ajan toiminut kartellin ”eurooppalaisena sihteerinä” siten kuin riidanalaisen päätöksen 147 perustelukappaleesta ilmenee.

287 Tässä suhteessa on todettava, että kartellin ”eurooppalaisen sihteerin” suorittamat tehtävät antoivat sille johtajan aseman kartellin koordinoinnissa ja joka tapauksessa sen käytännön toiminnassa. Kuten komissio on riidanalaisessa päätöksessä aiheellisesti todennut, kyseinen ”eurooppalainen sihteeri” oli kartellin jäsenten välinen yhteyspiste ja sillä oli ratkaisevan tärkeä asema sen käytännön toiminnassa, sillä se helpotti tietojen vaihtoa kartellissa ja keskitti, keräsi ja vaihtoi kartellin muiden jäsenten kanssa kartellin toiminnan kannalta olennaisia ja etenkin GIS-hankkeita koskevia tietoja järjestämällä työkokouksia ja toimimalla niissä sihteerinä ja muuttamalla silloin tällöin niitä koodeja, joita käytettiin näiden kokousten tai yhteydenpitojen peittelemiseksi. Lisäksi komissio on voinut aiheellisesti riidanalaisen päätöksen 147 ja 513 perustelukappaleessa katsoa, että toimiminen kartellin ”eurooppalaisena sihteeristönä” oli merkittävä vastuu, joka edellytti huomattavia voimavaroja jo ajallisesti ja käyttöön annetun henkilöstön osalta. Jollei tämä sihteeristö olisi huolehtinut koordinoinnista ja keskitetystä järjestämisestä, kartelli ei epäilemättä olisi sen monitahoisuus huomioiden voinut toimia yhtä tehokkaasti. Kun lisäksi otetaan huomioon, ettei asianomaisen yrityksen ole kiistetty toimineen kyseisissä tehtävissä jatkuvasti vuoden 1999 loppupuolen ja 8.1.2004 välisen ajan, komissio on voinut aiheellisesti katsoa, että kyseinen yritys oli tässä tapauksessa ollut kartellin merkittävä liikkeellepaneva voima ja että se oli näin toiminut rikkomisen johtajana suuntaviivojen 2 kohdan kolmannessa luetelmakohdassa tarkoitetulla tavalla.

288 Tätä päätelmää ei voida asettaa kyseenalaiseksi Alstomin ja Areva-ryhmän yhtiöiden esittämillä muilla lausumilla.

289 Aluksi on huomautettava, ettei Alstomin riidanalaisesta päätöksestä esittämä arvostelu, jossa se tukeutuu tiettyihin väitetiedoksiannossa olleisiin, tosiseikkoja ja oikeudellisia seikkoja koskeviin arviointeihin, ole perusteltua (ks. edellä 264 kohta). Tästä riittää, kun muistutetaan, että väitetiedoksianto on valmisteleva asiakirja, jossa tosiseikoista ja oikeudellisista seikoista tehdyt arviot ovat täysin väliaikaisia (ks. edellä 248 kohta).

290 Niistä perusteista, jotka liittyvät rikkomisen johtajana toimimisen luonnehdintaan ja jotka tässä asiassa kantajien mukaan puuttuvat, eli uhkaukset kartelliin osallistumattomille yrityksille, kartellin laajentumista tai sen suhteita kolmansiin koskevien päätösten tekeminen tai vielä sen alkuunpanijana tai suunnittelijana toimiminen, on todettava, että nämä liittyvät kartellin luomiseen tai laajentamiseen ja näin ollen ”rikkomisen yllyttäjänä” toimimiseen, kuten edellä 281 kohdassa on muistutettu. Vaikka tällaiset seikat näin ollen voivatkin olla ratkaisevia katsottaessa, että tietty yritys on painostanut tai kannustanut muita yrityksiä kartellin perustamiseen tai siihen liittymiseen, ja näin ollen katsottaessa, että se on toiminut suuntaviivojen 2 kohdan kolmannessa luetelmakohdassa tarkoitettuna ”rikkomisen yllyttäjänä” (ks. vastaavasti edellä 87 kohdassa mainittu asia BASF v. komissio, tuomion 316 ja 321 kohta), ne eivät ratkaise asiaa silloin, kun kyse on siitä, voidaanko yrityksen katsoa toimineen rikkomisen johtajana, sillä tällöin riittää – kuten nyt esillä olevassa asiassa – sen osoittaminen, että kyseinen yritys on tavalla tai toisella toiminut huomattavana alulle panevana voimana kartellissa (ks. edellä 283 kohta).

291 Vaikka oletettaisiinkin, ettei asianomaisella yrityksellä ollut taloudellista valtaa tai riittävää arvovalta-asemaa, jotta se olisi voinut valvoa ja varmistaa kartellin noudattamisen, tämä ei riitä sulkemaan pois sitä, että se on voinut toimia suuntaviivojen 2 kohdan kolmannessa luetelmakohdassa tarkoitettuna rikkomisen johtajana. Kuten edellä 283 ja 284 kohdassa mainitusta oikeuskäytännöstä ilmenee, se seikka, ettei asianomainen yritys ole välttämättä kyennyt määräämään menettelystä, jota kartellin

muiden jäsenten on noudatettava, ei estä sitä, että se on tavalla tai toisella ja tässä tapauksessa hoitamalla pysyvästi kartellin ”eurooppalaisen sihteerin” – vaikkakin vain hallinnollisia – tehtäviä, toiminut huomattavana alulle panevana voimana kartellissa mahdollistamalla sen, että tämä on voinut toimia vakaasti ja tehokkaasti.

292 Alstomin väitteitä, joiden mukaan asianomainen yritys oli ”vuoden 2000 tienoilla” pakotettu toimimaan kartellin ”eurooppalaisena sihteerinä”, ei ole tässä oikeudenkäynnissä tuettu minkäänlaisilla asiakirjoilla, eivätkä S:n 15.9.2006 antama ilmoitus (ks. edellä 23 kohta) tai riidanalaisen päätöksen 147 ja 191 perustelukappale, joihin Alstom vetoaa, tue niitä. Alstom väitteillä, joiden mukaan asianomainen yritys ei spontaanisti ottanut vastaan kartellin ”eurooppalaisen sihteerin” tehtäviä tai joiden mukaan sen piti näitä tehtäviä hoitaessaan noudattaa tiettyjä kartellissa ennalta määriteltyjä sääntöjä, ei lisäksi suljeta pois sen toimimista rikkomisen johtajana. Tärkeää tässä suhteessa on se, että asianomainen yritys toimi tosiasiallisesti kartellin ”eurooppalaisena sihteerinä” pysyvästi vuoden 1999 loppupuolelta 8.1.2004 asti eli noin neljän vuoden ja kahden kuukauden ajan ja että se näin johti kartellin koordinointia ja sen käytännön toimintaa.

293 Samoin väitteet, joiden mukaan asianomainen yritys ei yksin hoitanut kaikkia kartellin ”eurooppalaisen sihteerin” tehtäviä, vaan kartellin sääntöjen perusteella muut yritykset voivat vaihtaa suoraan keskenään tiettyjä tietoja, järjestää kartellin kokouksia ja erityisesti kartellin hoitoon liittyviä kokouksia tai panna kartellin toimeen muun muassa GIS-hankkeita koskevien sopimusten osalta kartellin ”eurooppalaiseen sihteeriin” turvautumatta, eivät ole luonteeltaan sellaisia, että niillä voitaisiin kyseenalaistaa komission lausuma, jonka mukaan asianomainen yritys on toiminut rikkomisen johtajana kartellissa, koska se hoiti pysyvästi kaikkia kartellin ”eurooppalaiselle sihteerille” uskottuja tehtäviä. Alstomin mainitsemat riidanalaisen päätöksen 120, 122, 149, 152, 157, 162, 180, 182, 185, 194, 197, 205 ja 207 perustelukappale ja tämän oikeudenkäynnin asiakirja-aineiston asiakirjat eivät mahdollista päätelmää, jonka

mukaan ABB tai muut kartelliin osallistuneet yritykset, jotka eivät muodollisesti hoitaneet ”eurooppalaisen sihteerin” tehtäviä, olisivat käytännössä toimineet aineellisesti ottaen samalla tavalla kuin se kartellin toiminnassa niin taajuuden tai keston kuin merkittävyyden tai intensiteetinkin kannalta katsoen. Vaikka katsottaisiinkin, että kartelliin osallistuneet muut yritykset ja etenkin ABB olisivat nekin toimineet merkittävissä tehtävissä päättämällä kartellin yleisestä toimintamallista tai käyttämällä siinä vaikutusvaltaa, tällä voitaisiin enintään perustella sitä, että niiden katsottaisiin olevan vastuussa kartellin toiminnasta siitä syystä, että ne ovat toimineet rikkomisen johtajina, mutta sillä ei missään tapauksessa voida saattaa kyseenalaiseksi komission toteamusta, jonka mukaan asianomainen yritys oli toiminut ”rikkomisten johtajana” kartellissa hoitamalla pysyvästi kaikkia kartellin ”eurooppalaiselle sihteerille” annettuja tehtäviä (ks. vastaavasti edellä 87 kohdassa mainittu asia BASF v. komissio, tuomion 376 kohta).

294 On siis syytä katsoa, että komissio voi asetuksen N:o 1/2003 23 artiklan 2 kohdan a alakohtaa ja suuntaviivojen 2 kohdan kolmatta luetelmakohtaa rikkomatta tai arviointivirhettä tekemättä todeta, että asianomainen yritys toimi rikkomisen johtajana, koska se hoiti kartellin ”eurooppalaisen sihteerin” tehtäviä pysyvästi vuoden 1999 loppupuolelta 8.1.2004 asti.

295 Lisäksi on todettava, että koska riidanalaisen päätöksen 512 ja 513 perustelukappaleesta ilmenee selvästi komission päättelytapa, kun se katsoo asianomaisen yrityksen rikkomisen johtajaksi sillä perusteella, että asianomainen yritys oli toiminut koordinaattorina ja että sillä oli ollut keskeinen rooli kartellin käytännön toiminnassa, riidanalainen päätös on perusteltu oikeudellisesti riittävällä tavalla siten kuin edellä 283 kohdassa mainitussa oikeuskäytännössä tarkoitetaan. Alstomin väite, jonka mukaan riidanalaisen päätöksen perustelut ovat tältä osin puutteelliset, on näin ollen perusteettomana hylättävä. Lisäksi ja kuten komissio aiheellisesti toteaa, Alstomin omista kirjelmistä ilmenee, että se oli kyennyt ymmärtämään sen päättelytavan, jota

komissio käytti riidanalaisessa päätöksessä, kun se katsoi asianomaisen yrityksen rikkomisen johtajaksi.

296 Yhdenvertaisen kohtelun periaatteen ja suhteellisuusperiaatteen loukkaamista koskevalla väitteellä puolestaan pyritään pääasiallisesti kiistämään se, että Alstomille ja Areva-ryhmän yhtiöille määrättyjen sakkojen perusmäärän korottaminen 50 prosentilla olisi ollut tasapuolista.

297 Oikeuskäytännöstä ilmenee, että yhdenvertaisen kohtelun periaatteen noudattaminen, sellaisena kuin se on palautettu mieliin edellä 235 kohdassa, on sovitettava yhteen laillisuusperiaatteen noudattamisen kanssa, ja että laillisuusperiaatteen mukaan kukaan ei voi omaksi edukseen vedota toisen hyväksi tapahtuneeseen lainvastaisuuteen (ks. vastaavasti asia 134/84, Williams v. tilintarkastustuomioistuin, tuomio 4.7.1985, Kok., s. 2225, 14 kohta oikeuskäytäntöviittauksineen; asia T-308/94, Cascades v. komissio, tuomio 14.5.1998, Kok., s. II-925, 259 kohta ja edellä 131 kohdassa mainittu asia LR AF 1998 v. komissio, tuomion 367 kohta).

298 Edellä 235 kohdassa mieliin palautetun suhteellisuusperiaatteen noudattaminen edellyttää, etteivät sakot ole suhteettomia tavoiteltuun päämäärään, jona on kilpailuoikeuden noudattaminen, nähden ja että kilpailuoikeuden rikkomisesta määrätyn sakon määrän on oltava oikeassa suhteessa rikkomiseen kokonaisuutena arvioituna, kun huomioon otetaan muun muassa rikkomisen vakavuus (asia T-83/91, Tetra Pak v. komissio, tuomio 6.10.1994, Kok., s. II-755, Kok. Ep. XVI, s. II-1, 240 kohta; yhdistetyt asiat T-67/00, T-68/00, T-71/00 ja T-78/00, JFE Engineering ym. v. komissio, tuomio 8.7.2004, Kok., s. II-2501, 532 kohta ja asia T-30/05, Prym ja Prym Consumer v. komissio, tuomio 12.9.2007, 224 kohta, ei julkaistu oikeustapauskokoelmassa).

299 Rikkomisen vakavuutta arvioitaessa on otettava huomioon monia tekijöitä, joiden luonne ja tärkeys vaihtelevat asianomaisen rikkomistyypin ja asianomaisen rikkomisen erityisolosuhteiden mukaan (edellä 247 kohdassa mainitut yhdistetyt asiat Musique diffusion française ym. v. komissio, tuomion 120 kohta ja edellä 298 kohdassa mainittu asia JFE Engineering ym. v. komissio, tuomion 532 kohta).

300 Lisäksi on syytä todeta, että pitkäkestoisessa rikkomisessa kartellin jäsenet voivat vuorotellen eri aikoina toimia rikkomisen johtajana, joten ei ole mahdotonta, että kuhunkin niistä ja yhtiöihin, joiden vastuulle niiden menettely voidaan panna, sovelletaan johtajan rooliin perustuvaa raskauttavaa olosuhdetta (edellä 87 kohdassa mainittu asia BASF v. komissio, tuomion 460 kohta).

301 Sen tutkimiseksi, onko yhdenvertaisen kohtelun periaatetta loukattu, on syytä verrata Alstomille ja Areva-ryhmän yhtiöille varattua kohtelua Siemensille, ABB:lle tai rikkomiseen osallistuneita japanilaisia yrityksiä johtaneille yrityksille varattuun kohteluun, ja tällöin on otettava huomioon rikkomisen johtajana toimimiseen liittyvä raskauttava olosuhde.

302 Aivan ensiksi on todettava, että kun tämä raskauttava olosuhde otetaan huomioon, Alstomille ja Areva-ryhmän yhtiöille määrättyjen sakkojen perusmäärää, joka on sama kuin Siemensin perusmäärä, on korotettu 50 prosentilla siitä syystä, että asianomainen yritys oli – samoin kuin Siemensin johtama yrityskin – pysyvästi hoitanut kartellissa ”eurooppalaisen sihteerin” tehtäviä. Alstom arvostelee erityisesti tätä samanlaista kohtelua väittäen, että asianomaisen yrityksen tilanne erosi Siemensin johtaman yrityksen tilanteesta, koska se toimi kartellin ”eurooppalaisen sihteerin” tehtävissä kaksi kertaa lyhyemmän ajan kuin Siemensin johtama yritys.

303 Kuten jo on todettu, riidanalaisen päätöksen 147 ja 178 perustelukappaleesta ilmenee, että Siemensin johtama yritys hoiti kartellin ”eurooppalaisen sihteerin” tehtäviä sen alusta eli 15.4.1988 lähtien aina syyskuuhun 1999 asti, eli noin yhdentoista vuoden ja viiden kuukauden ajan, ja että sen lähdettyä kartellista asianomainen yritys otti hoitaakseen nämä samat tehtävät vuoden 1999 lopulla hoitaen niitä kartellin toiminnan 11.5.2004 tapahtuneeseen päättymiseen saakka. Koska Alstomiin ja Arevaryhmän yhtiöihin ei tässä tapauksessa sovellettu taloudellisen jatkumon teoriaa (edellä 111 kohta), niiden voidaan katsoa olevan henkilökohtaisesti vastuussa siitä, että asianomainen yritys johti kartellin toimintaa, vain siltä ajalta, jonka ne suoraan tai välillisesti johtivat viimeksi mainitun toimintaa. Riidanalaisen päätöksen 1 artiklan b–f alakohdasta, kun niitä luetaan yhdessä sen 358 ja 371 perustelukappaleen kanssa, ilmenee, että vastuu asianomaisen yrityksen toimimisesta rikkomisen johtajana voidaan panna

– Alstomille vain vuoden 1999 loppupuolelta 8.1.2004 asti, eli noin neljän vuoden ja kahden kuukauden pituiselta ajalta

– Areva T & D SA:lle vain vuoden 1999 loppupuolelta 11.5.2004 asti, eli noin neljän vuoden ja seitsemän kuukauden pituiselta ajalta

– Areva T & D AG:lle vain 22.12.2003 alkaen 11.5.2004 asti, eli noin viiden kuukauden pituiselta ajalta

– ja Arevalle ja Areva T & D Holdingille vain 9.1. ja 11.5.2004 väliseltä eli noin neljän kuukauden pituiselta ajalta.

304 Kaikissa näissä tapauksissa siis se, miten kauan Siemensin johdon alaisuuteen asetettu yritys toimi kartellin ”eurooppalaisena sihteerinä”, erosi olennaisesti siitä, miten kauan Alstomin ja Areva-ryhmän yhtiöiden johdon alaisuuteen asetettu asianomainen yritys toimi näissä samoissa tehtävissä.

305 Komissio keskittyy riidanalaisessa päätöksessä siihen, että sekä Siemens että asianomainen yritys hoitivat yksin kartellin ”eurooppalaisen sihteerin” tehtäviä ja että näin tapahtui vakaasti ja pysyvästi. Tästä on syytä todeta, että vaikka Alstom aiheellisesti toteaakin, että riidanalaisen päätöksen 147 ja 191 perustelukappaleessa asianomainen yritys yksilöidään vain kartellin ”väliaikaiseksi eurooppalaiseksi sihteeriksi” vuoden 1999 lopussa tai vuoden 2000 alussa, se ei kiistä, että maaliskuussa 2002 oli sovittu, että se ottaisi yksin hoitaakseen kyseisen sihteeristön määräämättömäksi ajaksi ja siis vakaasti ja pysyvästi. Toteamusta, jonka mukaan asianomainen yritys toimi yksin ja vakaasti sekä pysyvästi kartellin ”eurooppalaisena sihteerinä”, ei voida asettaa kyseenalaiseksi sillä Alstomin vetoamalla seikalla, että asianomainen yritys hoiti kartellin ”eurooppalaisen sihteerin” tehtäviä vain noin neljän vuoden ja kahden kuukauden pituisen rajoitetun ajan, koska tämä tosiasiallinen olosuhde ei riipu Alstomin tahdosta ja on seurausta yksinomaan siitä, että sen jälkeen kun ABB teki komissiolle ilmoituksensa (ks. edellä 10 kohta), viimeksi mainittu puuttui asiaan rikkomisen lopettamiseksi.

306 On siis pohdittava, onko sillä seikalla, että eri yritykset toimivat hyvinkin eripituisia aikoja kartellin ”eurooppalaisena sihteerinä”, merkitystä sen raskauttavan olosuhteen kannalta katsoen, joka liittyy toimimiseen rikkomisen johtajana, vai voitiinko tämä eroavuus nyt esillä olevassa asiassa jättää huomiotta sen vuoksi, että kyseiset yritykset olivat yksin vakaasti ja pysyvästi toimineet eurooppalaisena sihteeristönä.

307 Nyt esillä olevan asian olosuhteissa eli tilanteessa, jossa on kyse pitkäkestoisesta rikkomisesta, jonka kuluessa eri yritykset ovat eri yhtiöiden johdon alaisena toinen toisensa jälkeen tarkoin todettuina ajanjaksoina toimineet rikkomisen johtajana, yhdenvertaisen kohtelun periaate ja suhteellisuusperiaate edellyttävät, että yhtä tai useampaa sellaista yritystä johtaneiden yhtiöiden, jotka niiden johdon alaisina olivat toimineet rikkomisen johtajana, sakkojen perusmäärille määrätään erisuuruiset korotukset, jos kyseinen yritys tai kyseiset yritykset ovat niiden johdon alaisena toimineet tällaisena johtajana aivan eri aikoja. On tärkeää muistuttaa, että johtajana toimiminen liittyy kartellin toimintaan (ks. edellä 281 kohta) ja että toisin kuin rikkomisen yllyttäjänä toimiminen, se tapahtuu välttämättä jonkin ajanjakson aikana. Näin ollen on otettava huomioon, että yhtä kartelliin osallistuneista yrityksistä johtaneen yhtiön syyksi voidaan lukea se, että ensin mainittu on johtanut kartellin toimintaa enintään vähän yli neljänneksen rikkomisen kestoajasta, kuten on Alstomin ja Areva-ryhmän yhtiöiden laita, kun taas kartelliin osallistunutta toista yritystä johtaneen toisen yrityksen syyksi voidaan lukea se, että viimeksi mainittu on johtanut kartellin toimintaa melkein kolme neljännestä rikkomisen kestoajasta, kuten Siemens. Komissio on lisäksi istunnossa itse myöntänyt, että sen ajan pituus, jona yritys toimii rikkomisen johtajana, on peruste, joka otetaan huomioon arvioitaessa, onko tällaisesta toiminnasta seuraavaa vastuuta kovennettava (ks. edellä 39 kohta).

308 Tästä seuraa, että komissio on loukannut yhdenvertaisen kohtelun periaatetta sekä suhteellisuusperiaatetta, koska se on riidanalaisessa päätöksessä määrännyt yhtäältä Alstomin ja Areva-ryhmän yhtiöiden sakkojen perusmäärälle ja toisaalta Siemensin sakon perusmäärälle samanlaiset korotukset, vaikka ne ajanjaksot, joiden aikana kyseinen tai kyseiset yritykset niiden johdon alaisuudessa toimivat kartellin ”eurooppalaisena sihteerinä”, olivat hyvin eripituiset.

309 Sitten on syytä todeta, että ABB:tä on kohdeltu rikkomisen johtajana toimimista koskevan raskauttavan olosuhteen osalta eri tavoin kuin Alstomia ja Areva-ryhmän yhtiöitä, koska sitä ei – toisin kuin viimeksi mainittuja – ole pidetty rikkomisen johtajana

ja koska sen sakon perusmäärää näin ollen ei ole korotettu tämän raskauttavan olosuhteen perusteella. Alstom ja Areva-ryhmän yhtiöt arvostelevat tätä erilaista kohtelua väittäen, että ABB oli niihin verrattavissa olleessa tilanteessa, kun kyse on rikkomisen johtajana toimimiseen liittyvästä raskauttavasta olosuhteesta.

310 Asiassa ei kuitenkaan ole näytetty toteen eikä edes väitetty, että ABB olisi toiminut kartellin ”eurooppalaisena sihteerinä” tai että se olisi yksin vakaasti ja jatkuvasti hoitanut kyseiselle sihteerille tavallisesti kuuluvia tehtäviä. Lisäksi vaikka jopa komissio myöntää yleisesti, että ABB:llä oli huomattavia tehtäviä kartellissa, ei ole näytetty toteen, että tämä toiminta olisi kartellin toiminnan kannalta ollut rinnastettavissa asianomaisen yrityksen ja Siemensin johtaman yrityksen toimintaan kartellin ”eurooppalaisena sihteerinä”. Näin ollen ei ole näytetty toteen, että ABB olisi ollut Alstomin ja Areva-ryhmän yhtiöiden tai edes Siemensin tilanteeseen rinnastettavissa olevassa tilanteessa.

311 Vaikka katsottaisiin, että komissio on soveltanut edellä 283 kohdassa mieliin palautettuja, rikkomisen johtajana toimimiseen liittyviä perusteita lainvastaisesti, kun se ei katsonut ABB:n toimineen johtajana, vaikka sillä oli ollut kartellissa merkittävä asema, tällaisella toisen hyväksi tapahtuneella lainvastaisuudella ei edellä 297 kohdassa mainitun oikeuskäytännön mukaan voida perustella sitä, että Alstomin ja Areva-ryhmän yhtiöiden esittämät kumoamisperusteet hyväksyttäisiin.

312 Näin ollen väitteet, joiden mukaan syrjintäkiellon periaatetta on loukattu, koska Alstomia ja Areva-ryhmän yhtiöitä ei ole kohdeltu samalla tavoin kuin ABB:tä, vaikka ne olivat olleet sen tilanteeseen rinnastettavassa tilanteessa, on hylättävä.

313 Lopuksi on todettava, että Alstomia ja Areva-ryhmän yhtiöitä on niitäkin kohdeltu eri tavoin kuin yhtiöitä, jotka johtivat japanilaisia yrityksiä niiden osallistuessa riidanalaisen päätöksen 1 artiklassa todettuun rikkomiseen, rikkomisen johtajana toimimiseen liittyvän raskauttavan olosuhteen osalta. Komissio toteaa tästä riidanalaisen päätöksen 511 perustelukappaleessa, että ”japanilaisen sihteerin tehtävät – – liittyivät olennaisesti japanilaisten virkaveljien väliseen tietojenvaihtoon ja eurooppalaisen sihteerin kanssa ETA:n ulkopuolisista [GIS-hankkeista] tapahtuneeseen tietojenvaihtoon”, ja että tätä toimintaa ”harjoittivat vuoron perään lyhyen ajan Hitachi, Toshiba ja Melco”, ja se päättelee tästä pääasiallisesti, ettei sitä voitu rinnastaa suuntaviivojen 2 kohdan kolmannessa luetelmakohdassa tarkoitettuun toimimiseen rikkomisen johtajana. Alstom ja Areva-ryhmän yhtiöt arvostelevat tätä erilaista kohtelua väittäen, että koska yritys, jota ne olivat toinen toisensa jälkeen johtaneet, oli toiminut kartellin ”eurooppalaisen sihteerin” tehtävissä noin neljän vuoden pituisen ajan, ne olivat olleet tilanteessa, joka aineellisesti oli verrattavissa niiden yhtiöiden tilanteeseen, jotka olivat kukin vastaavana aikana johtaneet erästä ”japanilaisen sihteerin” tehtäviä hoitanutta japanilaista yritystä.

314 Komissio katsoo riidanalaisessa päätöksessä rikkomisen johtajana toimimiseen liittyvän raskauttavan olosuhteen osalta, ettei kartellin ”eurooppalaisena sihteerinä” toimimista voida rinnastaa kartellin ”japanilaisena sihteerinä” toimimiseen. Se ottaa huomioon sen, että ”japanilaisena sihteerinä toimiminen – – liittyi olennaisesti japanilaisten virkaveljien väliseen tietojenvaihtoon ja ETA-alueen ulkopuolisia GIS-hankkeita koskevaan tietojenvaihtoon eurooppalaisen sihteerin kanssa”. Se toteaa tältä osin riidanalaisen päätöksen 127, 128 ja 246 perustelukappaleessa, että japanilaisten yritysten osallistuminen riidanalaisen päätöksen 1 artiklassa todettuun rikkomiseen liittyi pääasiallisesti ”yhteisen sopimuksen” olemassaoloon (ks. edellä 29 kohta), jonka mukaan japanilaiset yritykset pidättyivät tekemästä tarjouksia GIS-hankkeista ETA-alueella. Tästä ”yhteisestä sopimuksesta” nimittäin ilmenee, että, toisin kuin ”eurooppalainen sihteeristö”, ”japanilainen sihteeristö” ei toiminut kartellin toiminnan johtajana ETA-alueella, ja ettei kyseisen sihteeristön tehtäviä hoitavia japanilaisia yrityksiä

johtaville yhtiöille aiheutunut tästä erityistä vastuuta. Alstomin ja Areva-ryhmän yhtiöiden väitteet, joiden mukaan niitä kohdeltiin eri tavoin kuin japanilaisia yhtiöitä, koska komissio ei korottanut kyseisten japanilaisten yhtiöiden sakkoja sen raskauttavan olosuhteen perusteella, että nämä japanilaisten yhtiöiden johtamat yritykset olivat toimineet rikkomisen johtajana, on siis hylättävä, koska niiden tilanne ei ollut rinnastettavissa kyseisten japanilaisten yhtiöiden tilanteeseen.

315 Vaikka katsottaisiin, että komissio on soveltanut edellä 283 kohdassa mieliin palautettuja, rikkomisen johtajana toimimiseen liittyviä perusteita lainvastaisesti, kun se ei katsonut niiden japanilaisten yhtiöiden, jotka johtivat kartellin ”japanilaisena sihteerinä” toinen toisensa jälkeen kahden vuoden välein toimineita yrityksiä, toimineen johtajana, tällaisella toisen hyväksi tapahtuneella lainvastaisuudella ei edellä 297 kohdassa mainitun oikeuskäytännön mukaan voida perustella sitä, että edellä 314 kohdassa mainitut väitteet hyväksyttäisiin.

316 Näin ollen Alstomin ja Areva-ryhmän yhtiöiden ne väitteet, joiden mukaan syrjintäkiellon periaatetta on loukattu, koska Alstomia ja Areva-ryhmän yhtiöitä on kohdeltu eri tavoin kuin japanilaisia yhtiöitä, vaikka ne olivat olleet sen tilanteeseen rinnastettavassa tilanteessa, on hylättävä.

317 Kaikesta edellä lausutusta seuraa, että riidanalaisen päätöksen 2 artiklan b ja c alakohdalla loukataan suhteellisuusperiaatetta ja yhdenvertaisen kohtelun tai syrjintäkiellon periaatetta, koska siinä korotetaan Alstomille ja Areva-ryhmän yhtiöille määrättyjen sakkojen perusmäärää Siemensin tavoin 50 prosentilla sen raskauttavan olosuhteen perusteella, että ne olivat toimineet rikkomisen johtajana. Tästä seuraa, että riidanalaisen päätöksen 2 artiklan b ja c alakohta on kumottava.

318 Näin ollen unionin yleisen tuomioistuimen on Alstomin ja Areva-ryhmän yhtiöiden vaatimusten mukaisesti syytä käyttää EY 229 artiklaan ja asetuksen N:o 17 17 artiklaan sekä asetuksen N:o 1/2003 31 artiklaan perustuvaa täyttä harkintavaltaansa ja siis itse arvioida tämän tapauksen kannalta merkityksellisiä olosuhteita päättääkseen siitä määrästä, jolla asianomaisille yhtiöille määrättyjen sakkojen perusmäärää on korotettava sen raskauttavan olosuhteen perusteella, että asianomainen yritys oli toiminut rikkomisen johtajana (ks. vastaavasti asia 322/81, Nederlandsche Banden-Industrie-Michelin v. komissio, tuomio 9.11.1983, Kok., s. 3461, Kok. Ep. VII, s. 339, 111 kohta; edellä 88 kohdassa mainittu asia Volkswagen v. komissio, tuomion 149 ja 151 kohta ja edellä 87 kohdassa mainittu asia BASF v. komissio, tuomion 303, 394 ja 455 kohta). Tässä suhteessa on muistutettava, että unionin tuomioistuimille asetuksen N:o 17 17 artiklalla ja asetuksen N:o 1/2003 31 artiklalla myönnetyn täyden harkintavallan vuoksi nämä voivat paitsi pelkästään valvoa seuraamuksen laillisuutta myös korvata komission arvioinnin omallaan ja näin ollen poistaa määrätyn sakon tai alentaa taikka korottaa sitä, kun niiden käsiteltäväksi saatetaan kysymys sakon määrästä (edellä 226 ja 227 kohta; edellä 126 kohdassa mainittu asia Groupe Danone v. komissio, tuomio 8.2.2007, 61 ja 62 kohta ja yhdistetyt asiat T-101/05 ja T-111/05, BASF ja UCB v. komissio, tuomio 12.12.2007, Kok., s. II-4949, 213 kohta).

319 On vakuuttauduttava siitä, että korotus, joka määrätään sillä perusteella, että asianomainen yritys on toiminut rikkomisen johtajana, vahvistetaan tasolle, joka takaa sen ehkäisevän vaikutuksen (ks. vastaavasti ja analogisesti edellä 87 kohdassa mainittu asia ACF Chemiefarma v. komissio, tuomion 173 kohta ja edellä 235 kohdassa mainittu asia Archer Daniels Midland v. komissio, tuomion 141 kohta), toisin sanoen tasolle, joka saa yritykset pidättymään ottamasta hoitaakseen kartellin asianmukaisen toiminnan kannalta olennaisia tehtäviä.

320 Nyt esillä olevassa asiassa on tärkeää ottaa huomioon, että asianomainen yritys otti Alstomin ja Areva-ryhmän yhtiöiden johdon alaisena hoitaakseen vain kartellin ”eurooppalaisen sihteeristön” tehtävät ja että näin tapahtui vakaasti ja pysyvästi. Lisäksi on syytä ottaa huomioon, että Alstomin ja Areva T & D SA:n (aikaisempi toiminimi Alstom T & D SA) johtaessa sitä suoraan tai välillisesti se otti hoitaakseen kyseiset kartellin ”eurooppalaisen sihteeristön” tehtävät ajankohtana, jona kartelli oli

Euroopan kannalta katsottuna erityisen epävakaa Siemensin lähdön vuoksi, sillä viimeksi mainittu oli ollut kartellin ”eurooppalainen sihteeri” vuodesta 1988 ja oli johtava markkinatoimija sekä Euroopan ulko- että sisäpuolella, kuten riidanalaisen päätöksen 178 perustelukappaleesta ilmenee. Lisäksi on syytä todeta Alstomin itsekin kirjelmissään myöntäneen, että ”[se] oli vuosien 2000 ja 2004 välisenä aikana ainoa yritys, joka pystyi ottamaan hoitaakseen kartellin ’eurooppalaisen sihteerin’ tehtävät sillä Euroopassa olevien intressien vuoksi”.

321 Kaikista näistä seikoista ilmenee, että asianomainen yritys on vuoden 1999 loppupuolen ja 8.1.2004 välisenä aikana toiminut kartellin jatkumisen ja toiminnan kannalta ratkaisevan tärkeissä tehtävissä.

322 Lisäksi on syytä ottaa huomioon, että – kuten edellä olevasta 303 kohdasta ilmenee – ajanjakso, jona Siemensin johtama yritys hoiti kartellin ”eurooppalaisen sihteerin” tehtäviä Siemensin johdon alaisena, oli huomattavasti pidempi kuin ne ajanjaksot, joina asianomainen yritys hoiti Alstomin ja Areva T & D SA:n johtamana kartellin ”eurooppalaisen sihteerin” tehtäviä, ja se oli hyvin huomattavasti pidempi kuin ne ajanjaksot, joina asianomainen yritys hoiti Areva T & D AG:n, Arevan tai Areva T & D Holdingin johtamana kartellin ”eurooppalaisen sihteerin” tehtäviä.

323 Kaikkien näiden olosuhteiden perusteella Alstomin ja Areva-ryhmän yhtiöiden vastuulle pantavaa asianomaisen yrityksen toimimista rikkomisen johtajana arvioidaan asianmukaisesti, kun

– Alstomille määrätyn sakon perusmäärää korotetaan 35 prosentilla ja kun tämän osakeyhtiön maksettavaksi tulevan sakon määräksi vahvistetaan 58 522 500 euroa, josta sen on maksettava 48 195 000 euroa yhteisvastuullisesti Areva T & D SA:n kanssa

– Areva T & D SA:lle määrätyn sakon perusmäärää korotetaan 35 prosentilla ja kun tämän yhtiön yhteisvastuullisesti Alstomin kanssa maksettavaksi tulevan sakon määräksi vahvistetaan 48 195 000 euroa, josta sen on maksettava 20 400 000 euroa yhteisvastuullisesti Areva T & D AG:n, Arevan ja Areva T & D Holdingin kanssa

– ja kun Areva T & D AG:lle, Arevalle ja Areva T & D Holdingille määrätyn sakon perusmäärää korotetaan 20 prosentilla ja kun näiden yhtiöiden maksettavaksi tulevan sakon määräksi vahvistetaan 20 400 000 euroa, joka niiden on maksettava yhteisvastuullisesti Areva T & D SA:n kanssa.

Areva-ryhmän yhtiöiden seitsemäs kanneperuste, jonka mukaan komissio on tehnyt ilmeisen arviointivirheen ja rikkonut EY 81 artiklaa, ETA-sopimuksen 53 artiklaa sekä yhteistyötiedonantoa, koska se on kieltäytynyt lieventämästä niiden sakkoja sen perusteella, että nämä yhtiöt toimivat yhteistyössä hallinnollisen menettelyn aikana

– Asianosaisten lausumat

324 Areva-ryhmän yhtiöt riitauttavat seitsemännessä kanneperusteessaan, joka jakautuu kahteen osaan, sen, että komissio kieltäytyi lieventämästä yhteistyötiedonannon mukaisesti niiden sakkoja siitä syystä, ettei niiden antamilla tiedoilla ollut tuotu merkittävää lisäarvoa. Ensimmäinen osa koskee niiden yhteistyön laajuuden arvioinnissa tapahtunutta ilmeistä arviointivirhettä. Komissio on ollut väärässä katsoessaan, että Areva-ryhmän yhtiöiden ilmoitukset, sellaisina kuin ne ilmenevät niiden yhteistyötiedonannon perusteella antamasta ilmoituksesta ja niiden väitetiedoksiantoon antamasta vastauksesta, olivat ristiriitaisia ja epäselviä ja että ne eivät näin ollen olleet luotettavia. Toisessa osassa ne väittävät, että komissio on rikkonut EY 81 artiklaa ja ETA-sopimuksen 53 artiklaa sekä yhteistyötiedonantoa, koska se kieltäytyi

lieventämästä niiden sakkoja. Areva-ryhmän yhtiöt väittävät, että kun ne hallinnollisessa menettelyssä vahvistivat Siemensin johtaman yrityksen osallistuneen syyskuussa 1999 pidettyyn kokoukseen, ne antoivat komissiolle lisäarvoa tuovan todisteen, joka oli merkittävä sen hallussa jo oleviin todisteisiin nähden. Niiden todistajanlausunto oli nimittäin ollut ratkaisevassa asemassa, sillä se oli mahdollistanut sen, että komissio saattoi välttää vanhentumisajan päättymisen sen rikkomisen osalta, johon Siemensin johtama yritys osallistui 15.4.1988 ja 24.4.1999 välisenä aikana, ja jopa sen, että tämän rikkomiseen osallistumisen kestoa pidennettiin 1.9.1999 asti.

325 Komissio kiistää Areva-ryhmän yhtiöiden väitteet ja vaatii kanneperusteen hylkäämistä.

– Unionin yleisen tuomioistuimen arviointi asiasta

326 Oikeuskäytännön mukaan kilpailuoikeuden rikkomisen perusteella määrättyjen sakkojen lieventäminen silloin, kun rikkomiseen osallistunut yritys toimii yhteistyössä, perustuu ajatukseen siitä, että komissio on tällaisen yhteistyön vuoksi voinut todeta kilpailusääntöjen rikkomisen helpommin ja tarpeen vaatiessa saada sen loppumaan (edellä 131 kohdassa mainittu asia Dansk Rørindustri ym. v. komissio, tuomion 399 kohta; edellä 235 kohdassa mainittu asia BPB de Eendracht v. komissio, tuomion 325 ja asia T-338/94, Finnboard v. komissio, tuomio 14.5.1998, Kok., s. II-1617, 363 kohta).

327 Yhteistyötiedonannon 20–23 kohdassa todetaan seuraavaa:

”20. Yritykset, jotka eivät täytä – – A jaksossa [Vapautus sakoista] esitettyjä edellytyksiä, voivat saada lievennystä sakkoihin, jotka olisi määrätty muussa tapauksessa.

21. Sakkojen lieventämiseksi yrityksen on toimitettava komissiolle epäillystä kilpailusääntöjen rikkomisesta todisteita, joilla on merkittävää lisäarvoa suhteessa komission hallussa jo oleviin todisteisiin, ja sen on lopetettava osallistumisensa epäiltyyn kilpailusääntöjen rikkomiseen viimeistään siinä vaiheessa, kun se toimittaa todisteet.

22. Käsitteellä ’lisäarvo’ viitataan siihen, missä määrin toimitetut todisteet luonteensa ja/tai yksityiskohtaisuutensa vuoksi parantavat komission mahdollisuuksia vahvistaa kyseessä olevat tosiseikat. Arvioidessaan tätä komissio katsoo yleensä kirjallisten todisteiden, jotka ovat peräisin ajankohdalta, jota tosiseikat koskevat, olevan arvokkaampia kuin jälkeenpäin tuotetut todisteet. Samoin kyseessä oleviin tosiseikkoihin suoraan liittyvät todisteet katsotaan yleensä arvokkaammiksi kuin todisteet, jotka liittyvät niihin vain välillisesti.

23. Komissio määrittelee kaikissa hallintomenettelyn päätteeksi tekemissään lopullisissa päätöksissä seuraavat seikat:

a) oliko yrityksen toimittamilla todisteilla merkittävää lisäarvoa suhteessa komission hallussa samana ajankohtana olleisiin todisteisiin,

b) kuinka paljon yritykselle määrättäviä sakkoja lievennetään – –.

Sakkojen lievennyksen tason ratkaisemiseksi – – komissio ottaa huomioon sen, minä ajankohtana 21 kohdan mukaiset edellytykset täyttävät todisteet toimitettiin ja missä määrin ne sisälsivät lisäarvoa. Komissio voi myös ottaa huomioon yrityksen todisteiden toimittamispäivän jälkeisen yhteistyön laajuuden ja jatkuvuuden.

Jos yritys lisäksi toimittaa todisteita komissiolle aikaisemmin tuntemattomista tosiseikoista, jotka liittyvät suoraan epäillyn kartellin vakavuuteen tai kestoon, komissio ei ota näitä tosiseikkoja lukuun määrittäessään sakkoa, joka määrätään kyseiset todisteet toimittaneelle yritykselle."

328 Kuten yhteistyötiedonannon 29 kohdassa mainitaan, tämä tiedonanto johtaa perusteltuun odotukseen, johon yritykset saattavat vedota, kun ne paljastavat kartellin olemassaolon komissiolle tai kun ne haluavat toimia sen kanssa yhteistyössä. Kun otetaan huomioon perusteltu luottamus, joka yrityksille on voinut syntyä tämän tiedonannon perusteella, komissio on velvollinen noudattamaan kyseistä tiedonantoa arvioidessaan kantajan tekemää yhteistyötä kantajalle määrättävän sakon suuruutta määritettäessä (ks. analogisesti asia T-26/02, Daiichi Pharmaceutical v. komissio, tuomio 15.3.2006, Kok., s. II-713, 147 kohta oikeuskäytäntöviittauksineen).

329 Komissiolla on kuitenkin yhteistyötiedonannon asettamissa rajoissa laaja harkintavalta, kun se arvioi, onko jonkin yrityksen toimittamilla todisteilla yhteistyötiedonannon 22 kohdassa tarkoitettua lisäarvoa ja onko yritykselle tämän tiedonannon perusteella myönnettävä lievennys (ks. analogisesti edellä 131 kohdassa mainittu asia

Dansk Rørindustri ym. v. komissio, tuomion 393 ja 394 kohta). Tämä arviointi on rajoitetun tuomioistuinvalvonnan kohteena.

330 Komissio on riidanalaisen päätöksen 530–532 perustelukappaleessa todennut Arevan yhteistyöstä seuraavaa:

”(530) [Areva] on toinen yritys, joka on ottanut yhteyttä komissioon [yhteistyö] tiedonannon perusteella. Se on 14.5.2004 ilmoittanut haluavansa toimia yhteistyössä. Se on 18. ja 25.5.2004 jättänyt ilmoituksen, jossa se tunnustaa kartellin olevan olemassa ja jossa se kuvaa kilpailunvastaisia toimintoja kokonaisvaltaisesti.

(531) Vaikka [Arevan] ilmoituksessa oleva kokonaisvaltainen kuvaus oli kaiken kaikkiaan ABB:n esittämien seikkojen mukainen, siihen sisältyi vähän sellaisia tietoja, joiden olisi voitu katsoa tuovan ’lisäarvoa’. Ainoa lisäarvoa tuonut tieto oli ilmoitus, jonka mukaan Siemens oli 26.3.2002 alkanut uudelleen osallistua kartellin kokouksiin. Tämä tieto, joka koski Siemensin osallistumisen jatkumista kolmella kuukaudella, ei kuitenkaan merkittävästi parantanut komission mahdollisuuksia todistaa nämä tosiseikat, eikä sen näin ollen ole katsottu tuovan merkittävää lisäarvoa. Tietyt [Arevan] ilmoitukset on lisäksi hylätty tässä päätöksessä siitä syystä, etteivät ne olleet luotettavia (ks. esim. riidanalaisen päätöksen 290 ja 291 perustelukappale), mikä ei helpottanut komission päätöksiä tässä asiassa.

(532) [Arevan] toimittamat tiedot eivät kaiken kaikkiaan tuo sellaista merkittävää lisäarvoa, jonka nojalla komissio voisi lieventää sen sakkoa [yhteistyö]tiedonannon perusteella.”

331 Aluksi on tarkistettava, onko komissio tehnyt ilmeisen arviointivirheen, kun se on katsonut, että Areva-ryhmän yhtiöiden antamat, riidanalaisen päätöksen 531 perustelukappaleessa mainitut ilmoitukset olivat ristiriitaisia ja epäselviä ja että ne eivät tästä syystä olleet luotettavia.

332 Komissio on riidanalaisen päätöksen 290 ja 291 perustelukappaleessa todennut seuraavaa:

”(290) Komissio ei voi käyttää perustana [Arevan], Melcon, Hitachi/JAEPS:n ja Toshiban ilmoituksia, jotka koskevat niiden kunkin esittämiä toteamuksia, joiden mukaan kartelli olisi päättynyt ensimmäistä kertaa joko vuonna 1997 ([Areva]), tai syyskuussa 1999 (Melco – – ja Toshiba – –) taikka vuonna 1999 Siemensin lähdön jälkeen (Hitachi/JAEPS – –), tai jopa syyskuun 2000 tienoolla (Fuji – –). Niiden ilmoitukset eivät ole tältä kohdin luotettavia, sillä ne ovat keskenään ristiriitaisia ja – – ristiriidassa asiakirja-aineistossa olevien todisteiden kanssa. Melco, Toshiba, Fuji, ABB, Alstom, Reyrolle/VA Tech ja Magrini/Schneider (joista on sittemmin tullut VAS ja siis VA Tech) jatkoivat osallistumista monenvälisiin kokouksiin vuonna 2000 ja/tai vuonna 2001 (ks. riidanalaisen päätöksen 191–198 perustelukappale). Ne ovat lisäksi epäselviä ja vähemmän vakuuttavia.

(291) [Areva] on antanut ristiriitaisia ja epäselviä ilmoituksia. Se on eräässä [yhteistyötiedonannon nojalla antamassaan ilmoituksessa] todennut, että sen ensimmäisenä kartellina pitämä kartelli päättyi vuonna 1997, vaikka se on väitetiedonantoon antamassaan vastauksessa – – ilmoittanut päinvastoin, että syyskuun 1999 ja maaliskuun 2002 välinen aika oli ollut siirtymäaika, jonka kuluessa kokouksia oli ollut vähemmän eikä niillä ollut ollut huomattavia kilpailunvastaisia vaikutuksia, vaikka ne olivatkin säilyttäneet kilpailunvastaisen luonteensa.”

333 Areva-ryhmän yhtiöiden yhteistyötiedonannon nojalla 18. ja 25.5.2004 antamasta ilmoituksesta, joka on otettu tämän jutun asiakirja-aineistoon, on todettava, etteivät asianosaiset ole kiistäneet, että komissio viittaa riidanalaisen päätöksen 291 perustelukappaleessa seuraavaan ilmoitukseen:

”Ensimmäinen kartelli oli olemassa vuoden 1980 lopun ja vuoden 1997 lopun, jolloin se keskeytyi, välillä. Vuodesta 1997 lähtien osallistujat jatkoivat tapaamisiaan, mutta ne eivät päässeet sopimukseen markkinoiden jakamisesta eivätkä hinnoista, ja tätä kartellia koskevat tapaamiset lakkasivat syyskuussa 1999 Siemensin vetäydyttyä siitä pois lopullisesti.”

334 Riidanalaisen päätöksen 291 perustelukappaleen alaviitteestä 353, joka koskee Areva-ryhmän yhtiöiden väitetiedoksiantoon 30.6.2006 antamaa vastausta, ilmenee, että komissio viittasi seuraavaan ilmoitukseen:

”Vaikka onkin totta, että kartellin jäsenet Siemensiä ja Hitachia lukuun ottamatta jatkoivat kokouksiaan, näitä kokouksia oli kaksi kertaa vähemmän kuin edeltävän ajanjakson aikana, eikä niillä enää ollut tuntuvia kilpailunvastaisia vaikutuksia – –. Sovellettujen menetelmien osalta syyskuun 1999 ja maaliskuun 2002 välinen aika oli kartellissa siirtymisen ja ’ajelehtimisen’ aikaa GQ-sopimusjärjestelmän romahtamisen ja maaliskuun 2002 jälkeen sovelletun uuden järjestelmän keksimisen välillä – – Vaikka nämä kokoukset tietyssä suhteessa säilyttivätkin kilpailunvastaisen luonteensa, niillä oli kuitenkin jaettujen [GIS-]hankkeiden vähäisen määrän (mikä teki [GQ-sopimuksen] mukaisten mekanismien soveltamisen tarpeettomaksi) ja toisenlaisen [kuin GQ-sopimukseen perustuvan] kartellin järjestämistä koskevien keskustelujen teoreettisen luonteen vuoksi selvästi rajoitettu kilpailunvastainen vaikutus syyskuun 1999 ja maaliskuun 2002 välisenä aikana – –”

335 Näiden ilmoitusten sisältö huomioon ottaen on syytä todeta, että komissio ei ole tehnyt ilmeistä arviointivirhettä todetessaan niiden olevan ristiriitaisia ja epäselviä. Kun Areva-ryhmän yhtiöt näyttivät yhteistyötiedonannon perusteella antamassaan ilmoituksessa viittaavan toisistaan erillisten rikkomusten seuraantoon ensimmäisen kartellin lakattua vuonna 1997 tai joka tapauksessa syyskuussa 1999, ne näyttivät väitetiedoksiantoon antamassaan vastauksessa myöntävän yhtenä kokonaisuutena pidettävän ja jatkuvan rikkomisen olleen olemassa, ja syyskuun 1999 ja maaliskuun 2002 välinen aika oli esitetty pelkästään kartellin toiminnassa olleena siirtymisen ja ” ajelehtimisen” aikana. Lisäksi on otettava huomioon, että – kuten komissio riidanalaisen päätöksen 290 perustelukappaleessa toteaa – Areva-ryhmän yhtiöiden ilmoituksia, joiden mukaan kartelli tai ensimmäinen kartelli olisi päättynyt ensimmäistä kertaa vuoden 1997 aikana, vastaan puhuvat kartellin muiden jäsenten ilmoitukset ja asiakirja-aineistossa olevat tietyt todisteet. Ei voida katsoa, että Areva-ryhmän yhtiöiden toimittamat tiedot olisivat tässä suhteessa helpottaneet komission tehtävää, kun se pyrki toteamaan rikkomisen olemassaolon, ja että ne näin ollen olisivat täyttäneet yhteistyötiedonannon 21 kohdassa asetetun edellytyksen.

336 Näin ollen ja ilman että olisi edes syytä pohtia niitä syitä, joilla kyseisten tietojen epäluotettavuutta saatettaisiin perustella, on syytä katsoa, ettei riidanalaisessa päätöksessä ole ilmeistä arviointivirhettä, kun siinä kieltäydytään lieventämästä Areva-ryhmän yhtiöille määrättyjä sakkoja yhteistyötiedonannon perusteella.

337 Tämän jälkeen on tutkittava, onko komissio rikkonut EY 81 artiklaa, ETA-sopimuksen 53 artiklaa ja yhteistyötiedonannon 21 kohtaa, kun se ei ole ottanut huomioon, että Areva-ryhmän yhtiöiden yhteistyötiedonannon perusteella antamaan ilmoitukseen sisältyvällä tiedolla, jolla vahvistettiin, että Siemensin johtama yritys oli vetäytynyt pois kartellista vasta syyskuussa 1999, oli merkittävä lisäarvo.

338 Komissio toteaa riidanalaisen päätöksen 186 perustelukappaleessa seuraavaa:

”Siemens vakuuttaa, ettei se ollut osallistunut kartellin kokouksiin 24.4.1999 pidetyn Sydneyn huippukokouksen jälkeen. ABB on todennut, että Siemens oli lakannut osallistumasta kartellin kokouksiin vuoden 1999 lopulla – – Komissio on näyttänyt toteen, että Siemens on lähtenyt vasta aikaisintaan syyskuussa 1999. VA Techin toimitiloista löytyneessä asiakirjassa, joka toistetaan kokonaisuudessaan edellä alaviitteessä [nro 94], vahvistetaan, että Siemens vetäytyi kokouksista syyskuussa 1999. Siinä todetaan seuraavaa: ’Stop 3 = = > 09/99’ (’3’ tarkoittaa Siemensiä), ja siinä luetellaan tämän jälkeen markkinaosuudet vuosina 1988–1998. [Areva], Melco – –, Fuji – – ja Hitachi/JAEPS vahvistavat [tämän].”

339 Riidanalaisen päätöksen alaviitteestä 94, jota Areva-ryhmän yhtiöt eivät ole kiistäneet, ilmenee lisäksi, että ”numero [3] oli Siemensin koodi 10.6.2003 päivättyä asiakirjaa laadittaessa”.

340 Komissio toteaa riidanalaisen päätöksen 142 perustelukappaleessa tästä seuraavaa:

”Kartellin jäsenet käyttivät erilaista koodikokonaisuutta ainakin heinäkuusta 2002 lähtien (ks. taulukko II), kuten on selittänyt ABB – – jonka tästä antamat ilmoitukset on vahvistettu todisteilla, jotka ovat peräisin ajankohdalta, jota tosiseikat koskevat – – ja muiden osapuolten ([Arevan], VA Techin – –, Hitachi/JAEPS:n – – ja Siemensin – –) tarkastusten päätteeksi antamilla ilmoituksilla.”

341 Riidanalaisen päätöksen 142 perustelukappaleeseen otetussa taulukossa II on yhteenveto ”ainakin heinäkuusta 2002 lähtien käytössä olleista koodeista”. Siitä ilmenee, että eurooppalaisten osapuolten yhteinen koodi oli ”0”, ABB:n koodi oli numero ”1”,

Alstomin koodi oli numero ”2”, Siemensin koodi oli numero ”3”, VA Techin koodi oli numero ”4”, japanilaisten osapuolten yhteinen koodi oli numero ”5”, JAEPS:n koodi oli numero ”6” ja TM T & D:n numero ”7”.

342 Riidanalaisen päätöksen alaviitteessä 128 todetaan seuraavaa:

”Sen, [että erilaisia koodeja käytettiin ainakin heinäkuusta 2002 lähtien], vahvistaa eräs Z:n (VA Tech) asiakirja, joka on laadittu elokuun 2002 vaiheilla ja jossa vahvistetaan, että kartellin jäsenet aikoivat olla keskenään yhteydessä ’linkin’ kautta. Ne välttäisivät kokousten pitämistä ja kirjallista yhteydenpitoa ja käyttäisivät koodeja 1, 2, 3, 4, 6, 7 ABB:n, [Alstomin], Siemensin, VA Tech:n, Hitachi/JAEPS:n ja TM T & D:n tunnistamiseksi ja sen keskimääräisen hintatason ilmoittamiseksi, jota ne halusivat soveltaa.”

343 Edellä esitetyistä seikoista ilmenee, että jo ennen Areva-ryhmän yhtiöiden ilmoitusta komission käytettävissä oli ABB:n yhteistyötiedonannon perusteella antama ilmoitus siitä, että Siemens oli vuoden 1999 loppupuolella lakannut osallistumasta kartellin kokouksiin ja että sen tunnistamiseksi käytettiin heinäkuusta 2002 lähtien numeroa ”3”. Komission käytettävissä oli myös rikkomisen aikaisia kirjallisia todisteita, joista ilmeni tai voitiin päätellä, että Siemensin koodi kesällä 2002 oli ”3” ja että se oli lopettanut kartelliin osallistumisen syyskuussa 1999. Areva-ryhmän yhtiöt eivät ole kiistäneet näiden komission riidanalaisessa päätöksessään hyväkseen käyttämien asiakirjojen todistusarvoa, jota ei siis voida asettaa kyseenalaiseksi asiassa T-117/07. Asiassa T-117/07 ei tältä osin voida katsoa, että Areva-ryhmän yhtiöiden yhteistyötiedonannon perusteella antama ilmoitus olisi ollut ratkaisevan tärkeä, jotta komissio voisi todeta Siemensin osallistuneen rikkomiseen syyskuuhun 1999 asti. Asiassa T-117/07 ei myöskään voida katsoa, että Areva-ryhmän yhtiöiden ilmoitus olisi helpottanut komission tehtävää ja että se tältä osin olisi täyttänyt yhteistyötiedonannon 21 kohdassa

asetetun edellytyksen, jonka nojalla Areva T & D SA:n, Areva T & D AG:n, Arevan ja Areva T & D Holdingin sakkoja olisi ollut lievennettävä.

344 Näin ollen komissio ei ole riidanalaisessa päätöksessä rikkonut EY 81 artiklaa, ETA-sopimuksen 53 artiklaa eikä edes yhteistyötiedonannon 21 kohtaa, kun se on kieltäytynyt lieventämästä Areva-ryhmän yhtiöille määrättyjä sakkoja niiden yhteistyötiedonannon nojalla antaman ilmoituksen perusteella.

Alstomin kahdeksas kanneperuste, joka koskee pääasiallisesti suuntaviivojen rikkomista ja toissijaisesti suhteellisuusperiaatteen loukkaamista

– Asianosaisten lausumat

345 Alstom väittää kahdeksannessa kanneperusteessaan pääasiallisesti, että riidanalaisen päätöksen 2 artiklan b ja c alakohdassa on oikeudellinen virhe, koska se perustuu sen sakon määrittämisen osalta, joka määrättiin asianomaisen yrityksen osallistumisesta rikkomiseen 15.4.1988 ja 1.1.2004 välisenä aikana, sen koko ETA-alueella saamaan liikevaihtoon, vaikka ETA-sopimus tuli voimaan vasta 1.1.1994. Toissijaisesti Alstom väittää olevan suhteellisuusperiaatteen vastaista, että määrättyä sakkoa kovennetaan

keinotekoisesti ottamalla huomioon sellaisella alueella saatu liikevaihto, jota ei tosiseikkojen tapahtuessa eli 15.4.1988 ja 1.1.1994 välisenä aikana ollut olemassa.

346 Komissio kiistää Alstomin väitteet ja vaatii, että tämä kanneperuste hylätään selvästi perusteettomana.

– Unionin yleisen tuomioistuimen arviointi asiasta

347 Nyt esillä olevassa kanneperusteessa esitetään kysymys siitä, onko komissio, kun se on riidanalaisessa päätöksessä perustanut sen sakon määrän, joka Alstomille on määrätty asianomaisen yrityksen osallistumisesta rikkomiseen 15.4.1988 ja 8.1.2004 välisenä aikana, sen ETA-alueella saamaan liikevaihtoon, ja jos on, onko se näin tehnyt oikeudellisen virheen.

348 Kuten edellä 298 kohdassa jo on todettu, suhteellisuusperiaate edellyttää, että kilpailuoikeuden rikkomisesta määrätyn sakon määrän on oltava oikeassa suhteessa rikkomiseen kokonaisuutena arvioituna.

349 Asetuksen N:o 17 15 artiklan 2 kohta ja asetuksen N:o 1/2003 23 artiklan 2 kohta ovat se merkityksellinen oikeusperusta, jonka nojalla komissio voi määrätä sakkoja yrityksille ja yritysten yhteenliittymille EY 81 artiklan (ks. analogisesti edellä 126 kohdassa mainittu asia Groupe Danone v. komissio, tuomio 8.2.2007, 24 kohta) sekä ETA-sopimuksen 53 artiklan rikkomisista. Niissä säädetään, että kullekin rikkomiseen osallistuneelle yritykselle määrättävä sakko ei saa ylittää kymmentä prosenttia sen edellisen tilikauden liikevaihdosta. Tämän enimmäismäärän tarkoituksena on nimenomaan

estää se, että komission määräämät sakot olisivat suhteettomia kyseessä olevan yrityksen kokoon nähden (asia C-76/06 P, Britannia Alloys & Chemicals v. komissio, tuomio 7.6.2007, Kok., s. I-4405, 24 kohta). Asetuksen N:o 17 15 artiklan 2 kohdasta ja asetuksen N:o 1/2003 23 artiklan 2 kohdasta ilmenee myös, että kun sakon määrä määritetään näissä rajoissa, rikkomisen vakavuus ja kesto on otettava huomioon.

350 Sakon perusmäärä vahvistetaan rikkomisen mukaan, kun taas kyseisen rikkomisen vakavuus määritetään useiden muiden tekijöiden perusteella, joiden osalta komissiolla on harkintavaltaa (edellä 126 kohdassa mainittu asia Groupe Danone v. komissio, tuomio 8.2.2007, 25 kohta). Niiden seikkojen joukossa, jotka otetaan huomioon rikkomisen vakavuutta arvioitaessa, voivat tapauksesta riippuen olla kilpailusääntöjen rikkomisen kohteena olevien tavaroiden määrä ja arvo sekä yrityksen koko ja taloudellinen valta ja näin ollen se vaikutusvalta, jota se on voinut käyttää markkinoilla. Näin ollen komissio saa sakkoa määrittäessään ottaa huomioon paitsi rikkomisen tehneen yrityksen kokonaisliikevaihdon, joka on – vaikkakin vain likimääräinen ja epätäydellinen – osoitus sen koosta ja taloudellisesta vallasta, myös sen osan liikevaihdosta, joka tulee kilpailusääntöjen rikkomisen kohteena olevista tavaroista ja joka on näin ollen omiaan osoittamaan rikkomisen laajuutta (edellä 247 kohdassa mainittu asia Musique Diffusion française ym. v. komissio, tuomion 120 ja 121 kohta; ks. asia T-28/99, Sigma Tecnologie v. komissio, tuomio 20.3.2002, Kok., s. II-1845, 86 kohta oikeuskäytäntöviittauksineen).

351 Oikeuskäytännöstä ilmenee lisäksi, että kun yrityksen kokoa ja taloudellista valtaa arvioidaan kilpailusääntöjen rikkomisajankohtana, huomioon on väistämättä otettava kyseisen ajankohdan liikevaihto (asia C-291/98 P, Sarrió v. komissio, tuomio 16.11.2000, Kok., s. I-9991, 86 kohta). Pelkästään se seikka, että komissio ottaa lähtökohtaisesti huomioon rikkomisajanjakson viimeisen täyden vuoden tuona aikana

olemassa ollutta taloudellista todellisuutta arvioidessaan, ei ole suhteellisuusperiaatteen vastaista (ks. vastaavasti edellä 215 kohdassa mainittu asia Aristrain v. komissio, tuomion 128 ja 129 kohta).

352 Vaikka suuntaviivat eivät ole komission tällä alalla tekemien päätösten oikeudellinen perusta, niillä taataan yritysten oikeusvarmuus, koska niissä määritetään menetelmä, jonka komissio on asettanut itselleen sakkojen määrän vahvistamiseksi (ks. edellä 126 kohdassa mainittu asia Groupe Danone v. komissio, tuomio 8.2.2007, 23 kohta oikeuskäytäntöviittauksineen).

353 Suuntaviivojen perusteella rikkomusten vakavuus määritetään suhteessa moniin erilaisiin tekijöihin, joista tietyt komission on otettava huomioon.

354 Suuntaviivoissa määrätään tältä osin, että huomioon on tarpeen ottaa paitsi rikkomuksen laatu, sen todellinen vaikutus markkinoihin ja laajuus maantieteellisillä markkinoilla, myös rikkomuksiin syyllistyneiden todellinen taloudellinen kapasiteetti aiheuttaa huomattavaa vahinkoa muille talouden toimijoille ja erityisesti kuluttajille, ja että sakon määrä on määritettävä tasolle, joka on riittävän varoittava (1 kohdan A alakohdan neljäs alakohta).

355 Huomioon voidaan lisäksi ottaa myös se, että suuret yritykset pystyvät paremmin arvioimaan toimintaansa mahdollisesti liittyviä rikkomuksia ja niistä aiheutuvia seurauksia (1 kohdan A alakohdan viides alakohta).

356 Jos rikkomukseen syyllistyy useita yrityksiä, kuten kartelleihin, yleistä perusmäärää voidaan vaihdella sellaisen erityisen perusmäärän määrittämiseksi, jossa otetaan huomioon rikkomusten tapauskohtainen painoarvo ja siten kunkin yrityksen rikkomisen todellinen vaikutus erityisesti kilpailuun, kun samanlaisiin rikkomuksiin syyllistyneet yritykset ovat huomattavan erikokoisia (1 kohdan A alakohdan kuudes alakohta).

357 On huomattava, että suuntaviivoissa ei määrätä, että sakot laskettaisiin yritysten kokonaisliikevaihdon tai kyseessä olevasta tuotteesta relevanteilla markkinoilla kertyneen liikevaihdon perusteella. Niissä ei kuitenkaan myöskään kielletä sitä, että tällaiset liikevaihdot otettaisiin huomioon sakkoa määritettäessä unionin oikeuden yleisten periaatteiden noudattamiseksi ja tilanteen sitä vaatiessa. Liikevaihto saattaa olla yksi tekijä erityisesti silloin, kun otetaan huomioon edellä 354–356 kohdassa lueteltuja eri seikkoja (edellä 131 kohdassa mainittu asia LR AF 1998 v. komissio, tuomion 283 ja 284 kohta ja edellä 283 kohdassa mainittu asia Archer Daniels Midland ja Archer Daniels Midland Ingredients v. komissio, tuomion 187 kohta).

358 Sen jälkeen kun komissio nyt esillä olevassa asiassa on riidanalaisen päätöksen 474–479 perustelukappaleessa määrittänyt itse rikkomisen vakavuuden pitäen sitä ”erittäin vakavana”, se on ottanut huomioon seikkoja, jotka olivat laadultaan sellaisia, että ne erottivat yksittäisten yritysten kohtelut toisistaan suuntaviivojen 1 kohdan A alakohdassa määrätyn menetelmän mukaisesti.

359 Riidanalaisen päätöksen 480-491 perustelukappaleesta ilmenee tältä osin, että komissio on ottanut huomioon kunkin rikkomiseen syyllistyneen todellisen taloudellisen kapasiteetin aiheuttaa huomattavaa vahinkoa muille toimijoille ja rikkomusten tapauskohtaisen painoarvon ja siten kunkin yrityksen rikkomisen todellisen vaikutuksen kilpailuun varmistaakseen, että määrätyt sakot ovat riittävän varoittavia.

360 Komissio katsoo riidanalaisen päätöksen 481 ja 482 perustelukappaleessa, että kartellin maailmanlaajuisuus huomioon ottaen kunkin yrityksen suhteellista merkittävyyttä vertailtaessa perustaksi oli syytä ottaa se osuus maailmanlaajuisesta liikevaihdosta, joka kullekin yritykselle kertyi GIS-hankkeista sinä viimeisenä täytenä vuonna, jona se oli osallistunut todettuun rikkomiseen. Komission mukaan tämä vertailuperuste oli omiaan heijastamaan uskollisesti kunkin yrityksen kykyä aiheuttaa vakavaa vahinkoa muille toimijoille ETA-alueella ja antamaan osoituksen sen myötävaikutuksesta kartellin tehokkuuteen kokonaisuutena tarkastellen tai, päinvastoin, epävakaudesta, joka kartellissa olisi vallinnut, jollei kyseinen yritys olisi siihen osallistunut.

361 Komissio on siis Alstomille määrätyn sakon perusmäärää laskiessaan käyttänyt sitä maailmanlaajuista liikevaihtoa, jonka asianomainen yritys oli saanut viimeisenä täytenä rikkomisvuonna, eikä – kuten Alstom väittää – liikevaihtoa, jonka se oli saanut GIS-hankkeista koko rikkomisaikana ETA-alueella. Tästä seuraa, että Alstomin kanneperuste ei perustu tosiseikkoihin.

362 Edellä lausutusta seuraa joka tapauksessa, että komissio ei ole riidanalaisessa päätöksessä sivuuttanut suuntaviivoissa määrättyä laskentatapaa, se ei ole mennyt asetuksen N:o 17 15 artiklassa ja asetuksen N:o 1/2003 23 artiklassa säädettyä oikeudellista seuraamusjärjestelmää pidemmälle eikä se ole loukannut suhteellisuusperiaatetta, kun se on päättänyt käyttää pääasiallisesti sitä maailmanlaajuista liikevaihtoa, jonka kukin yritys oli saanut GIS-hankkeista viimeisenä täytenä rikkomisvuonna, arvioidessaan yrityksen suhteellista kokoa ja taloudellista valtaa rikkomishetkellä.

363 Tästä seuraa, että kanneperuste, joka perustuu pääasiallisesti suuntaviivojen rikkomiseen ja toissijaisesti suhteellisuusperiaatteen loukkaamiseen, on hylättävä.

Oikeudenkäyntikulut

364 Unionin yleisen tuomioistuimen työjärjestyksen 87 artiklan 3 kohdassa määrätään, että jos asiassa osa vaatimuksista ratkaistaan toisen asianosaisen ja osa toisen asianosaisen hyväksi, unionin yleinen tuomioistuin voi määrätä oikeudenkäyntikulut jaettaviksi asianosaisten kesken tai määrätä, että kukin vastaa omista kuluistaan.

365 Koska asiassa T-117/07 nostettu kanne on osittain hyväksytty, asian olosuhteita arvioidaan oikein, kun päätetään, että komission on korvattava yksi kymmenesosa Arevan, Areva T & D Holdingin, Areva T & D SA:n ja Areva T & D AG:n oikeudenkäyntikuluista ja että sen on vastattava yhdestä kymmenesosasta omia oikeudenkäyntikulujaan. Arevan, Areva T & D Holdingin, Areva T & D SA:n ja Areva T & D AG:n on vastattava yhdeksästä kymmenesosasta omia oikeudenkäyntikulujaan, ja niiden on korvattava yhdeksän kymmenesosaa komission oikeudenkäyntikuluista.

366 Koska asiassa T-121/07 nostettu kanne on osittain hyväksytty, asian olosuhteita arvioidaan oikein, kun päätetään, että komission on korvattava yksi kymmenesosa Alstomin oikeudenkäyntikuluista ja että sen on vastattava yhdestä kymmenesosasta omia oikeudenkäyntikulujaan. Alstomin on vastattava yhdeksästä kymmenesosasta omia oikeudenkäyntikulujaan, ja sen on korvattava yhdeksän kymmenesosaa komission oikeudenkäyntikuluista.

Näillä perusteilla

UNIONIN YLEINEN TUOMIOISTUIN (toinen jaosto)

on ratkaissut asiat seuraavasti:

1) Asiat T-117/07 ja T-121/07 yhdistetään tuomion antamista varten.

2) Komission EY 81 artiklan ja ETA-sopimuksen 53 artiklan mukaisesta menettelystä (asia COMP/F/38.899 – Kaasueristeiset kytkinlaitteet) 24.1.2007 tekemän päätöksen K(2006) 6762 lopullinen 2 artiklan b ja c alakohta kumotaan.

3) Päätöksen K(2006) 6762 lopullinen 1 artiklan b–f alakohdassa todetuista rikkomisista määrätään seuraavat sakot:

– **Alstom, osakeyhtiö: 10 327 500 euroa**

– **Alstom: 48 195 000 euroa yhteisvastuullisesti Areva T & D SA:n kanssa, ja Areva T & D SA:n on maksettava 20 400 000 euroa sen maksettavaksi tuomitusta määrästä yhteisvastuullisesti Areva T & D AG:n, Areva osakeyhtiön ja Areva T & D Holding SA:n kanssa.**

4) Kanteet hylätään muilta osin.

5) Asiassa T-117/07 Euroopan komission on korvattava yksi kymmenesosa Arevan, Areva T & D Holdingin, Areva T & D SA:n ja Areva T & D AG:n oikeudenkäyntikuluista, ja sen on vastattava yhdestä kymmenesosasta omia oikeudenkäyntikulujaan. Arevan, Areva T & D Holdingin, Areva T & D SA:n ja Areva T & D AG:n on vastattava yhdeksästä kymmenesosasta omia oikeudenkäyntikulujaan, ja niiden on korvattava yhdeksän kymmenesosaa komission oikeudenkäyntikuluista.

6) Asiassa T-121/07 komission on korvattava yksi kymmenesosa Alstomin oikeudenkäyntikuluista, ja sen on vastattava yhdestä kymmenesosasta omia oikeudenkäyntikulujaan. Alstomin on vastattava yhdeksästä kymmenesosasta omia oikeudenkäyntikulujaan, ja sen on korvattava yhdeksän kymmenesosaa komission oikeudenkäyntikuluista.

Pelikánová Jürimäe Soldevila Fragoso

Julistettiin Luxemburgissa 3 päivänä maaliskuuta 2011.

Allekirjoitukset

Sisällysluettelo

Asian tausta ..... II - 651

Kyseessä oleva tuote ..... II - 651

Kyseessä olevat yritykset ..... II - 652

Hallinnollinen menettely ..... II - 654

Riidanalainen päätös ..... II - 657

Oikeudenkäynti ja asianosaisten vaatimukset ..... II - 660

Oikeudellinen arviointi ..... II - 664

Riidanalaisen päätöksen 1 artiklan b, c, d, e ja f alakohdan kumoamista koskeva vaatimus ..... II - 666

Alustavia huomautuksia ..... II - 667

Alstomille sen GIS-toimialan osallistumisesta rikkomiseen 15.4.1988 ja 6.12.1992 välisenä aikana aiheutuvan henkilökohtaisen vastuun siirtyminen Areva T & D SA:lle ja Areva T & D AG:lle ..... II - 669

– Asianosaisten lausumat ..... II - 669

– Unionin yleisen tuomioistuimen arviointi asiasta ..... II - 670

Henkilökohtainen vastuu, joka Alstomille Alstom T & D SA:n ja Alstom T & D AG:n kokonaan omistavana emoyhtiönä aiheutuu siitä, että asianomainen yritys osallistui 7.12.1992 ja 8.1.2004 välisenä aikana tapahtuneeseen rikkomiseen ..... II - 677

– Asianosaisten lausumat ..... II - 677

– Unionin yleisen tuomioistuimen arviointi asiasta ..... II - 678

Alstomille asianomaisen yrityksen osallistumisesta 15.4.1988 ja 8.1.2004 välisenä aikana tapahtuneeseen rikkomiseen aiheutuvan henkilökohtaisen vastuun siirtäminen Areva-ryhmälle sen vuoksi, että tämä yritys oli luovutettu Areva-ryhmälle .... II - 690

– Asianosaisten lausumat ..... II - 690

– Unionin yleisen tuomioistuimen arviointi asiasta ..... II - 691

Henkilökohtainen vastuu, joka Areva T & D SA:lle ja Areva T & D AG:lle aiheutuu siitä, että asianomainen yritys osallistui rikkomiseen 7.12.1992 ja 8.1.2004 sekä 22.12.2003 ja 8.1.2004 välisinä aikoina ..... II - 693

– Asianosaisten lausumat ..... II - 693

– Unionin yleisen tuomioistuimen arviointi asiasta ..... II - 694

Henkilökohtainen vastuu, joka Arevalle ja Areva T & D Holdingille Areva T & D SA:n ja Areva T & D AG:n kokonaan omistavina emoyhtiöinä aiheutuu siitä, että asianomainen yritys osallistui rikkomiseen 9.1. ja 11.5.2004 välisenä aikana ..... II - 700

– Asianosaisten lausumat ..... II - 700

– Unionin yleisen tuomioistuimen arviointi asiasta ..... II - 701

Alstomin vastuulle pannun rikkomisen mahdollinen keskeytyminen syyskuun 1999 ja maaliskuun 2002 väliseksi ajaksi ..... II - 706

– Asianosaisten lausumat ..... II - 706

– Unionin yleisen tuomioistuimen arviointi asiasta ..... II - 708

Riidanalaisen päätöksen 2 artiklan b ja c alakohdan kumoamista tai uudelleenmuotoilua koskevat vaatimukset ..... II - 717

Alstomille riidanalaisen päätöksen 2 artiklan b alakohdassa määrättyä henkilökohtaista sakkoa koskevien vanhentumissääntöjen rikkominen ..... II - 718

– Asianosaisten lausumat ..... II - 718

– Unionin yleisen tuomioistuimen arviointi asiasta ..... II - 719

EY 81 artiklan ja ETA-sopimuksen 53 artiklan nojalla määrättävien sakkojen yhteisvastuullista maksamista koskevien sääntöjen rikkominen, EY 7 artiklan rikkominen, oikeusvarmuuden, taannehtivuuskiellon ja yhdenvertaisen kohtelun periaatteen sekä suhteellisuusperiaatteen, periaatteen, joka koskee oikeutta tehokkaisiin oikeussuojakeinoihin, sekä periaatteen, jonka mukaan rangaistukset on määrättävä yksilökohtaisesti, loukkaaminen ja perusteluvelvollisuuden noudattamatta jättäminen niiden sakkojen kohdalla, jotka Alstomille ja Areva-ryhmän yhtiöille on määrätty riidanalaisen päätöksen 2 artiklan c alakohdassa. ..... II - 720

– Asianosaisten lausumat ..... II - 720

– Unionin yleisen tuomioistuimen arviointi asiasta ..... II - 723

Puolustautumisoikeuksien kunnioittamisen periaatteen loukkaaminen ja asetuksen N:o 1/2003 27 artiklan 1 kohdan rikkominen ..... II - 739

– Asianosaisten lausumat ..... II - 739

– Unionin yleisen tuomioistuimen arviointi asiasta ..... II - 740

Riidanalaisen päätöksen 2 artiklan b ja c alakohdassa Alstomille ja Areva-ryhmän yhtiöille määrättyjen sakkojen perusmäärän korottaminen 50 prosentilla ..... II - 746

– Asianosaisten lausumat ..... II - 746

– Unionin yleisen tuomioistuimen arviointi asiasta ..... II - 752

Areva-ryhmän yhtiöiden seitsemäs kanneperuste, jonka mukaan komissio on tehnyt ilmeisen arviointivirheen ja rikkonut EY 81 artiklaa, ETA-sopimuksen 53 artiklaa sekä yhteistyötiedonantoa, koska se on kieltäytynyt lieventämästä niiden sakkoja sen perusteella, että nämä yhtiöt toimivat yhteistyössä hallinnollisen menettelyn aikana ..... II - 770

– Asianosaisten lausumat ..... II - 770

– Unionin yleisen tuomioistuimen arviointi asiasta ..... II - 771

Alstomin kahdeksas kanneperuste, joka koskee pääasiallisesti suuntaviivojen rikkomista ja toissijaisesti suhteellisuusperiaatteen loukkaamista ..... II - 780

– Asianosaisten lausumat ..... II - 780

– Unionin yleisen tuomioistuimen arviointi asiasta ..... II - 781

Oikeudenkäyntikulut ..... II - 786